

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΙΗ΄.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1955

ΑΡΙΘ. 166.

ΓΙΑ ΝΑ ΓΙΝΗ Ο ΕΛΕΓΧΟΣ

Α΄.

Τὸ μεγάλο μας πρόβλημα, ἡ κρίσις ποὺ φαίνεται νὰ περνᾷ στὶς ἡμέρες μας ὁ πολιτισμός, ἡ καταθλιπτικὴ ἀβεβαιότης γιὰ τὴν αὐριο, δὲν εἶναι, δὲν πρέπει νὰ εἶναι: «τί μᾶς ἐπιφυλάσσει, ἀρὰ γε, τὸ μέλλον, τί μᾶς περιμένει ὕστερα ἀπὸ τούτῃ τὴν κρίσιμη καμπή» ἀλλὰ: «τί πρέπει νὰ κάμωμε, ἐμεῖς, τούτης τῆς γενεᾶς οἱ ἄνθρωποι, γιὰ νὰ μὴν ὑποστούμε, μὰ νὰ δημιουργήσωμε τὸ αὐριο». Ὅχι παθητικὴ μὰ ἐνεργητικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ μεγάλου μας προβλήματος. Αὐτὸ ἦταν τὸ συμπέρασμα ὅπου εἶχαμε κατασταλάξει στὸ προηγούμενο ἄρθρο.

Ὅμως, γιὰ νὰ προχωρήσωμε σὲ μιὰ τέτοιαν ἀγωνιστικὴ, ἀρὰ νικηφόρο, ἀντιμετώπισις, πρέπει, πρὶν ἀπὸ ὅλα, νὰ ξεκαθαρίσωμε τὴ θέσι μας ἀπέναντι στὴ μοιρολατρικὴ ἀντίληψι τῆς πορείας τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ, ὅπου τέτοια ἀντίληψις ὑπάρχει, ἐκεῖ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος γιὰ κανέναν ἀγῶνα. Πῶς ν' ἀγωνισθῆς μὲ τὸ μοιραῖο, τὸ ἀναπότρεπτο; «Τὴν πεπρωμένην οὐδ' ἂν εἷς ἐκφυγοῖ» ἔλεγαν κι' ὅλας οἱ ἀρχαῖοι, κι' ὁ Spengler, ποὺ δέχεται τὸ «μοιραῖο», τὸ «Schicksal», δὲν βρῖσκει (κι' εἶναι πολὺ συνεπὴς σ' αὐτό), πῶς μποροῦμε νὰ κάνομε τίποτε ἄλλο, ἀπὸ τὸ νὰ κλάβωμε γνῶσιν» τοῦ μοιραίου αὐτοῦ. Ὅμως αὐτὸ τὸ «πεπρωμένο» (δυσάρεστο ἢ εὐχάριστο), αὐτὴ τὴν «μοῖρα» (κακὴ ἢ καλὴ) καμμιά ἐμπειρία δὲν τὴν παρουσίασε στὸν ἄνθρωπο. Εἶναι παρμένη a priori, ἢ καλύτερα εἶναι πίστεως πρότασις. Μιᾶς πίστεως—ἐρζᾶτς ποὺ προσφέρεται σὰν παραδοξολογία μᾶλ-

λον παρὰ γιὰ νὰ τὴν πάρῃ στὰ σοβαρά. Κι' ὕστερα... μὰ τὸ εἶδαμε στὸ προηγούμενο ἄρθρο. Κι' ὁ Spengler ἀκόμα τὴν θεωρία τοῦ μοιραίου τὴν προτείνει σὰν ἐξηγήσι γιὰ τὸν μαρασμὸ τῶν ἐπὶ μέρους πολιτισμῶν, ὄχι γιὰ τὴν μεγάλη καμπὴ ποὺ περνᾷ σὰν σύνολο, σφριγὸς μαζὺ κι' ἀγωνία γεμάτη, ἢ σημερινὴ ἀνθρωπότης!

Β΄.

Μαζὺ ὅμως μὲ τὴν μοιρολατρικὴν αὐτὴν ὑπόθεσι πρέπει, ἂν πρόκειται ν' ἀγωνισθοῦμε, ν' ἀπορρίψωμε καὶ κάθε ἄλλην ἀντίληψι ποὺ ἂν δὲν καταφεύγῃ ἀνοιχτὰ κι' ὀλοφάνερα στὸ «μοιραῖο», ἐπικαλεῖται ὁμως ἄλλους παράγοντες ποὺ καθορίζουν μὲ μηχανικὴ νομοτέλεια τὴ ζωὴ, τὴν ὑπαρξί τὴν ἴδια τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ὅσο ἀστήρικτη κι' αὐθαίρετη μὰ καὶ ξένη πρὸς τὴν ἐμπειρία, πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθεια εἶναι ἡ φαταλιστικὴ ὑποταγὴ στὸ μοιραῖο, δυσάρεστο μοιραῖο ἢ εὐχάριστο, ἄλλο τόσο πλανεμένη εἶναι καὶ κάθε ἐκδοχὴ ποὺ θέλει τὸν πολιτισμὸ, τὴν ἐξέλιξι, τὴν ἐπιβίωσι του, μηχανικὸ προϊόν τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ὅχι πῶς μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε στοὺς ὑλικούς ὄρους τὴν ἀναμφισβήτητη σπουδαιότητά τους. Ὅμως ἡ σπουδαιότης αὐτὴ ὄχι μόνο δὲν εἶναι τέτοια, ποὺ νὰ δικαιολογῆ μιὰν ὁποιαδήποτε μηχανιστικὴν ἀντίληψι στὸ πρόβλημά μας, ἀλλὰ συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Προκαλώντας τὴν πάλῃ, οἱ δυσμενεῖς ὑλικοὶ ὄροι ὁδηγοῦν στὸ ν' ἀναπτύξῃ ὁ ἄν-

θρωπος τ'ις δυνάμεις του κι' ἔτσι στό ἀνέβασμα τοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ εὐνοϊκοὶ ὄροι ὀδηγοῦν στήν ἀδράνεια, στή ραστώνη, στήν ἀτροφία τῶν πολιτιστικῶν ἀξιών, στόν μαρasmus τοῦ πολιτισμοῦ. Τόσο, πού ὁ Τογνβεε ἀκριβῶς στήν πάλη μέ τὰ ἐμπόδια, στό Challenge, στηρίζει τήν γένεσι καί τήν ἀκμή τῶν πολιτισμῶν.

Ἄλλως τε κι' ἂν γιά ἄλλες ἐποχές χωροῦσε τυχόν ἀμφιβολία καί συζήτησις πάνω στό σημεῖο αὐτό, ἡ ἐποχή μας ὁμως λές καί τὸ κάνει ἐπίτηδες νά κοίμη κάθε ἔρρισμα σέ κάθε μηχανοκρατία. Ἡ σημερινή—ἀληθινή ἢ ὑποθετική ἔστω—κρίσις (κι' ἄς θέσουμε, κατὰ συνθήκην κάπως, γιά ξεκίνημά της τὸν δεῦτερο παγκόσμιο πόλεμο), ξέσπασε ἐπάνω ἀκριβῶς στήν ἀκμή του, στήν ὕλικήν ἀκμή καί τήν ἀφάνταστη τεχνική ἀνθησι. Ὅπως κι' ἄλλοτε παρετηρήσαμε, ἡ σημερινή κρίσις ἐκδηλώνεται σέ μιάν ἐποχή πού ἔχει εὐνοηθῆ ὅσο καμμιά ἄλλη ἀπὸ ὕλικές, τεχνικές, οἰκονομικές συνθήκες, τέτοιες πού ἔπρεπε νά μὴν ὀδηγήσουν σέ τέτοιο κατάντημα. Ἡ χρεωκοπία τούτη ἔγινε μέσα σέ μιάν ἀνθησι τῆς τεχνικῆς προόδου, πού εἶναι χωρὶς προηγούμενο στήν ἀνθρωπότητα. Πείνα σ' ἄλλες ἐποχές, μποροῦσε νά ἐξηγηθῆ σὰν κάτι τὸ φυσικό καί ἀναπόφευκτο. Μά πείνα στήν ἐποχὴν τούτη, ὅπου ἡ τελειοποίησις τῶν μεθόδων παραγωγῆς εἶχε φθάσει σέ ἀφάνταστο σημεῖο, μέ τήν ὕλικήν πρόοδο στήν καλλιέργεια καί στίς μεταφορές! Σήμερα ὁ ἄνθρωπος κολυμπᾷ σέ τεχνική πρόοδο, σέ τεχνικό πολιτισμό, πού εἶναι ἔτοιμος νά ἰκανοποιήσῃ κάθε του ἀνάγκη, ἀκόμα καί κάθε του καπρίτσιο. Τεχνικές δυνατότητες γιά τήν καλλιέργεια τῆς γῆς, γιά τήν ἐκμετάλλευσί τοῦ ὄρυκτοῦ πλούτου, γιά τήν ἐκμετάλλευσί ἀκόμα τῆς θάλασσας, τῶν ὕδατοπτώσεων, γιά τήν παραγωγή σχεδὸν σ' ὅσο μέτρο θέλει ὁ ἄνθρωπος, καί τήν χρησιμοποίησι ἐκείνης τῆς ἀσύλληπτα παραγωγικῆς δυνάμεως πού λέγεται ἠλεκτρισμός, πρόοδος ἀπίστευτη, κυριολεκτικὰ ἀφάνταστη, στὰ μέσα μεταφορᾶς καί ἐπικοινωνίας πού κάμανε τήν ὑδρογείω ἓνα μοναδικὸ συνoικισμὸ ἀνθρώπων μέ τήν δυνατότητα κατανομῆς τῆς παραγωγῆς ἀπὸ ἡπειρο σέ ἡπειρο, πρόοδος

σὴν ἱατρική, πού τίποτα ἄλλο ἂν δὲν σκεφθοῦμε, κόβει ἀπὸ τήν ρίζα τὶς ἐπιδημίες πού ἄλλοτε ἦσαν ὁ ἐφιάλτης τῆς ἀνθρωπότητος. Στὸ τέλος, αὐτὸ τὸ ἀσύλληπτο πού λέγεται ἀτομικὴ ἐνέργεια. Καί μέσα σ' ὅλα αὐτὰ ὁ σημερινὸς κουρελῆς, πεινασμένος, βασανισμένος, ἀπελπισμένος, βάρβαρος ἄνθρωπος! Λές καί ὁ τεχνικός ὕλικὸς πολιτισμὸς ἄλλη συνέπεια δὲν ἔχει, παρὰ νά καταστήσῃ τραγικώτερη τὴν ἀποτυχία καί φοβερώτερη τὴν ἔλλειψι πνευματικοῦ πολιτισμοῦ, πού παρουσιάζει ἡ ἀνθρωπότης ἡ σημερινή.

Ὅχι! Ἐὰν ὑποθεθῆ πὼς ὁ πολιτισμὸς βρίσκεται στήν δύσι του, πὼς πεθαίνει, τότε δὲν εἶναι ὁ γέρος πού κλείνει τὰ μάτια «πλήρης ἡμερῶν» γιατί ἦλθε τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα. Εἶναι τὸ παλληκάρι πού λές καί τὸ «ἐμάτιασαν», πού μαραίνεται καί σβήνει ἐπάνω στήν ἀκμή του. Ἡ, ἂν θέλετε, εἶναι ὁ ἡττημένος στὴ ζωὴ νέος, πού πάει ν' αὐτοκτονήσῃ.

Γ'.

Εἶπαμε ὁμως: Ἐὰν ὑποθεθῆ... Γιατί—τὸ εἶδαμε στὸ προηγούμενο ἄρθρο—ὑπάρχει κι' ἡ ἄλλη ὑπόθεσις. Πὼς τέτοιος φόβος, ὅτι ὁ πολιτισμὸς βρίσκεται στὴ δύσι του, δὲν εἶναι καθόλου δικαιολογημένος, πὼς εἶναι τὸ πολὺ μιὰ παροδικὴ ψυχολογία, πού ἐξηγεῖται βέβαια ἀπὸ τοὺς παγκοσμίους πολέμους, μά πού σβήνει, αὐτὴ καί ὄχι ὁ πολιτισμὸς, ὅσο προχωροῦμε στήν ἀνάρρωσι ἀπὸ τοὺς χαλασμούς καί τὰ ἐρείπια. Κι' ἡ κρίσις (ἂν τὴν δεχτοῦμε πὼς ὑπάρχει κι' αὐτὴ) μπορεῖ νά εἶναι ὠδίνες γιά τὴν νέα δημιουργία, ἡ ἀνατολή μιᾶς μέρας καινούργιας. Μιὰ τέτοια ἀντίληψι τὴν ἀποκρούσαμε, ὅταν ἐπρόβαλε σὰν μοιρολατρικὴ αἰσιοδοξία μέ βᾶσι κι' αὐτὴ τὸ «μοιραῖο», τὸ καλὸ «μοιραῖο», τὸ «ἀντιμοιραῖο», ἂν προτιμάτε. Ὅμως σὰν ὑπόθεσις πού πρέπει νά ἐλεγχθῆ στὰ πράγματα οὔτε αὐτὴ δὲν πρέπει νά ἀποκλεισθῆ «ἐκ τῶν προτέρων» ἀπὸ κανένα «σχῆμα». Λυτρωμένοι ἀπὸ κάθε λογῆς μοιρολατρεία καί κάθε μορφῆς μοιρολατρικὴ προκατάληψι θὰ κυττάξωμε νά δοῦμε τὴν πραγματικότητα, γιά νά μᾶς πῆ, αὐτὴ κι' ὄχι τὰ α

ργιοῖ «σχήματα»⁽¹⁾, τί γίνεται μὲ τὸν πολιτισμὸ μας, ἂν εἶναι ἄρρωστος καὶ ποῦ εἶναι ἄρρωστος καὶ γιατί εἶναι ἄρρωστος, ὅποτε (καὶ μόνο τότε) θὰ δοῦμε τί πρέπει νὰ κάμωμε ὥστε στὸ μεγάλο μας πρόβλημα νὰ δώσωμε (ὄχι νὰ μᾶς ἔλθῃ μόνη της) τὴν λύσι πὸν χρειάζεται: Τὴν καινούργια μέρα, τὴν καινούργια ζωὴ, τὸ καινούργιο ξεκίνημα!

Κι' αὐτὸ σημαίνει, πὸς θ' ανατρέξωμε στοὺς παράγοντες πὸν ἐδημιούργησαν κι' ἐκυβέρνησαν καὶ συναπαρτίζουν τώρα τὸν πολιτισμὸ μας, θὰ τοὺς ζητήσωμε νὰ καταθέσουν τοὺς ἰσολογισμοὺς τους, πὸν θ' ἀντικαταστήσουν τὶς ταμπέλλες τῶν a priori σχημάτων, γιὰ νὰ κάμωμε τὸν ἔλεγχο, πὸν θ' ἀντικατάσταση τὴν ὑποταγὴ στὶς μηχανοκρατικὲς θεωρήσεις. Θὰ δοῦμε τί εἰσέφεραν οἱ παράγοντες αὐτοί, οἱ δημιουργοὶ καὶ κυβερνήτες τοῦ πολιτισμοῦ μας, τί εἰσφέρουν, τί σωστὸ καὶ τί λαθεμένο, τί ὑγιές, τί ἄρρωστο, τί ἀληθινὸ, τί ψεύτικο, τί ἐνεργητικὸ καὶ τί παθητικὸ. Οἱ ἰσολογισμοὶ αὐτοὶ ὅλοι μαζί θὰ μᾶς δείξουν ποῦ τυχὸν ἔπεσε ἔξω στὸ παρελθὸν καὶ ποῦ πέφτει ἔξω τώρα ὁ πολιτισμὸς μας, ποῦ δικαιολογεῖται καὶ ποῦ δὲν δικαιολογεῖται ὁ φόβος, ποῦ ὑπάρχει, ἂν ὑπάρχει, ἀρρώστεια καὶ μαρασμὸς καὶ τὸ σπουδαιότερο ποῖς τὸν ἔφερε τὸν μαρασμὸ καὶ τὴν χρεωκοπία, ποῖα κονδύλια ποιῶν παραγόντων τοῦ πολιτισμοῦ μας τὴν προκαλοῦν. Ἔτσι θὰ φθάσωμε στὴν αἰτιολογικὴ θεώρησι πὸν θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ καὶ στὸ τί πρέπει νὰ γίνῃ!

Ἐγχείρημα ἀπὸ τὰ δυσκολώτερα! Ὁχι μόνο γιατί εἶναι ἀπέραντο τὸ μέγεθος τοῦ ὑλικοῦ πὸν πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν. Μεγαλύτερη δυσκολία προκαλεῖ ἡ ἀνάγκη νὰ γίνουν οἱ ἰσολογισμοὶ αὐτοὶ μ' ἀπόλυτην ἀντικειμενικότητα. Κι' αὐτὸ εἶναι λιγάκι... σὰν τὸ «πᾶ σῶ» τοῦ Ἀρχιμήδους. Πὸς νὰ σταθοῦμε, ποῦ νὰ σταθοῦμε ἔξω ἀπὸ ὅ,τι εἶναι ἓνα μὲ τὸν ἑαυτὸ μας, πὸς νὰ κάμωμε μ' ἀντικειμενικότητα ἐκεῖνο πὸν ἔχει συνυφανθῆ (ἀδιάφο-

ρο μὲ ποῖα κατεύθυνσι) μ' αὐτὴ μας τὴν ὑπόστασι;

Ὅμως, πρέπει! Πρέπει νὰ κρίνωμε μὲ ὄση εἶναι ἀνθρώπινα δυνατὸν ἀντικειμενικότητα. Νὰ καταγράψωμε σὰν ἀπροκατάληπτοι, ψυχροὶ λογιστικοὶ ὑπάλληλοι, τὰ «κονδύλια» τοῦ ἐνεργητικοῦ καὶ τοῦ παθητικοῦ. Κι' αὐτὴ ἡ ἀνάγκη, αὐτὴ ἡ προσταγὴ προβάλλει κι' ὅλας στὸν πρῶτον ἰσολογισμὸ πὸν θὰ συντάξωμε. Μ' ὄλο πού, ὅπως εἶδαμε στὸ προηγούμενο ἄρθρο, ἡ κρίσις ἢ σημερινὴ εἶναι δοκιμασία τοῦ πολιτισμοῦ γενικά, τῆς ἀνθρωπότητος γενικά, χωρὶς διάκρισι, ὅμως δὲν εἶναι ἀντιφατικὸ, ἴσα-ἴσα ἐπιβάλλεται νὰ ξεκινήσωμε (δὲν λέω νὰ περιορισθοῦμε) ἀπὸ τὸν ἰδιὸν μας, τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτισμὸ, τὸν «δυτικὸν» πολιτισμὸ, ὅπως ἀπλώθηκε ὕστερα ἀπὸ τὴν χριστιανικὴ ἀνατολή στὸν Νέο Κόσμο. Κι' αὐτὸ σημαίνει πὸς θ' ἀρχίσωμε ἀπὸ τὸν ἰσολογισμὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἄν ὄχι γιὰ τὸ παρόν, ὅμως γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ μας ὁ Χριστιανισμὸς εἶχε βαρύντητα τόση, ὥστε ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς νὰ ὀνομασθῆ (δίκαια ἢ ἀδίκαι, θὰ τὸ ἐξετάσωμε ἀργότερα) χριστιανικὸς πολιτισμὸς. Κι' ἐδῶ εἶναι τόσο δύσκολο νὰ γίνῃς ψυχρὸς λογιστὴς καὶ νὰ συντάξῃς τὸν ἰσολογισμὸ σὰν ἕνος! Ὅμως πρέπει! Πρέπει νὰ γίνῃ ὁ ἰσολογισμὸς μας χωρὶς προκατάληψιν καμμιὰ, ὄχι μόνον κατὰ, ἀλλὰ οὔτε ὑπὲρ τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κι' ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ἐδῶ νὰ τονίσω ἰδιαίτερα τὸ δεύτερο, νὰ στραφῶ κυρίως στὸν πιστὸ Χριστιανὸ καὶ νὰ τοῦ ζητήσω—τίποτε λιγώτερο!—ν' ἀφήσῃ, προκειμένου γιὰ τὸν ἰσολογισμὸ αὐτὸ, κατὰ μέρος τὴν πίστιν του! Ἴσως φανῆ φοβερὸ αὐτὸ σὲ μερικὸς... δεῖγμα πίστεως νηπιακῆς ὁ τέτοιος φόβος. Γιατί ὁ ἀληθινὰ πιστὸς ξέρει πὸς εἶναι βλάσφημο καὶ νὰ φαντασθῆ κἄν, πὸς ἡ πίστις του φοβάται τάχα τὸν ἀπόλυτον ἀντικειμενικὸν ἔλεγχον, στὰ θέματα τοῦλάχιστον πὸν προσφέρονται στὴν ἔρευνα αὐτῆ, ὅπως εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ διαμόρφωσι τοῦ πολιτισμοῦ μας. Ἡ πίστις πρώτη θὰ ζητήσῃ μιὰ τέτοιαν ἔρευνα. Τὰ πορίσματά της θὰ ἔχουν σπουδαιότητα καὶ γιὰ τὰ θέματα πὸν βρίσκον-

(1) Τὸ θέμα πραγματεύεται ὁ Γουγνβее στὸ ἔργο του A study of History, στὸν τόμο IX (πὸν ἐξεδόθη πέρυσι), σελ. 406 ἔπ.

ται πέρα, ἢ καλύτερα ἐπάνω, ἀπὸ κάθε ἔρευνα ἀνθρώπινη.

Δ'.

Ὅμως μένει ἀκόμα ἓνα ἐμπόδιο γιὰ τὸν πρῶτον αὐτὸν ἰσολογισμό μας. Εἶναι μιὰ ἔνστασις. Ὅτι δὲν τίθεται, δὲν μπορεῖ νὰ τεθῇ τὸ ἐρώτημα, ποιά, μικρὴ ἢ μεγάλη, καλὴ ἢ κακὴ, ἦταν ἡ προσφορά τοῦ Χριστιανισμοῦ στοῦ πολιτισμοῦ μας τῆ διαμόρφωσι καὶ τὴν πρόοδο τῆς ἀνθρωπότητος. Δὲν εἶναι—λέει ἡ ἔνστασις—αὐτὴ ἡ δουλειὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ διαμορφώῃ πολιτισμούς. Ὅλοτελα ἄλλη ἦταν καὶ εἶναι ἡ ἀποστολὴ του καὶ θὰ εἶναι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· στὴν λύτρωσι, ὄχι στὸν πολιτισμό, στὴν αἰωνιότητα, ὄχι στὸν αἰῶνα τοῦτον ἀναφέρεται.

Πρέπει νὰ τὴν προσέξωμε τὴν ἔνστασι αὐτὴ. Δὲν τὴν διατυπώνουν ἀπόκοσμοι καὶ θρησκόληπτοι καὶ στενοκέφαλοι. Πνεύματα ποὺ μόνον εὐρύτητα ἀντιλήψεων δὲν μπορεῖς νὰ τοὺς ἀρνηθῆς, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Harnack, φαίνονται νὰ τὴν ὑποστηρίζουν⁽²⁾. Ὅμως δὲν μπορεῖ, κ' ἀπὸ χριστιανικὴν ἀκρόμην πλευρὰ δὲν εἶναι σκόπιμο, τέτοια ἔνστασι νὰ προβληθῇ τώρα, ὅταν πρόκειται νὰ ὑποβληθῇ ἡ λογοδοσία. Νωρίτερα ἔπρεπε νὰ εἶχε προταθῆ... ἂν ὑποτεθῆ πὼς ἔπρεπε καὶ τότε: Ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς ἐπρόβαλλε στὸν ἄνθρωπο σὰν κυβερνήτης κ' ὀδηγητὴς καὶ διαμορφωτὴς τῆς ὅλης ζωῆς του. Τότε μποροῦσε ὁ Χριστιανισμὸς νὰ πῆ, ὅτι δὲν ἔχει καμμιάν ἀρμοδιότητα καὶ καμμιάν ἀνάμιξι σὲ θέματα «τούτης τῆς ζωῆς», «γῆινα», ὅπως ἡ ἀνάπτυξις τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ πρόοδος ἢ μὴ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὴν ἀποψιτῶν πολιτιστικῶν ἀξιών. Μιὰ τέτοια γραμμὴ «μὴ ἀνάμιξεως» τηροῦν θρησκειῶς πρωτόγονες ἢ, ἄς ποῦμε, ὁ πνευματισμὸς ποὺ πέρα ἀπὸ τὴν περὶ πνευμάτων θεωρίαν του δὲν ἔχει καμμιάν ἀνάμιξι στῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τὰ προβλήματα. Μιὰ πού, ὅμως, ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι φυσικὰ πνευματισμὸς, ἀλλὰ εἶναι «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι» προβάλλει τὴν ἀξίωσι νὰ εἶναι θεμέλιον τῆς ὅλης ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ βέβαια δὲν

σημαίνει, πὼς δίνει τὴν λύσι γιὰ κάθε ἐπὶ μέρους ἀνθρώπινο ζήτημα, μ' ὄλο πού κ' αὐτὸ ἀκόμα εἶναι ἀντίληψις εὐρύτατα διαδεδομένη καὶ σὲ ἐκλεκτοὺς ἐκπροσώπους τῆς χριστιανωσύνης. Δημιουργεῖ ὅμως ἀτμόσφαιρα, προσφέρει τὸ κλίμα, βάζει τὰ θεμέλια, δείχνει τίς κατευθύνσεις κ' ἔτσι ἂν ὄχι στὰ ἐπὶ μέρους ὅμως στὶς μεγάλες γραμμὰς κυβερνᾷ τὸν πολιτισμὸν μας, καὶ καυχᾶται ἄλλως τε πὼς αὐτὸς τὸν θεμελίωσε. Μιὰ πού ὁ Χριστιανισμὸς, λοιπόν, δὲν ἀπέριψε τὴν κυβέρνησι, δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ καὶ τῆ λογοδοσία.

Πρέπει ἐπομένως κ' ὁ Χριστιανισμὸς σὰν παράγων τοῦ πολιτισμοῦ μας, νὰ μᾶς λογοδοτήσῃ πὼς ἐκυβέρνησε, ὅσο βέβαια ἐκυβέρνησε, τὸν πολιτισμὸν μας. Νὰ ἐλέγξωμε ἔτσι πού ὁ Χριστιανισμὸς (ὄχι σὰν διδασκαλία, μὰ σὰν ἄνθρωποι, σὰν γεγινὸς κοινωνικὸ καὶ παράγων πολιτιστικὸς ποὺ ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ διεμόρφωσε τὴν σημερινὴν εἰκόνα του) πού ἔλαμψε καὶ πού τυχὸν ὑστέρησε ἀπέναντι στὴν ἴδια τὴν διδασκαλίαν του καὶ τίς ἐπαγγελίαις του. Τί ὁ πολιτισμὸς μας ὀφείλει στὸν Χριστιανισμὸν καὶ σὲ τί, ἀντίθετα, μπορεῖ νὰ τοῦ παραπονεθῆ πὼς, σὰν κοινωνικὴ πραγματικότητα ἐστάθηκε ἔλλειψις καὶ ἄρα καὶ ὑπαίτιος γιὰ τὴν σημερινὴν κρίσι. Τὸ συμπέρασμα θὰ συνδυασθῇ, φυσικὰ, μὲ ὅ,τι θὰ δείξουν ἄλλων παραγόντων τοῦ πολιτισμοῦ μας οἱ ἰσολογισμοί. Θὰ ἔχωμε ἔτσι ἓνα βοήθημα γιὰ μιὰν ἀληθινὰ ἀντικειμενικὴν ἀντιμετώπισι τοῦ προβλήματός μας, ἂν στ' ἀλήθεια καὶ σὲ ποιὰν ἔκτασι περνᾷ κρίσι ὁ πολιτισμὸς μας, τί φταίει, τί ἐπομένως πρέπει νὰ κάμωμε γιὰ νὰ νικήσωμε τὴν κρίσι καὶ νὰ δημιουργήσωμε, ὄχι νὰ ὑποστοῦμε, τὴν ἐποχὴ πού ἔρχεται.

Ε'.

Ἔχομε τώρα 1955 χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησι τοῦ Κυρίου. Ἄς ἀφαιρέσωμε ἀπὸ τὴν «χρέωσι» τοῦ Χριστιανισμοῦ τοὺς πρώτους αἰῶνες, πού δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τοὺς ἐκυβέρνησε, σὰν πολιτιστικὸ, ἄς ποῦμε, καθεστὼς ὁ Χριστιανισμὸς, δὲν εἶναι ἐπομένως δικη νὰ τοῦ ζητοῦμε λογοδοσίαν γιὰ τοὺς αἰῶνες αὐτούς. Ἄς πᾶμε ἔτσι ἴσαμε... ὄχι ἴσαμε τὸ «ἐν τούτῳ νίκα», τὸ 313, τὸ

(2) Βλ. Harnack, Das Wesen des Christentums (1902) σ. 5.

διάταγμα τῶν Μεδιολάνων, ὅπου ὁ Μ. Κωνσταντῖνος ἀνεγνώρισε τὸν Χριστιανισμό σὰν τὴν ἐπίσημη θρησκεία τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἄς πᾶμε παρατέρα, ὡς τὸ «ενίκηκας με Γαλιλαῖε», ὡς τὸ 363, τὸν θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Ἀποστάτου πού εἶδε νὰ τὸν περιλαίζουν κι' ὁμόφρονές του ἀκόμα γιὰ τὰ ὄνειρά του νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Χριστιανισμό⁽³⁾ ἀπὸ τὴν τόσο ἐδραιωμένη πιά κυριαρχία του, κυριαρχία τέτοια πού ἀπίστος νὰ σημαίνει πιά ἀλλόφυλος. Ἄς ξεκινήσωμε λοιπὸν ἀπὸ τὸ 363, κι' ἄς προχωρήσωμε ὅσο ἡ κυριαρχία αὐτή, τὸ καθεστῶς αὐτό, διαρκεῖ, ἄς φθάσωμε ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει νὰ ἐμφανίζεται ὁ ἀπίστος ὄχι σὰν βάρβαρος μὰ σὰν Εὐρωπαῖος, ὅπου, ἐπομένως, ἄλλοι πιά εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τοῦ πολιτισμοῦ μας τὴν ἐξέλιξι. Μ' ὄλο πὸν τὰ ὁρόσημα εἶναι κάπως κατὰ συνθήκην, ἄς βάλωμε τέτοιο ὁρόσημο τὸ 1789, τὴ γαλλικὴ ἐπανάστασι (προηγούμενες ἀρνητικὲς γιὰ τὸν Χριστιανισμό φιλοσοφικὲς ἐκδηλώσεις ἦσαν ἀπλῶς ἡ κυφορία, ἀντίστοιχη μὲ τὴν κυφορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στοὺς πρώτους αἰῶνες). Ἄ-

(3) Τὸν ἐμπαϊγμὸ αὐτὸν ἔχει θέμα σὲ μερικὰ ποιήματά του ὁ Καβάφης. Βλ. π.χ. τὰ ποιήματά του «ὁ Ἰουλιανὸς ὀρῶν ὀλιγοῖραν», «ὁ Ἰουλιανὸς ἐν Νικομηδείᾳ», «ὁ Ἰουλιανὸς καὶ οἱ Ἄντιοχεῖς».

πὸ τὸ 363 ἕως τὸ 1789, εἶναι 1426 χρόνια, ἄς ποῦμε ἓνα στρογγυλεμένον ἀριθμὸ, 1400 χρόνια, δέκα τέσσαρες αἰῶνες, γεμᾶτοι-γεμᾶτοι. Λοιπὸν; Τί ἔδωσε στὸν πολιτισμὸ κατὰ τοὺς αἰῶνες αὐτοὺς ὁ Χριστιανισμὸς, τί ἐνεργητικὸ καὶ τί παθητικὸ παρουσιάζει ἡ πνευματικὴ διαχείρισις τοῦ πολιτισμοῦ μας πού εἶχε τὸν Χριστιανισμό σὰν ἡγέτη;

«Οὐδὲ αὐτὸν οἶμαι τὸν κόσμον χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία». Ναί, ἀλλὰ καὶ «ἀπλοῦς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφη». Εἶναι σ' ὅλων μας τὴν ζωὴ χαραγμένους ὁ ἰσολογισμὸς αὐτός. Ἄς ἀφήσωμε τὴν συνείδησί μας ἐλεύθερη νὰ διαβάσῃ, ὅ,τι ὡς τώρα τῆς ἔχει ἐντυπωθῆ. Κι' ἄς ποῦμε, μὲ ἀφέλεια, μὰ καὶ μὲ εἰλικρίνεια καὶ παρρησία, ὅ,τι ὁ ἀπροκατάληπτος, ἀληθινὰ ἐλεύθερος σημερινὸς μέσος ἄνθρωπος θὰ μπορῇ καὶ θὰ πρέπει νὰ καταλογίσῃ σὰν ἐνεργητικὸ καὶ σὰν παθητικὸ τῆς χριστιανικῆς συμβολῆς στὴ διαμόρφωσι τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἐπομένως καὶ στὴν καλὴ ἢ κακὴ σημερινή του κατάστασι.

Ὅμως γιὰ ἓνα τέτοιο ἰσολογισμό, ὅσο δῆποτε συνοπτικὸ, χρειάζεται κάποια ἀπλοχωριά. Ὅσο καὶ νὰ τὸ θέλαμε, δὲν γίνεται νὰ χωρέσῃ στὸ ἄρθρο τοῦτο. Θὰ διακόψωμε λοιπὸν ἐδῶ, γιὰ τὸ ἐπόμενο.

ΤΟ ΚΥΚΝΕΙΟ ΑΣΜΑ ΤΟΥ ΒΑΓΚΝΕΡ

Ἀπὸ ὅλες τὶς δημιουργίες τοῦ Βάγκνερ, ὁ Πάρσιφαλ παρουσιάζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον. Ὅχι μόνον γιατί εἶναι τὸ κύκνειο ἄσμα του, τὸ καταστάλαγμα τῆς καλλιτεχνικῆς του πείρας καὶ ὀριμότητος. Μὰ γιατί, ταυτόχρονα, εἶναι τὸ τέμμα μιᾶς μακρυνῆς καὶ ἐπίπονης πνευματικῆς πορείας⁽¹⁾. Δεκαετίες δλόκληρες πλανήθηκε ὁ Βάγκνερ, ὁμοιος μὲ τὸν ἥρωά του τὸν Ὁλλανδό, στὶς τρικυμιασμένες θάλασσες τῆς πνευματικῆς ἀνησυχίας, τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας, χωρὶς τὸ πνεῦμα του νὰ μπορῆ νὰ βρῆ ἀνάπαυσι. Καὶ μόνον τώρα, ἐδῶ, στὸν Πάρσιφαλ, ἀνεβασμένος στὴν ψηλὴ κορφή τοῦ Μοντσαλάτ, φαίνεται νὰ βροῖσκῃ κάποια γαλήνη, κάτι ἀπ' αὐτὴ τὴν λύτρωσι, πού, σ' ὅλο τὸ δρόμο τῆς ζωῆς καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς του δημιουργίας, ἔντονα ἀποζητοῦσε.

Τὸ λυτρωτικὸ μῆνυμα πού μᾶς φέρνει ὁ Βάγκνερ, στὸν Πάρσιφαλ ἔχει χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Τόσο μάλιστα, ὥστε νὰ προβληθῆ ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι, μὲ τὸ ὕστατο αὐτὸ ἔργο του, ὁ μεγάλος μουσουργὸς ἐπραγματοποίησε μιὰ ἀποφασιστικὴ στροφὴ πρὸς τὸ Χριστιανισμό, πὼς θέλησε νὰ ἐμφανισθῆ σὰν μουσικὸς ἀπολογητῆς τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ λυτρώσεως. Ὁ πρῶτος πού ἔδωσε μιὰ τέτοια ἐρμηνεία ἦταν ὁ Νίτσε. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ φιλία του μὲ τὸν Βάγκνερ ἐπῆρε τέλος, ὅταν σὲ ἓνα ρομαντικὸ περίπατο στὰ περὶχωρα τοῦ Σορέντο, ἐκεῖνος τοῦ διηγήθηκε τὴν ὑπόθεσι τοῦ Πάρσιφαλ. Ὁ φιλόσοφος πού στὸν Σίγμφρηντ εἶχε ἰδῆ τὴν ἐνσάρκωσι τοῦ ὑπερανθρώπου του, δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ συγχωρήσῃ στὸν μουσουργὸ αὐτὴ τὴν «ἐκκλησιαστικοποίησιν» του, ὅπως ἔλεγε.

(1) Γιά τὴν πορεία τοῦ Βάγκνερ καὶ τὴν ἐξέλιξι τῆς τέχνης του, μπορεῖ νὰ βρῆ περισσότερα στοιχεῖα ὁ ἀναγνώστης μας στὸ ἄρθρο μας: Ἡ κοσμοθεωρία τῆς Βαγκνερικῆς μουσικῆς, «Ἀκτίνες» 1947, σελ. 156 κ. ἔ.

Ὅμως, πολλοί, δὲν συνεφώνησαν μὲ τὴν ἄποψι αὐτὴ τοῦ Νίτσε. Ἀντίθετα ὑπεστήριξαν ὅτι καὶ στὸν Πάρσιφαλ, ὁ Βάγκνερ δὲν κατώρθωσε νὰ χειραφετηθῆ ἀπὸ τὶς παληές του τάσεις, ἔτσι, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ δημιουργήσῃ ἓνα ἔργο μὲ πνοὴ βαθειὰ χριστιανικῆ. Εἰδικώτερα, λένε, δὲν μπόρεσε νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ἐπίδρασι τοῦ Σοπενχάουερ, ἔτσι ὥστε τὸ τελευταῖο του ἔργο, νὰ ἐμφανίζεται καὶ αὐτὸ σὰν μιὰ νέα ἐκδοσις, βελτιωμένη, τῶν ιδεῶν τοῦ φιλοσόφου τῆς ἀπαισιοδοξίας.

★

Τὸ νὰ συνταχθῆ κανεὶς μὲ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς γνώμες δὲν εἶναι βέβαια πρᾶγμα εὔκολο. Τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ εἶναι πολλὰ καὶ σημαντικά. Ὁ τρόπος πού ὁ Βάγκνερ ἐνεπνεύσθη τὸ ἔργο θὰ μπορούσε ἴσως νὰ μᾶς ἐπηρεάσῃ. Ὁ ἴδιος ὁ συνθέτης μᾶς περιγράφει, πὼς, τὴν ἡμέρα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ 1857, στὸ σπίτι τοῦ ζεύγους Βέξεντοκ, ὅπου ἐφιλοξενεῖτο, συνέλαβε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια τῶν σκέψεων καὶ τῆς ἀτυμοφαίρας τῆς μεγάλης ἡμέρας τοῦ Χριστιανισμοῦ, τὴν ἰδέα ἐνὸς ἔργου σὲ τρεῖς πράξεις, μὲ ὑπόθεσι παρμένη ἀπὸ τὸ ἔπος τοῦ Πάρσιφαλ. Ἀλλά, τὸ 1857, ὁ Βάγκνερ βρισκόταν στὸ ζενιθ τῆς ἐπαφῆς του μὲ τὶς ιδέες τοῦ Σοπενχάουερ. Πὼς θὰ μπορούσε νὰ νοιώσῃ τότε τὸν ἀληθινὸ χαρακτῆρα τῆς χριστιανικῆς λυτρώσεως, τόσο διαφορετικῆς στὴν οὐσία της;

Ἐρώτημα σημαντικό, πού ὁμως δὲν εἶναι ἀποφασιστικὸ γιά τὴν κρίσι μας. Πραγματικὰ ἡ σύνθεσις τοῦ Πάρσιφαλ ἄρχισε πολὺ ἀργότερα, τὸ 1877, καὶ τελείωσε μόλις τὸ 1882. Ἡ σκέψις καὶ οἱ ιδέες τοῦ Βάγκνερ ὑπέστησαν στὸ διάστημα αὐτὸ σημαντικὴ μεταβολή. Καὶ τὸ χριστιανικὸ αἶσθημα ἀσφαλῶς ἐμεγάλωσε μέσα του. Στὸ τέλος, πολὺ περισσότερη βαρῦτητα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔμπνευσι ἔχει ἡ τελικὴ μορφή πού ἐδόθηκε στὸ ἔργο, ὕστερα ἀπὸ τό-

σα χρόνια, ὁ τρόπος πού ὁ Βάγκνερ ἐχειρίσθηκε τὸν μεσαιωνικὸ θρύλο, τὰ χριστιανικὰ στοιχεῖα πού βρῆκε καὶ πού ἐκράτησε ἀπ' αὐτόν.

Δὲν ἦταν ἄλλωστε ἡ πρώτη φορά, πού ὁ Βάγκνερ ἐρχόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν θρύλο αὐτό, πού, στὶς ἀρχὲς τοῦ 13ου αἰῶνος, ἐτραγοῦδησαν πρῶτα ὁ Chretien de Troyes καὶ ὕστερα ὁ μεγάλος τροβαδοῦρος τοῦ Μεσαίωνος Wolfram von Eschenbach. Ὁ Λόεγκριν ἦταν κίβλας ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς γεμάτους εὐγένεια καὶ μυστήριο ἱππότες πού ἀποστολὴ τους ἦταν νὰ φυλᾶν ἐπάνω στὴν ψηλότερη κορφή τῶν Πυρηναίων, τὸ Γκράλ, τὸ ἱερὸ ποτήρι τοῦ μυστικοῦ δείπνου καὶ τὴν λόγχη πού ἐκέντησε τὴν πλευρὰ τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἐδῶ ὁμως, ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν χριστιανικῶν στοιχείων τοῦ θρύλου εἶναι πολὺ ἐντονώτερη. Ὁ Βάγκνερ μεταβάλλει τὸ ἔργο σὲ ἀληθινὴ μυσταγωγία, προβάλλοντας μὲ τόλμη ἐπάνω στὴ σκηνὴ τὴν τελετὴ τοῦ Γκράλ, πού ἔβγαине μιὰ φορά τὸ χρόνο ἀπὸ τὸ ἐρμάρι ὅπου ἔμενε φυλαγμένο γιὰ νὰ χαρίσῃ στοὺς παρισταμένους τὴν ἀθανασία. Μὲ τὰ δυνατὰ μέσα τῆς τέχνης του ὀρθώνει ἕνα μεγαλοπρεπὴ ναὸ καὶ ἕνα λαμπρὸ συμβολισμὸ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος πού, συγκεντρωμένη γύρω ἀπὸ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, τρέφεται ἀπ' αὐτό. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο κινεῖται μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα μυστηριακῆ, καὶ ἐξελίσσεται μὲ ἕνα ρυθμὸ καὶ μιὰ μεγαλοπρέπεια τελετουργικῆ, πού τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα μουσικοδράματα τοῦ συνθέτη⁽²⁾.

Παράλληλα μ' αὐτὴ τὴ μυστηριακὴ ἀτμόσφαιρα, τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ἐξελίσσεται καὶ αὐτὸ ἐπάνω σὲ χριστιανικὲς βάσεις. Τὸ δράμα τῆς πώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς νοσταλγίας του γιὰ τὸ αἰῶνιο, ἢ σύγκρουσις ἀνάμεσα στὸ ἰδεῶδες πού ὁ καθένας μᾶς φέρνει μέσα του καὶ στὶς κατώτερες δυνάμεις πού μᾶς ἐμποδίζουν νὰ τὸ πλησιάσωμε, βρῖσκεται συγκεντρωμένο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀμφόρτας. Καὶ μάλιστα, στὴν ἰσχυρότερη ἔντασί του. Γιατί ὁ Ἀμ-

φόρτας εἶναι ὁ ἀνάξιος λειτουργός, πού φέρνει στὸ πλευρό του ἀνοικτὴ τὴν πληγὴ πού τοῦ ἀνοίξε ὁ δαίμων τοῦ κακοῦ, χτυπώντας τον μὲ τὴν ἱερὴ λόγχη, πού κατώρθωσε νὰ τοῦ ἀρπάξῃ τὴν ὥρα πού τὰ μέλη του ἦταν παραλυμένα ἀπὸ τὴν ἡδυπάθεια. Αὐτὴ ἡ ἀνοικτὴ πληγὴ τοῦ προκαλεῖ ἀφορητοὺς πόνους πού φθάνουν στὸν παροξυσμὸ, κάθε φορά πού ἀντικρίζει τὸ Γκράλ. Ἀπ' αὐτὴ τὴ σύγκρουσι ἀνάμεσα στὴν ὑποχρέωσι καὶ τὸν πόθο νὰ τελέσῃ τὸ μυστήριον καὶ τὴν ἀνικανότητά του γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή, ὁ Ἀμφόρτας δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ μόνος του. Πρέπει κάποιος ἄλλος νὰ τὸν λυτρώσῃ. Κάποιος πού νὰ στάθῃκε πιὸ δυνατός.

Σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὸν Ἀμφόρτα, ὁ Πάρσιφαλ φαίνεται νὰ ξεφεύγῃ ἀπὸ τὰ ὅρια τοῦ ἀνθρωπίνου κλήρου. Τὸ ὄνομά του, ἀραβικῆς προελεύσεως, εἶναι συμβολικόν⁽³⁾. Στὸ ἔργο ἀποκαλεῖται *der reine Tor*, ἀγνός-ἀφελής, ἀπλοϊκός. Καὶ ἡ ἀπλοϊκότης του συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι πέρα, ἢ καλύτερα πρὶν ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἀρκετὰ σημεία τοῦ δραματικοῦ κειμένου. Γι' αὐτό, ὅταν γίνεται μάρτυς στὸ δράμα τοῦ Ἀμφόρτας, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβῃ. Τοῦτο θὰ γίνῃ μόνον ὅταν περάσῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμο, ὅταν ὑποστῇ κι' αὐτὸς τὴν ἴδια δοκιμασία. Στὴ δευτέρη πρᾶξι ὁ δαίμων τοῦ κακοῦ στήνει στὸν Πάρσιφαλ τὴν παγίδα πού ἔστησε καὶ στὸν Ἀμφόρτα. Στὴν ἀρχή, ἡ ἀθωότης τοῦ Πάρσιφαλ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ καταλάβῃ τίς προκλήσεις τῆς Κούντρο καὶ τῶν συντρόφων της. Ἐάφνου ὁμως βλέπει τὴν ἄβυσσο πού ἀνοίγεται μπροστά του καὶ διακρίνει τὴν ἀληθινὴ αἰτία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀμφόρτας. Ἐκείνη τὴν στιγμή, ζῆ διανοητικὰ ὅλη τὴν ματαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἡδονῆς, ὀλόκληρο τὸ δράμα τῆς πώσεως. Ἀντιστέκεται καὶ νικά. Καὶ ἡ νίκη του τὸν κάνει ὄρωμο ὄχι μόνον στὴν κατανόησι, μὰ καὶ στὴν ἰκανότητα νὰ βοηθήσῃ. Φθάνοντας, τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης

(2) Μὲ τὴ σύνθεσι τοῦ Πάρσιφαλ ὁ Βάγκνερ ἔγραφε πὼς ἐπίστευε ὅτι πάτησε ἕνα ἔδαφος πού ἦταν καὶ θὰ ἔμενε ξένο πρὸς τὴν μελοδραματικὴ τέχνη.

(3) Ὁ Βάγκνερ μᾶς δίνει τὴν ἐτυμολογία του: *pursi*=ἀγνός, *fal*=τρελλός, μὲ τὴν ἀνώτερη σημασία τῆς λέξεως, δηλαδὴ τῆς μεγαλοφυΐας πού δὲν ἔχει πάρει τὴν μόρφωσι καὶ τὴν κατεργασία τοῦ λόγου.

σα χρόνια, ὁ τρόπος πού ὁ Βάγκνερ ἐχειρίσθηκε τὸν μεσαιωνικὸ θρύλο, τὰ χριστιανικὰ στοιχεῖα πού βρῆκε καὶ πού ἐκράτησε ἀπ' αὐτόν.

Δὲν ἦταν ἄλλωστε ἡ πρώτη φορά, πού ὁ Βάγκνερ ἐρχόταν σὲ ἐπαφή μὲ τὸν θρύλο αὐτό, πού, στὶς ἀρχές τοῦ 13ου αἰῶνος, ἐτραγοῦδησαν πρῶτα ὁ Chretien de Troyes καὶ ὕστερα ὁ μεγάλος τροβαδοῦρος τοῦ Μεσαίωνα Wolfram von Eschenbach. Ὁ Λόεγγριν ἦταν κιόλας ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς γεμάτους εὐγένεια καὶ μυστήριό ἱππότες πού ἀποστολή τους ἦταν νὰ φυλᾶν ἐπάνω στὴν ψηλότερη κορφή τῶν Πυρηναίων, τὸ Γκράλ, τὸ ἱερὸ ποτήρι τοῦ μυστικοῦ δαίμονος καὶ τὴν λόγχη πού ἐκέντησε τὴν πλευρὰ τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἐδῶ ὁμως, ἡ ἐκμετάλλευσις τῶν χριστιανικῶν στοιχείων τοῦ θρύλου εἶναι πολὺ ἐντονώτερη. Ὁ Βάγκνερ μεταβάλλει τὸ ἔργο σὲ ἀληθινὴ μυσταγωγία, προβάλλοντας μὲ τόλμη ἐπάνω στὴ σκηνὴ τὴν τελετὴ τοῦ Γκράλ, πού ἔβγαине μιὰ φορά τὸ χρόνο ἀπὸ τὸ ἐρμάρι ὅπου ἔμενε φυλαγμένο γιὰ νὰ χαρίσῃ στοὺς παρισταμένους τὴν ἀθανασία. Μὲ τὰ δυνατὰ μέσα τῆς τέχνης του ὀρθώνει ἕνα μεγαλοπρεπὴ ναὸ καὶ ἕνα λαμπρὸ συμβολισμὸ τῆς χριστιανικῆς κοινότητος πού, συγκεντρωμένη γύρω ἀπὸ τὸ μυστήριό τῆς εὐχαριστίας, τρέφεται ἀπ' αὐτό. Ὁλόκληρο τὸ ἔργο κινεῖται μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα μυστηριακῆ, καὶ ἐξελίσσεται μὲ ἕνα ρυθμὸ καὶ μιὰ μεγαλοπρέπεια τελετουργικῆ, πού τὸ ξεχωρίζει ἀπὸ τὰ ἄλλα μουσικοδράματα τοῦ συνθέτη⁽²⁾.

Παράλληλα μ' αὐτὴ τὴ μυστηριακὴ ἀτμόσφαιρα, τὸ δραματικὸ στοιχεῖο ἐξελίσσεται καὶ αὐτὸ ἐπάνω σὲ χριστιανικὴς βάσεις. Τὸ δράμα τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς νοσταλγίας του γιὰ τὸ αἰώνιο, ἡ σύγκρουσις ἀνάμεσα στὸ ἰδεώδες πού ὁ καθένας μας φέρνει μέσα του καὶ στὶς κατώτερες δυνάμεις πού μᾶς ἐμποδίζουν νὰ τὸ πλησιάσωμε, βρῖσκειται συγκεντρωμένο στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀμφόρτας. Καὶ μάλιστα, στὴν ἰσχυρότερη ἔντασί του. Γιατί ὁ Ἀμ-

φόρτας εἶναι ὁ ἀνάξιος λειτουργός, πού φέρνει στὸ πλευρὸ του ἀνοικτὴ τὴν πληγὴ πού τοῦ ἀνοίξε ὁ δαίμων τοῦ κακοῦ, χτυπώντας τον μὲ τὴν ἱερὴ λόγχη, πού κατώρθωσε νὰ τοῦ ἀρπάξῃ, τὴν ὥρα πού τὰ μέλη του ἦταν παραλυμένα ἀπὸ τὴν ἡδυσία. Αὐτὴ ἡ ἀνοικτὴ πληγὴ τοῦ προκαλεῖ ἀφορητοὺς πόνους πού φθάνουν στὸν παροξυσμό, κάθε φορά πού ἀντικρύζει τὸ Γκράλ. Ἀπ' αὐτὴ τὴ σύγκρουσι ἀνάμεσα στὴν ὑποχρέωσι καὶ τὸν πόθο νὰ τελέσῃ τὸ μυστήριό καὶ τὴν ἀνικανότητά του γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή, ὁ Ἀμφόρτας δὲν μπορεῖ νὰ βγῆ μόνος του. Πρέπει κάποιος ἄλλος νὰ τὸν λυτρώσῃ. Κάποιος πού νὰ στάθῃκε πιὸ δυνατός.

Σὲ ἀντίθεσι πρὸς τὸν Ἀμφόρτα, ὁ Πάρσιφαλ φαίνεται νὰ ξεφεύγῃ ἀπὸ τὰ ὄρια τοῦ ἀνθρωπίνου κλήρου. Τὸ ὄνομά του, ἀραβικῆς προελεύσεως, εἶναι συμβολικόν⁽³⁾. Στὸ ἔργο ἀποκαλεῖται der reine Tor, ἄγνος-ἀφελής, ἀπλοϊκός. Καὶ ἡ ἀπλοϊκότης του συνίσταται στὸ ὅτι εἶναι πέρα, ἢ καλύτερα πρὶν ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἀρκετὰ σημεῖα τοῦ δραματικοῦ κειμένου. Γι' αὐτό, ὅταν γίνεται μάρτυς στὸ δράμα τοῦ Ἀμφόρτας, δὲν μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβῃ. Τοῦτο θὰ γίνῃ μόνον ὅταν περάσῃ καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμο, ὅταν ὑποστῇ κι' αὐτὸς τὴν ἴδια δοκιμασία. Στὴ δευτέρη πράξι ὁ δαίμων τοῦ κακοῦ στήνει στὸν Πάρσιφαλ τὴν παγίδα πού ἔστησε καὶ στὸν Ἀμφόρτα. Στὴν ἀρχή, ἡ ἀθωότης τοῦ Πάρσιφαλ δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ καταλάβῃ τίς προκλήσεις τῆς Κούντρο καὶ τῶν συντρόφων της. Ξάφνου ὁμως βλέπει τὴν ἄβυσσο πού ἀνοίγεται μπροστά του καὶ διακρίνει τὴν ἀληθινὴ αἰτία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἀμφόρτας. Ἐκεῖνη τὴν στιγμή, ζῆ διανοητικὰ ὅλη τὴν ματαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ἡδονῆς, ὀλόκληρο τὸ δράμα τῆς πτώσεως. Ἀντιστέκεται καὶ νικά. Καὶ ἡ νίκη του τὸν κάνει ὄρμηκο ὄχι μόνον στὴν κατανόση, μὰ καὶ στὴν ἰκανότητα νὰ βοηθήσῃ. Φθάνοντας, τὴν ἡμέρα τῆς μεγάλης

(2) Μὲ τὴ σύνθεσι τοῦ Πάρσιφαλ ὁ Βάγκνερ ἔγραφε πὼς ἐπίστευε ὅτι πάτησε ἕνα ἔδαφος πού ἦταν καὶ θὰ ἔμενε ξένο πρὸς τὴν μελοδραματικὴ τέχνη.

(3) Ὁ Βάγκνερ μᾶς δίνει τὴν ἐτυμολογία του: pürsi=ἄγνος, fal=τρέλλος, μὲ τὴν ἀνώτερη σημασία τῆς λέξεως, δηλαδὴ τῆς μεγαλοφυΐας πού δὲν ἔχει πάρει τὴν μόρφωσι καὶ τὴν κατεργασία τοῦ λόγου.

σο ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ θεῖο, ἢ τουλάχιστον, ἀνάμεσα σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἀξίες ποὺ μποροῦν νὰ ἐκπληρώσουν τὸν ἴδιο ρόλο, ἐκείνη ποὺ πρέπει νὰ ἔχη τὸ προβάδισμα.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ φαίνεται, πόσο λίγο εὐσταθεῖ ἡ ἔκφρασις τοῦ Νίτσε γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικοποίηση τοῦ Βάγκνερ. Ὁ τελευταῖος δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς ἀναβιώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς παραδόσεως. Ὁ Πάρσιφαλ εἶναι βέβαια ἔργο μὲ χριστιανικὴ πνοή, περιστρέφεται γύρω ἀπὸ ἰδέες χριστιανικῆς καὶ περιέχει σημαντικὰ χριστιανικὰ στοιχεῖα. Τὸ πνεῦμα του δὲν εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ Σοπενχάουερ οὔτε τοῦ Βουδισμού. Ὑπάρχει μέσα στὶς σελίδες του, μιὰ χαρούμενη κατάρασις ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ ἡ πνοὴ τῆς ἀγάπης ποὺ κατὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ Guy de Pourtalés κατεβαίνει ἀπὸ τοὺς θόλους τοῦ Μονσαλφράτ, σὰν μιὰ ἀόρατη παρουσία. Σὲ πολλὰ σημεία τοῦ ἔργου, ὅπως ἐκεῖ ὅπου ὁ Gurpmanz μιλάει γιὰ τὸ νόημα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς φανερῶνεται μιὰ σημαντικὴ προσέγγισις στὶς χριστιανικῆς ἰδέες. Ὅμως ὁ Χριστιανισμὸς στὸν Πάρσιφαλ παρουσιάζεται ἰδιότυπος, μακριὰ ἀπὸ κάθε δογματικὴ, ἐκκλησιαστικὴ ἢ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως προερχόμενη δέσμευσις. Μπορεῖ κανεὶς νὰ διακρίνῃ εὐκολὰ καὶ νοθεύσεις του ἀπὸ ξένα στοιχεῖα, καὶ ἰδίως τὸν αἰσθάνεται κανεὶς ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὶς παλιὰς ροπὲς τοῦ βαγκνερικοῦ παγανισμοῦ, καὶ κάπως περισσότερο γήινο ἀπ' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε.

★

Ὅμως, ἐδῶ γεννῶνται ἄλλα ἐρωτήματα. Βέβαια ἡ εὐσυνείδητη παρεμβολὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ καὶ κοσμοθεωριακοῦ στοιχείου, εἶναι ἐκείνη ποὺ ξεχωρίζει τὶς τελευταῖες δημιουργίαι τοῦ Βάγκνερ ἀπὸ τὶς προηγούμενες, τῆς καθαρὰ ρομαντικῆς περιόδου ἢ ἀπὸ ἄλλα δημιουργήματα τῆς μουσικῆς δραματικῆς τέχνης⁽⁵⁾. Ὅμως παρ' ὅλο τοῦτο, ὁ Πάρσιφαλ δὲν εἶναι ἕνα φιλοσοφικὸ κείμενο. Εἶναι ἔργο τέχνης. Τὰ κριτήρια εἶναι ἐδῶ διαφορετικά. Καὶ ἔχομε

νὰ ἀντιμετωπίσωμε τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας τοῦ καλλιτέχνη νὰ δημιουργῇ, μὲ κύριο γνώμονα καὶ σημεῖο προσανατολισμοῦ, τὸ ὄραϊο. Ὁ κ. Π. Μελίτης, στὸ ἄρθρο του «Χριστιανισμὸς καὶ τέχνη», τοποθετῶντας τὸ ὅλο ζήτημα σὲ βάσι ὄντολογικὴ, δέχεται τὴν ἐλευθερία αὐτῆ, ἀν' ἡ ἐξάσκησις τῆς δὲν κάνει τὸ ἔργο τέχνης ἐπικίνδυνο γιὰ τὶς ἄλλες ἀξίες τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ προσθέτει, ὅτι ἡ συνοχὴ τοῦ ἔργου μὲ τὶς ἀξίες αὐτές, ἡ εὐεργετικὴ ἢ ὄχι ἐπίδρασις του ἐπάνω τους, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ παίξῃ τὸν ρόλο τῆς στὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ἀξιολόγησι τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργήματος⁽⁶⁾.

Σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς αὐτές, τί θὰ εἶποῦμε γιὰ ἕνα ἔργο σὰν τὸν Πάρσιφαλ; Θὰ ἰδοῦμε τὸ γεγονός ὅτι ὁ καλλιτέχνης ξεφεύγει ἀπὸ τὰ δογματικὰ καὶ κοσμοθεωριακὰ χριστιανικὰ πλαίσια, σὰν σύγκρουσι τῆς ἀξίας τέχνη, μὲ τὴν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ λέγεται ἅγιος; Καὶ δὲν θὰ ἀναγνωρίσωμε στὸν καλλιτέχνη τὴν νόμιμη ἐλευθερία τοῦ νὰ χειρίζεται τὴν δύναμι τοῦ συμβόλου; Νὰ παρεβάλλῃ, ὅπου νομίζει σύμφωρο γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ σκοπιμότητα, τὸ στοιχεῖο τοῦ φανταστικοῦ, ξεπερνώντας ὡς ἕνα βαθμὸ τουλάχιστον, τὰ ὄρια τῆς φυσικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ἀκόμῃ πραγματικότητος; Ὅσοτερον δὲν θὰ λάβωμε ὑπ' ὄψιν, ὅταν πρόκειται γιὰ ἕνα ἔργο σὰν τὸν Πάρσιφαλ, τὸ γεγονός ὅτι γεννήθηκε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ὑπέστη δυνατὰ τὴν ἐπίδρασι τοῦ ρομαντισμοῦ, ποῦ, ὅπως εἶπαμε, σ' αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τοῦ φανταστικοῦ ἔδωσε πρωτεύουσα θέσι; Αὐτὴ ἡ κυριαρχικὴ θέσις τῆς δημιουργικῆς φαντασίας, δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς παραστήσῃ τὴν σύγκρουσι τοῦ καλλιτέχνη μὲ ὀρισμένες ἀλήθειαι χριστιανικῆς μᾶλλον σὰν κάπως φαινομενικῆ;

Ἡ ἀπάντησις στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ θὰ προϋπέθετε εἰδικὴ μελέτη, ἀλλὰ καὶ χῶρο, ποὺ δὲν διαθέτομε. Γενικώτερα ὅμως, νομίζομε, ὅτι τὸ ἔργο τέχνης ξεφεύγει πολὺς φορὲς ἀπὸ τὰ ὄρια, ποῦ τοῦ καθόρισε ἡ πρόθεσις τοῦ δημιουργοῦ του, καὶ ἐπενεργ

(5) Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Βάγκνερ ἔγραφε ὁ ἴδιος τὰ κείμενα τῶν μουσικοδραμάτων του.

(6) Π. Μελίτης, «Χριστιανισμὸς καὶ τέχνη», «Ἀκτίνες», τόμ. 1948, σελ. 545 κ. ἔ.

γεί πρώτα πρώτα, όχι τόσο με το φιλοσοφικό του περιεχόμενο, όσο με την καλλιτεχνική του μορφή και την όλη ατμόσφαιρα που δημιουργεί. 'Απ' αυτή την άποψη δεν μπορούμε να άγνοήσουμε και την γνώμη του Η. Chamberlain, που γράφει, ότι, στον Πάρσιφαλ, δεν πρέπει να αναζητούμε μιάν ώρισμένη θρησκευτική ή ήθικη διδασκαλία, αλλά να βλέπουμε την προβολή ενός ύψηλου και εύγενεστάτου θρησκευτικού χαρακτήρος. 'Εκείνο που έκαμε το κύκνειο αυτό άσμα του Βάγκνερ να επιζήση, δεν ήταν τα πολλές φορές ετεροδόχλητα φιλοσοφικά στοιχεία που περιέχει, αλλά το κεντρικό του θέμα, ή ποιήσί του, ή γεμάτη γαλήνη και έξαρσι μουσική του, ή μυστική και θρησκευτική του ατμόσφαιρα, ή ανάτασις που το διέπει. Γι' αυτό και πιστεύουμε, ότι ο Πάρσιφαλ, παρ' όλα τα κοσμοθεωριακά κενά και τις αντίφάσεις που παρουσιάζει, είναι έργο τέχνης που στέκεται μέσα στα πλαίσια ενός χριστιανικού πολιτισμού. Σκηνές σαν εκείνη του δείπνου των ίπποτων του Γκράλ ή την τελι-

κή σκηνή, όπου ο Πάρσιφαλ τελεί το μυστήριο, ύψωνοντας το ιερό ποτήρι επάνω από την γονατισμένη ομήγυρι, είναι από τις μοναδικότερες, για να μην πούμε οι δυνατώτερες προβολές επάνω στην σκηνή του μεγαλείου της χριστιανικής πίστεως, άναμφισβήτητες πηγές έμπνεύσεως για τον χριστιανό καλλιτέχνη του μέλλοντος.

"Όστερα άς μην ξεχνούμε και τούτο: Στενές ιδέες για την τέχνη έμπόδισαν σημαντικά την χριστιανική καρποφορία στον τομέα που λέγεται σκηνή. "Αν ο Πάρσιφαλ προβάλλεται σήμερα από πολλούς, σαν άριστούργημα άξεπέραστο του πεδίου του θρησκευτικού μουσικού δράματος, αυτό όφείλεται και στο γεγονός, ότι το χριστιανικό πνεύμα των τελευταίων αιώνων δεν κατώρθωσε να δημιουργήση σ' αυτόν τουλάχιστον τον τομέα, την έντονη καλλιτεχνική ατμόσφαιρα από την οποία θα έβγαινε το καλύτερο. "Ένα έργο που να συνδυάζη την άληθινή καλλιτεχνική ώριμότητα, με μιá βαθύτερη θεώρησι των αξιών του Χριστιανισμού.

Δ. ΠΥΡΓΙΩΤΗΣ

Φ Ι Λ Η Μ Ω Ν

('Απάντηση στον 'Απ. Παύλο, 'Επιστολή «προς Φιλήμονα»).

'Εχθές, πρωί-πρωί, σαν πρόβαλα 'πό τ' άτριο, μπροστά στις στήλες της εισόδου και τη ματιά μου άπλωσα στο δρόμο, πέφα-μακρυνά, τ' 'Ονήσιμον ξεχώρισα τό σχήμα, κυνηγός, καθώς έρχόταν κατά δώ.

'Αμέσως φούντωσε—άτίθασο θεριό—ό θυμός έντός μου

και μ' άγριο μάτι πίσω-πάτησα, άπ' τόν προθάλαμο, τ' έβένινο ραβδί, με τ' άσημά στολίδια για ν' άρπάξω, που στις γιορτές των έθνικων περήφαν' άλλοτε κρατούσα.

Λογίστηκ' όμως, ό θυμός του πειρασμού παιδι πώς είναι, κι' έμεινα κεί, με λύσσα σφίγγοντας τα δόντια. Τάχυνε εκείνος, ως μ' αντίκρουσε, τό βήμα κι' είδα στο χέρι του έναν κύλινδρο παπύρου πώς κρατούσε.

«Καισαρική, τό δίχως άλλο» σκέφτηκα «της λευτεριάς του φέρνει βούλα...». Μά ως έφτασε, στα πόδια μου έπεσε μπροστά, λαχανιασμένος και τα καντά του δάκρυα έννοιωσα, ανάμεσα στών σανταλιών μου τους ίμάντες να κυλούν.

—'Από τη Ρώμη έχεις γραφή—μου φώναξε

—άπό τόν αδελφό τόν Παύλο. Και άπλωσε τρεμάμενα τό γράμμα.

Με καρδιοχτύπι τ' άνοιξα και στις γραμμές του άχόρταγα πετούσεν ή ματιά μου...

«Θεέ μου... "Όστε λοιπόν, αυτός, πούταν έδώ στα πόδια μου πεσμένος,

ήταν «παιδι δικό σου»,

τά σπλάγγνα σου τά ίδια;...

Κι' ήρθε σέ μένα αδελφός...

'Αφού σέ σένα είν' άγαπητός,

πόσο σέ μένα πρέπει νάνα!

"Ο,τι λεφτά χρωστούσε

(κάτι που φεύγοντας μου πήρε)

θά μου πληρώσης, λέει, ό ίδιος σύ,

μεγάλε μου αδελφέ.

Μά εγώ, την ίδια την ψυχή μου σου χρεωστώ...».

"Ένας λυγμός, άκράτητος, στο στήθος μου ξε-

οπούσε,

κι' ή βούση των ματιών μου είχε ανοίξει.

'Ο 'Ονήσιμος και εγώ, τά δύο σου τά παιδιά,

(π' έσθ «μάς γέννησες στην πίστη»),

τότε βρεθήκαμ' άγκαλιά, σφιχτά,

κι' ώρα πολλήν εκλάγαμε

ό ένας στον όμο τ' άλλουνού,

αδέλφια πιά παντοτεινά.

Γ. Δ. ΚΑΧΡΙΜΑΝΗΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Ο πολυπαθής άνθρωπος τῆς σύγχρονης ταραγμένης ἐποχῆς μέσα ἀπὸ τὴν δίνη τῶν ἀντιμαχομένων ἰδεολογιῶν, ἀρχίζει νὰ σκέπτεται κάπως ὠριμώτερα, ἐπισημαίνοντας λάθη πὸν διέπραξε. Ἡ στυφή γεῦσις τῆς πραγματικότητος ἔρχεται πιά νὰ τὸν ἀφυπνίσῃ ἀπὸ τὸν μακάριο λήθαργο, στὸν ὁποῖο τὸν ἔρριξε ἡ πρόοδος τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν μετὰ τὶς γοητευτικὰς ὑποσχέσεις καὶ ἐπαγγελίας. Ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ὅστερα ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ δόνησι πὸν ὑπέστη ὁ μοντέρνος πολιτισμός, ἀρχίζει νὰ ψηλαφᾷ τὰ ρήγματα τοῦ λαμπροῦ του οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖο πολὺ γρήγορα ἔδειξε τὶς ἀδυναμίας του μετὰ τὴν ἔλλειψι ἀξιολογῆς θεμελιακῆς ἁρμογῆς.

Καὶ ἡ ἀνίχνεισις αὐτῆ, πολύτιμη καὶ ἐλπιδοφόρα, δείχνει τὸ κακὸ ξεκίνημα, πὸν ἔκανε ὁ ἄνθρωπος τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ. Θέλησε νὰ ἐξισωσῇ τὶς ἀνησυχίας καὶ τὰ προβλήματα του μετὰ τὴν ἐποχὴ, στὴν ὁποία ἔζησε· νόμισε πὸς τὸ παρὸν καὶ ἡ θεραπεία του ἀποτελοῦν τὸν μοναδικὸ καὶ φυσικὸ στόχο τοῦ ἀνθρώπου· γι' αὐτὸ περιφρόνησε τὸ παρελθόν, πὸν τὸ θεώρησε ἄχρηστο καὶ ἀνώφελο ἀπολίθωμα περασμένων ἐπιδόσεων.

Ἡ ἐκρηκτικὴ ὁμως ἀντίδρασις τῆς πραγματικότητος φέρνει τώρα τὸν ἄνθρωπο σὲ ριζικὴ ἀναθεώρησι τῶν σφαλερῶν ἰδεῶν του. Τὸ παρὸν βέβαια πρέπει νὰ ὑπηρετηθῇ, ἀλλ' ὄχι αὐτοδύναμα καὶ ἀποκλειστικά. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ κἀνῃ βήματα προόδου, ἂν ξεκόψῃ ἀπὸ τὸ παρελθόν. Γιατὶ μέσα στὶς ἀποκρυσταλλώσεις καὶ τὴν νεκρὴ ἀκίνησις ὑπάρχει ζωὴ καὶ δύναμις, κρύβονται ἰδέες καὶ ἀξίες πὸν ἔχουν ὑπερχρονικότητα καὶ ἐγκλείουν πανανθρώπινη σημασία.

Σ' αὐτὸ τὸ πολύτιμο συμπέρασμα ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος ἔρχεται νὰ δώσῃ νόημα καὶ βάθος ἀξιολογικῆς ἀναδημιουργίας.

Καταλαβαίνει πὸς πρέπει ν' ἀντλήσῃ ἀπὸ τοὺς δροσεροὺς κρουνοὺς τῶν πηγῶν τοῦ παρελθόντος⁽¹⁾, τὶς παραμόνιμες ἀξίες, πὸν κρύβει μέσα στὰ ἔγκατά του. Ἔτσι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος παίρνει καταφατικὴ στάσι στὸ ἀξιολογικὸ βάθος τοῦ παρελθόντος, πὸν συντίθεται ἀπὸ τοὺς δύο ἀκατάλυτους παράγοντας, τὸν Χριστιανισμό καὶ τὸν κλασικισμό⁽²⁾. Αὐτὴ ἡ παραδοχὴ ὀπλίζει πάλι τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο μετὰ τὴν ἐλλίπεια νὰ ὑπερικήσῃ τὴν κρίσι τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ πολιτισμοῦ πὸν ἔφτιαξε. Γυρίζει στὸ παρελθόν καὶ προσπαθεῖ νὰ ξεχωρίσῃ ἀπὸ τὰ περασμένα τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα, πὸν εἶναι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα γεγονότα, τὰ ὁποῖα πῆραν μὲν τὴν α' ἢ β' μορφή μέσα στὴν πραγματώσι τῆς ἱστορίας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ταυτίζονται μαζί της· ἐπιζητεῖ νὰ διακρίνῃ τὰ στοιχεῖα, πὸν βρίσκονται πέρα ἀπὸ ὅρια τοπικὰ καὶ χρονικά, τὰ ὁποῖα θὰ τὸν βοηθήσουν στὴ θεμελίωσι τοῦ παρόντος γιὰ τὴν καλύτερη διαβίωσι τοῦ μέλλοντος.

Μετὰ τὴ θήρεσι ὁμως τῶν ἀξιών τοῦ παρελθόντος φυσικὸ ἦταν ὁ ἄνθρωπος νὰ φθάσῃ στὰ ὅρια τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς, γιὰ ν' ἀναπνεύσῃ ἀπὸ τὸν ἀέρα, νὰ ζήσῃ τὸ κλίμα της, νὰ ζητήσῃ ἀξιολογικὰ μέτρα καὶ ὑπερχρονικὰ στοιχεῖα, ν' ἀναστραφῇ μετὰ τὶς γόνιμες καὶ μεγαλοφυεῖς προσωπικότητες, πὸν ἐπεδίωξαν, πέρα ἀπὸ τὸ ἐφήμερο, τὸ καθημερινὸ καὶ τὴν ἀπλὴ ἱκανοποίησι τῆς ζωικότητος, νὰ θεραπεύσουν τὶς βαθύτερες ἀνάγκες τοῦ πνεύματος καὶ νὰ δώσουν

(1) Π. Μελίτη, Τὸ παρελθόν, «Ἀκτίνες» 1951, σελ. 385 κ. ἑ.—Ν. Τωμαδάκη, Νεοελληνικά, δοκίμια καὶ μελέται, Ἀθήναι 1953, σ. 47-51.

(2) Βλ. τὴν ἀρθρογραφίαν τοῦ Π. Μελίτη στὶς «Ἀκτίνες» ἀπὸ τὸ Σεπτέμβριον 1954 καὶ πέρα.

λύσεις στα προβλήματα, που απασχολούν τον αἰώνιο ἄνθρωπο.

Τὰ στενά ὄρια ἑνὸς ἄρθρου δὲν ἐπιτρέπουν φυσικὰ μιὰ πλατεῖα ἀναδρομὴ στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ μὲ τὶς ἐνδιαφέρουσες προσωπικότητες, τὰ μεγάλα καὶ φωτεινὰ κατορθώματά τους, πού στέκουν σύμβολα τῆς νίκης τοῦ πνεύματος πάνω στὴ φθορὰ, πού δείχνουν τὶς δυνατοῦτες πτήσεις τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ, ὅταν εἶναι ὀπλισμένος μ' εὐκρίνεια καὶ ἀνωτερότητα. Νυγμοὶ μονάχα δίνονται ἀφρυπνίσεως καὶ θαυμασμοῦ, γιατί σὲ τούτη δῶ τὴν πολυπαθὴ χώρα συντελέσθηκαν πράξεις καὶ ἀναπτύχθηκαν θεωρίες τολμηρές, πρωτότυπες, γόνιμες· γιατί ἡ κλασσικὴ ἐποχὴ σημαδεύεται σὰν μιὰ ἐκπληκτικὴ σὲ γονιμότητα περιόδος τῆς ἱστορίας.

★

Μορφὴ ἀνυπέροβλητὴ σὲ ἠθικὸ μεγαλεῖο, ὁ Σωκράτης, ἀνησυχεῖ γιὰ τὸ μέλλον τῆς πολιτείας⁽³⁾, γιὰ τὸ μέλλον τῆς νεότητος, γιὰ τὴν φθοροποιὸ ἐπίδρασι πού ἀσκοῦν ἐπάνω της οἱ σοφισταί, μὲ τὴν δμακῆρυξι τοῦ δόγματος τῆς ὑποκειμενικότητος στὴν ἀξιολόγησι τῶν πραγμάτων· «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Καὶ τὴν ἀνησυχία του αὐτὴ προσπαθεῖ νὰ τὴν μεταφέρει στοὺς ἄλλους. Προσπαθεῖ νὰ ἐμφυσησθῆ στοὺς νέους τὸν θεῖο «ἔρωτα» γιὰ μιὰ ἀνώτερη, πνευματικώτερη ζωὴ, πού θὰ ἐδράζεται πάνω στὴν φιλοσοφημένη ἐξέτασι καὶ ἔρευνα. Ὁ νέος δὲν μπορεῖ νὰ στέκη στὰ καθιερωμένα, νὰ ἀκολουθῆ τὸν δρόμο τῶν πολλῶν συνανθρώπων, ζῶντας ἄκριτα μὲ πολλὴ ἀλαζονεία γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τὶς ἱκανότητές του. Πρέπει ὁ νέος νὰ συλλάβῃ τὴν πραγματικότητα, νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ἀληθινό του συμφέρον, νὰ στραφῆ σὲ ὠφέλιμους καὶ ἀξιόλογους σκοπούς. Ἄλλὰ πῶς θὰ ἐπιτευχθῆ αὐτό; Ποιὰ μέθοδος, ποιὸς τρόπος, ποιὰ ὁδὸς θὰ βοηθήσῃ τὸν νέο στὴν ψυχικὴ του ἀφύπνισι;

Ὁ Σωκράτης χρησιμοποιεῖ ἕνα ἐξαιρετικὸ μέσο, τὴν εἰρωνεία⁽⁴⁾. Ἐντεχνα προσ-

ποιεῖται ἄγνοια γιὰ ὄρισμένα πράγματα καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν συνομιλητὴ του, πού συνήθως εἶναι νέος, τὴν διευκρίνησι τοῦ περιεχομένου των, τοῦ νήματός των. Ἔτσι φέρνει ἕνα κέντρισμα στὴ σκέψι τοῦ συνομιλητοῦ, τὸν διεγείρει, τὸν ἀνασηκώνει ἀπὸ τὸν δογματικὸ λήθαργο ζητώντας διασάφισι ἐννοιῶν πού ἐφαινότο αὐτονόητες. Δὲν ὑπάρχει ὀλεθρώτερο πρᾶγμα, κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Σωκράτη, ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἐκεῖνο πού δέχεται τὰ πράγματα ἄκριτα καὶ μοιρολατρικὰ ἢ πού ἐνθουσιάζεται ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴ χάρι καὶ κομψότητα τῶν ὠραίων λόγων τῶν σοφιστῶν, οἱ ὁποῖοι ἀποβλέπουν εἰς τὴν πειθῶ, εἰς τὸ νὰ ὑποβάλλουν καὶ ἐπιβάλλουν εἰς τὸν ἀκροατὴ τὶς ιδέες των μὲ φαινομενικὰ καὶ γοητευτικὰ ἐπιχειρήματα, χωρὶς νὰ ἐνδιαφερόνται γιὰ τὴν ἀλήθεια τὴν ἴδια. Ὁ νέος δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἐπίπλαστὴ ὠραιότητα, τὴν φαινομενικότητα, ἀλλὰ ἀντίθετα νὰ ἀναζητῆ τὴν ἀλήθεια, τὸ ὄντως ὄν καὶ στὴν εὐρεσί του νὰ αἰσθάνεται χαρὰ.

Ἡ εἰρωνεία λοιπὸν στάθηκε τὸ ἔξυπνο ἐκεῖνο μέσο πού ἔφερε σὲ δυσκολία τὸν συζητητὴ τοῦ Σωκράτους, γιατί ἀναγκαζότανε νὰ παραδεχθῆ ὅτι πολὺ ἐπιπόλαια εἶχε σκεφθῆ. Στάθηκε ἀκόμη ὁ τεχνικὸς τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο πολλὲς φορές ὁ φιλόσοφος δημιουργοῦσε τεχνητὸ βάθος ἢ μὲ ἔξυπνο παιχνίδισμα παραπλανοῦσε πρὸς στιγμὴν λέγοντας ἄλλα, διαφορετικὰ ἀπὸ ἐκεῖνα πού περιέμενε κανεὶς ἢ νόμιζε. Ἔτσι ἡ σκέψις τοῦ συνομιλητοῦ ἐκινεῖτο καὶ ἔτεινε νὰ ἀναζητήσῃ αἰτία, νὰ βοῆ αἰτιολογήσεις βαθύτερες ἀπὸ ἐκεῖνες πού προηγουμένως ἐπρότεινε.

Ἄλλ' ἂν ἡ εἰρωνεία εἶναι μιὰ ἀρνητικὴ συμβολὴ στὴν εὐρεσι τῆς ἀληθείας, γιατί μᾶς ἀποκαθαίρει ἀπλῶς τὸ ἔδαφος ἀπὸ προκαταλήψεις καὶ πλάνες, ἢ διαλεκτικὴ ἢ μᾶλλον ἢ «μαιευτικὴ», ὅρος παρμένος ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ ἐνασχόλησι τῆς μητέρας του, εἶναι θετικὴ, γιατί μ' αὐτὴ θὰ ἔλωμε ἐγγύτερα πρὸς τὴν πραγματικότητα, πρὸς τὴν οὐσία τοῦ θέματος, τοῦ προβλήματος πού προβάλλεται γιὰ λύσι. Ὁ Σωκράτης ἀπεχθάνεται τοὺς μακροὺς λόγους τῶν σοφιστῶν, γιατί αὐτοὶ συντελοῦν στὴ συσχό-

(3) Κ. Βουρβέρη, Τὸ μήνυμα τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος πρὸς τὴν ἐποχὴν μας, «Ἀκτίνες» 1953, σ. 145-150.

(4) Ι. Θεοδωρακοπούλου, Εἰσαγωγή στὸν Πλάτωνα, Ἀθῆναι 1940.

τις αληθείας, ενώ η μέθοδος της ερωτήσεως και της απαντήσεως είναι γυμνή από περιτεχνα στολίδια, ποιμπώδεις φράσεις και συγχρόνως άμεσα ύπηρετική των σκοπών. Με τη μέθοδο αυτή που βασίζεται φυσικά στις θεμελιώδεις αρχές της λογικής, προσπαθεί ο Σωκράτης «να κυριαρχήσει λογικά του θέματος του», προσπαθεί να δώσει πλήρη λογική ανάλυση και σύνθεση των έννοιών και να καταλήξει με έπαγωγή σε όρισμούς. «Δύο είναι, α τις αν αποδοίη Σωκράτει δικαίως, τους τ' έπακτικούς λόγους και το όριζεσθαι καθόλου»⁽⁵⁾.

Ο Σωκράτης θέλει να αφυπνίσει το πνεύμα του νέου από τον δογματισμό και τις συμβατικότητες, θέλει να του αποκαλύψει όλη την αϊγλή που περικλείει η αλήθεια, όλο της το μεγαλείο. Και το ξεκίνημα της σωστής πορείας γίνεται με την παραδοχή της άγνοιας. Πρέπει να όμολογηθί από τον συνομιλητή η ένδεια της γνώσεως ή η κακή λογική σύλληψις και διαμόρφωσις της έννοιας που σχημάτισε για ένα α' ή β' φαινόμενο ή γεγονός, για να μπορέσει να μπη στον όρθο δρόμο της «φιλοσοφίας». Έτσι η άγνοια παίρνει πρωταρχική σημασία και αξία, γιατί από αυτή μπορεί κανείς να όδηγηθί στις πραγματικές ψυχικές του ανάγκες. Ο άνθρωπος μέσα στο πέπλο της άγνοιας τυλιγμένος, αρχίζει πλέον να αισθάνεται την δύναμη έσωτερικών παρορμήσεων για μιá αληθινά φιλοσοφημένη αναζήτησι, που θα έχη άφετηρία τον ίδιο τον έαυτό του.

Ο μεγάλος δάσκαλος ζητούσε από τον νεαρό μαθητή να προσπαθήσει να συλλάβη το αληθινό νόημα της όντότητος που λέγεται άνθρωπος και πιο συγκεκριμένα της όντότητος που λέγεται «εαυτός». Καθένας που θέλει να προσφέρει κάτι στην κοινωνία πρέπει να κάνη αρχή από τον έαυτό του, να γνωρίση τον έαυτό του, να κατανοήση την αληθινή του ούσία. Το Δελφικό ρητό προβάλλει ό Σωκράτης στο νεαρό Άλκιβιάδη: «άλλ' ό μακάριε, πειθόμενος έμοί τε και τώ έν Δελφοίς γραμματι, γνώθι σαυτόν» (Άλκ. 124, Β). Ο νέος για

να γίνη πραγματικός δημιουργός, πρέπει προηγουμένως ή έστω συγχρόνως να περάση από το στάδιο της αυτοκριτικής, της αυτογνωσίας. Σε τέτοιο επίπονο δρόμο φυσικά οι δυνάμεις και η πείρα του νέου δέν είναι άρκετές· χρειάζεται η χειραγωγή, η επίβλεψις, ή θετική βοήθεια του πεπειραμένου, του αληθινού παιδαγωγού. Γιατί με την καθοδήγησί του ό νέος θα μπορέσει να σκύψη και να εξετάση την ψυχή του, να διαπιστώση τις ανάγκες της, τις έλλειψεις, τις απαιτήσεις της. Με συμπαραστάτη τον μεγάλο δάσκαλο θα κάνη τη μεγάλη, την σημαντική για την ύγιή θεμελίωσι του πολιτισμού και της κοινωνίας διαπίστωση, την ανάγκη της αποκτήσεως της άρετης.

«Αυτό άρα σοι πρώτον κτητέον άρετήν, και άλλω δε μέλλει μη ίδια μόνον αυτού τε και του αυτού άρξιν και επιμελήσεσθαι, άλλα πόλεως και των της πόλεως» (Άλκ. 134, Β). Οποιος φιλοδοξεί να λυτρωθί από τα δεσμά του «έγώ» του, να γίνη ύπηρετικός στο σύνολο πρέπει να επιμεληθί για την απόκτησί της. Γιατί η «πολιτεία» δέν έχει ανάγκη τόσο από τριήρεις, τείχη και ναυστάθμους, όσο από την άρετή που γνήσιος φορέας της θα είναι ό αληθινός άνθρωπος. Άλήθεια σημαντική που έμεις, στην εποχή που ζούμε, είμαστε σε θέσι ιδιαίτερα να εκτιμήσουμε.

Την άρετή όμως ό Σωκράτης, δέν την θεωρούσε μονάχα σαν βασική προϋπόθεσι μιás άξιας και πολιτισμένης κοινωνίας, άλλα και σαν μιá ψυχολογική πραγματικότητα που ήρχετο να καλύψη το ψυχικό κενό, που συνήθως προκαλείται από την έλλειψί της. Η άρετή βάθο και πηγί της εύδαιμονίας· αυτό ήρχεται να το παραδεχθί και συζητητής δύσκολος και έγωϊστικός σαν τον Άλκιβιάδη:

Σωκρ. «οί εϋ πράττοντες οϋκ εύδαίμονες:»

Άλκ. «μάλιστα» (116 Β).

Και αυτό είναι πολύ φυσικό, γιατί «άρετή μέν, ως έοικεν, ύγιεία τέ τις αν ειη και κάλλος και εύεξία ψυχής, κακία δε νόσος τε και άσχος και άσθένεια» (Πολ. 444, Ε).

Τα παραπάνω λόγια έχουν ιδιαίτερη σημασία, γιατί ό Σωκράτης δέν ήταν από

(5) Άριστοτέλους Μ. τ. Φυσ. Μ4, 1078 Β 27.

τους θεωρητικούς εκείνους τύπους στοχαστών, που απορροφημένοι από την θεωρία έχουν χάσει την αίσθησι της πραγματικότητας· αντίθετως ήταν μιὰ προσωπικότης γεμάτη ζωντάνια, ειρωνεία, χάρη, παιχνίδι, σοβαρότητα, αναλόγως των περιστάσεων. Ὁ Σωκράτης ήταν μιὰ προσωπικότης που πίστευε σ' ὅσα δίδασκε καὶ τὴν πίστι του τὴν ἔδειξε στὰ πράγματα· προσέφερε τὸ παράδειγμά του πὸν τὸ ἐπεκύρωσε μὲ τὴ ζωὴ του. Γιατί τοῦ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀρνηθῆ ἔστω καὶ μιὰ λέξι ἀπὸ ὅσα ἀποδεχόταν ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ σ' ὅτι «ἐνδόνυχια ἀπέκρουε»⁽⁶⁾. Πέθανε μὲ τὴν ἀδιάσειστη πεποίθησι ὅτι ἡ ἀλήθεια ἀποτελεῖ ἀξία πὸν βρῖσκεται πὸ ψηλὰ στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα ἀπὸ τὴν ἀξία πὸν λέγεται ζωὴ. Ὁ θάνατος του ὑπῆρξε ἐπισημάνισις γιὰ ὅλα ὅσα πίστεψε, ἀγωνίσθηκε, συζήτησε⁽⁷⁾.

Καὶ ἔρχεται ὁ ἄξιος μαθητὴς του, ὁ Πλάτων, πὸν μὲ τὴν ἀσύγκριτη τέχνη του καὶ τὴν ἀσυναγώνιστη ἐπιστήμη του, ξεδιπλώνει ὅλο τὸ μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ στοὺς ἀθάνατους διαλόγους του. Συμπληρώνει, συστηματοποιεῖ καὶ ἐξιδανικεύει τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου· ἡ ἔννοια τοῦ Σωκράτους παίρνει γενικότητα στὸν Πλάτωνα καὶ γίνεται ιδέα, ἡ φιλοσοφικὴ ἀναζήτησις καὶ ἐπιδιώξις τοῦ ἀγαθοῦ διαμορφώνεται σὲ ὀργανικὸ σύνολο, σὲ σύστημα μὲ συγκεκριμένη μορφή καὶ διατύπωσι, τὴν «Πολιτείαν», γιὰ τὴν πραγματοποίησι τῆς ὁποίας ἀγωνίζεται, γιατί πιστεύει πὸς οἱ φιλόσοφοι πρέπει νὰ βασιλεύσουν. Ὁ Πλάτων λοιπὸν μαγεύθηκε ἀπὸ τὸν δάσκαλο, τὸν ἀκολούθησε πιστὰ, ἀφωμόωσε τὴν διδασκαλία του καὶ τῆς ἔδωσε προέκτασι. Ὁ ἴδιος πόθος τὸν ὑποδαυλίζει, ὅπως καὶ τὸν δάσκαλο· νὰ βοηθήσῃ τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνία σ' ἓνα ἀνέβασμα πνευματικὸ, πρᾶγμα πὸν νόμιζε πὸς θὰ πετύχη μὲ τὴ φιλοσοφία. Γιατί γι' αὐτὸν ἡ φιλοσοφία δὲν ἦταν μονάχα ἀγώνισμα γνωστικὸ, ὑπερνίκησις καὶ κατάκτησις τῆς ἀγνοίας, οὔτε ἐμβάθυνσις

εἰς τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων. Ἦταν κάτι ἀκόμη περισσότερο· ἦταν βίωσις, ζωὴ, φορὰ πρὸς θεώρησι τῶν ιδεῶν καὶ συμμετοχὴ σ' αὐτές. Γι' αὐτὸ τὴν ὀνομάζει «ἐπιμέλειαν ἀρετῆς»⁽⁸⁾ (Εὐθ. 275 Α), ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς ἡδονές καὶ ἐπιθυμίες (Φαιδ. 82 Β, C), «δυνάμεων ἐρρωμενεστάτην» (Πολ. 477 Ε) τὴν χαρακτηρίζει καὶ θεωρεῖ ὡς «παιδευτικὸν καὶ μορφωτικὸν μέσον». Ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐνέργημα τοῦ νοῦ, τῆς διανοίας, τοῦ συναισθήματος, ὅλης τῆς ψυχῆς. Εἶναι λαχτάρα, «ἄμερος» καὶ φλόγα γιὰ τὴν προσέγγισι τῶν ιδεῶν, γιὰ τὴν ἐπίτευξι τῆς συμμετρίας, τῆς ἁρμονίας, γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς εὐδαιμονίας, τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ.

Πραγματικὰ εὐδαιμών εἶναι ὁ φιλόσοφος, ὁ ὁποῖος μεταφέρεται ἀπὸ γνῶσι, σὲ γνῶσι, ὁ ὁποῖος κατορθώνει νὰ ξεπεράσῃ τὸν κατώτερο ἑαυτό του, γιὰ νὰ καταλήξῃ στὴ συμμετοχὴ, μέσα στὸν κύκλο φυσικὰ τῶν ἀνθρωπίνων δυνατοτήτων, τῆς ιδέας τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖται ἀπὸ «κάλλος, συμμετρίαν καὶ ἀλήθειαν» (Φιλ. 64 Ε-65 Α), κατέχει τὴν ὑπατὴ θέσι μεταξὺ τῶν ιδεῶν καὶ «μόγις ὀραῖσθαι» εἰς τὸν «ὑπερουράνιον τόπον»· αὐτὴ ταυτίζεται μὲ τὸ θεῖον καὶ εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία κάθε καλοῦ καὶ ὠραίου· γι' αὐτὸ «δεῖ ταύτην ἰδεῖν τὸν μέλλοντα ἐμφρόνως πράξιν ἢ ἰδία ἢ δημοσία» (Πολ. 517 C).

Οἱ σκέψεις αὐτές τοῦ Πλάτωνος δὲν ἀποτελοῦν ἓνα ἄγονο μυστικισμὸ οὔτε ἀποβλέπουν σὲ μιὰ ἐγωϊστικὴ εὐδαιμονία, σ' ἓνα ἀτομικὸ ἡδονισμὸ, στὴν ἀποκλειστικὴ ἱκανοποίησι τοῦ «ἐγὼ» τοῦ φιλοσόφου· ὁ φιλόσοφος ἀγωνίζεται βέβαια γιὰ τὴν ἀτομικὴ του εὐτυχία, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ. Ὁ φιλόσοφος εἶναι ταγμένος, μὲ τὴν ἰδιαίτερη καλλιέργεια πὸν ἔχει, νὰ ἐργασθῆ, νὰ ὑπηρετήσῃ τὸ σύνολο· τὸ καλλιεργημένο ἄτομο συντελεστής τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας. Ὁ Πλάτων δὲν χωρίζει, καθὼς βλέπουμε, τὸ ἄτομο ἀπὸ τὴν κοινωνία· ἀντιθέτως τὸ ἐντάσσει στὴν ὑπηρεσία, στὴ βοήθεια, στὴ συγκρότησι τῆς «Πολιτείας». Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλή;

(6) Gilbert Murray, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μετάφρ. Σίμου Μενάρδου, Ἀθήναι 1922, σελ. 181.

(7) Ὁμολογεῖται γὰρ οὐδένα πω τῶν μνημονομένων ἀνθρώπων κάλλιον θάνατον ἐνευκεῖν. Ξενοφ. Ἀπομνημονεύματα, IV, 8, 2.

(8) Γ. Παναγιωτίδου, Πλάτων, Ἀθήναι 1935, σελ. 529 κ. ἔ.

ἀριθμητική μονάδα από τὸ πλῆθος. Εἶναι ἐλεύθερη, διαμορφωμένη προσωπικότης, πὸν συμβάλλει θετικά στὴν ἀρτίωσι τῆς Πολιτείας. Ὁ Πλάτων γνωρίζει καλά, ὅτι μονάχα στὴν κοινωνικὴ συμβίωσι εἶναι δυνατόν νὰ ἀσκηθῆ ἡ ἀρετὴ, ἔρα τὸ ἄτομον σὰν φορέας ἀρετῆς θὰ πετύχῃ τὴν αὐτοπραγμάτωσι του μέσα στὴν κοινωνία, καὶ συγκεκριμένως θὰ συντελέσῃ στὴν ἐξύψωσι τοῦ πνευματικοῦ της ἐπιπέδου.

Ἀπὸ τὶς γενικὲς αὐτὲς ἀρχὲς ὀδηγεῖται στὴ διατύπωσι τῶν δύο μεγάλων ἔργων τῆς πλήρους ὀριμότητός του, τὴν «Πολιτείαν» καὶ τοὺς «Νόμους». Εἰς τὰ δύο μεγάλα αὐτὰ ἔργα προσπαθεῖ νὰ χαράξῃ τὶς βασικὲς γραμμὲς καθοδηγήσεως γιὰ τὴν ἐπιτυχία, γιὰ τὴν πραγμάτωσι τῆς ἰδανικῆς Πολιτείας, πὸν δὲν ἔγινε πραγματικότης, γιατί ἔλειψε ἡ δυνατότης. Ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ Πλάτωνος καὶ τὰ ταξίδια του στὴ Σικελία, πὸν ἀπέβλεπαν στὴ πρακτικοποίησι τῶν μεγαλειωδῶν του συλλήψεων, ἀπέτυχαν. Ἄν ἀπέτυχαν ὅμως αὐτὰ καὶ δὲν πῆραν τὴν μορφή πὸν ὠνευρέθηκε ὁ δημιουργός, ὁ πλάστης των, μένει ὁ ἀγῶνας, τὸ παράδειγμα τοῦ ἀγῶνος, τῆς προσπάθειας, τῆς ἀνησυχίας γιὰ τὸ πραγματικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ καλύτερο, πὸν ὀδηγεῖ ἄτομα καὶ λαοὺς στὴν εὐδαιμονία. Μένει ἡ ἔφεσις, ὁ «ἔρος» γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀρετῆς, τὴν κατάκτησί της, τὴν ἀξιολόγησι. Μένει ἡ ζέσις, τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λύσι τῶν ἐπιμάχων προβλημάτων, μένει καὶ μεταδίδεται ἡ φλόγα τῆς δημιουργικῆς ἀνησυχίας: γιατί ὁ Πλάτων μιμούμενος τὸν δάσκαλο, τὸ πρότυπο γνήσιου καὶ ἀνιδιοτελοῦς παιδαγωγοῦ, τὸν Σωκράτη, δὲν ἔδωσε ποτὲ ἔτοιμες λύσεις, γιατί ἀπλούστατα δὲν εἶχε: γιὰ τὸν Πλάτωνα τὴν μεγαλύτερη σημασία εἶχε ἡ ὀρθὴ τοποθέτησις τοῦ προβλήματος. Ἡ λύσις ὅσες φορὲς ἦταν ἐφικτή, εὐρίσκετο ὕστερα ἀπὸ κοπιαστικὴ συλλογιστικὴ πορεία. Μένει ἀκόμη ἡ παρόρμησις πρὸς τὰ μεγάλα ἰδεώδη, πρὸς κάθε τι ἀνώτερο καὶ εὐγενές. Ὁ Πλάτων σάθηκε εἰλικρινής, ἄδολος, ἀκραϊφνῆς ἰδεολόγος πὸν μ' ὄλες του τὶς δυνάμεις δούλεψε γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ κοινωνικὴ εὐδαιμονία.

Ἄς μὴ νομίση ὅμως κανεὶς, ὅτι τὸ σχετικὸ θέμα μὲ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴν ἀξία τῆς ἀπασχόλησε μονάχα μερικοὺς φιλοσόφους. Τέτοιο πρᾶγμα δὲν συμβαίνει. Ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης πρόσεξε τὴν ἀρετὴ⁽⁹⁾, τὴν πολυμορφία της, τὴν μελέτησε, ἀσκήθηκε. Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο καὶ Ἡσίοδο ὡς τὸν Δημοσθένη, τὸν Θεόφραστο καὶ τοὺς στωϊκοὺς, ἡ ἀρετὴ ἐξακρατηρίσθηκε σὰν ἡ ἀναγκαία προϋπόθεσις γιὰ μιὰ ἰσορροπημένη προσωπικότητα. Ὅλοι τους, ποιηταὶ καὶ πεζογράφοι, ἀγνώρισαν καὶ παραδέχθησαν τὴν ἀνυπολόγησι ἀξία της, τὴν ἔμνησαν. Κορυφῶσι τοῦ μεγαλείου της ἀποτελεῖ τὸ δραματικὸ ἀριστοῦργημα τοῦ μεγάλου ἀνατόμου τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τοῦ Σοφοκλέους, ἡ Ἄντιγόνη. Ὁ μεγάλος συγγραφέας, μὲ τὴν ἀσυνήθη δύναμι ἐκφράσεως, διατυπώσεως καὶ ζωντανίας τῶν ἀνθρωπίνων συναισθημάτων καὶ παθῶν, ζωγραφίζει μὲ ἀπαράμιλλη τέχνη τὸ αἰώνιο πάθος, τὴν αἰώνια σύγκρουσι τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, πὸν κινουμένη ἀπὸ ἀνώτερα καὶ εὐγενῆ ἐλατήρια γιὰ τὴν τήρησι θεῶν καὶ ἀπαράγραπτων νόμων, βρῖσκει ἀντιμέτωπὴ τὴν πολυδύναμη καὶ πολύπλευρη ἐγωπάθεια τοῦ βασιλέως Κρέοντος, πὸν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ἔντεχνη προσωποποίησις τῆς βίας, τῆς ὀμότητος καὶ σκληρότητος, τῆς ἀπανθρωπίας, τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν γνωρίζει φραγμοὺς καὶ ἐμπόδια, ὁ ὁποῖος ἀντιμάχεται κάθε τι τὸ εὐγενικὸ καὶ ἠθικὰ ὀμορφο.

Ἡ Ἄντιγόνη αἰσθάνεται μέσα ἀπὸ τὰ βάθη τῆς συνειδήσεώς της ἕνα μεγάλο καὶ ἠρωικὸ προσκλητήριον: τὴν ἐκτέλεσι, τὴν ἐκπλήρωσι ἑνὸς καθήκοντος βασικῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος ἀπέναντι τοῦ σκοτωμένου ἀδελφοῦ τῆς Πολυνεΐκους: πρέπει νὰ τὸν θάψῃ, νὰ ρίξῃ ἔστω λίγο χῶμα στὸ πτώμα του: ἡ ψυχὴ του πρέπει νὰ βρῆ ἐξιλέωσι καὶ ἀνάπαυσι. Στὴν πραγματοποίησι μιᾶς τέτοιας ἱερῆς ἰδέας ἔρχεται ἀπειλητικὴ καὶ ἀνασχετικὴ ἡ διαταγὴ τοῦ θηριώδους Κρέοντος, ὁ ὁποῖος ἀπαγορεύει ρητῶς

(9) Γιὰ τὴν πολυμορφία καὶ σημασιολογικὴ πολλαπλότητα τῆς ἀρετῆς βλ. R. Livingstone, Ἑλληνικὰ ἰδανικὰ καὶ σύγχρονη ζωὴ, μετ. Δημ. Χόνδρου, Ἀθῆναι 1950, σ. 52-61.

κάθε ιερή πράξι στο πτώμα του Πολυνεϊκούς. Ἡ ἀδελφή τῆς Ἀντιγόνης Ἴσμήνη κάμπτεται, αἰσθάνεται τὸν ἑαυτό της ἀδύναμο, ἀνίσχυρο νὰ παραβιάσῃ τὴν σκληρὴ καὶ ἀποκρουστικὴ διαταγὴ τοῦ βασιλέως· δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴν ἠρωίδα τοῦ δράματος. Αὐτὴ θὰ ρίξῃ χῶμα στὸ πτώμα τοῦ ἀδελφοῦ της, θὰ ἐκπληρώσῃ ἀπέναντί του τὰ θρησκευτικὰ της καθήκοντα, γιατί δὲν ἐπλάσθηκε νὰ συμμερίζεται μίση, ἀλλ' ἀγάπη⁽¹⁰⁾· ἡ καρδιά της δὲν γνωρίζει κανένα ἄλλο νόμο ἀπὸ τὴν ἀγάπη. Προτιμᾷ τὴν θυσία στὸ βωμὸ τῆς ἀγάπης· ἡ γυναικεία δειλία ἔχει πιά υποχωρήσει ἀπὸ τὸ κέντρο τῆς συνειδήσεώς της καὶ τὴν θέσι της ἔχει πάρει τὸ ἀνδρικό σθένος ποὺ διαρκῶς υποθάλπεται ἀπὸ τὴ φλόγα τῶν ἀλτρουϊστικῶν κινήτρων.

Ὁ ἠρωϊκὸς της θάνατος φυσικὰ θὰ συντελέσῃ στὴν ἀφύπνισι τῆς στενῆς καὶ ἀδρανούς συνειδήσεως τοῦ βασιλέως καὶ στὴ παραδοχὴ τοῦ μεγάλου τοῦ ἐγκλήματος. Ἡ θυσία δίνει στὸν σκληρὸ ἄρχοντα τὸ «μέγιστον μάθημα», ὅτι πάνω ἀπὸ τὴ θέλησι τοῦ βασιλέως καὶ τὸν νόμο ποὺ ἐθέσπισαν οἱ ἄνθρωποι, ὑπάρχει ἀνώτερη δύναμις καὶ ἐπιταγή, τὴν ὁποία καθένας ἔχει καθήκον νὰ σέβεται:

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τάδε, οὐδ' ἡ ξύνοικος τῶν κάτω θεῶν Δίκη, οἱ τοῦσδ' ἐν ἀνθρώποισιν ὄρισαν νόμους· οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ὥρμην τὰ σὰ κηρύχμαθ' ὡς τ' ἄγραπτα κάσφαλῆ θεῶν νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.

Οὐ γὰρ τι νῦν γε κάθθες, ἀλλ' αἰεὶ ποτε ζῆ ταῦτα, κοῦδεῖς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη. Τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον, ἀνδρὸς οὐδενὸς φρόνημα δεῖσασ' ἐν θεοῖσι τὴν δίκην δώσειν (στίχ. 450-460)⁽¹¹⁾.

(10) Βλ. Murray σ. 250, K. O. Müller Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, μετ. Α. Κυπριανοῦ, Ἀθήναι 1885 σ. 577-580, P. Masqueray, Sophocle I. σ. 71-74, στίς ἐκδόσεις Budé, Paris 1946.

(11) Ναι, γιατί δὲν ἦταν ὁ Δίας, ποὺ μοῦ τὰ 'χε αὐτὰ κηρύξει, οὔτε ἡ συγκάτοικη μὲ τοὺς θεοὺς τοῦ Κάτω κόσμου, ἡ Δίκη, αὐτοὺς τοὺς νόμους μὲς 'στους ἀνθρώπους ὄρισαν· καὶ μῆτε πιστεύα τόση δύναμη πὼς νάχουν

Ἄν ὁ Σοφοκλῆς μᾶς προσφέρει μεγαλειῶδες πραγματικὰ ὑπόδειγμα θυσίας καὶ ἀρετῆς, ὁ «τραγικώτατος γε τῶν ἄλλων ποιητῶν» Εὐριπίδης μὲ τὴν «Μήδεια» του διαγράφει μὲ μεγαλοπρέπεια καὶ παθητικότητα τὸ συγκλονισμὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ποὺ καταλαμβάνεται ἀπὸ ἐκδικητικὸ μένος καὶ λυσσαλέα ἀφιότιητα γιὰ τὴν ἀπώλεια τῆς ἐρωτικῆς εὐνοίας. Ὁ κοχλασμοὺς τοῦ πάθους ἔχει καταστήσει ἔξω φρενῶν τὴν Μήδεια:

κεῖται δ' αἴσιτος, σῶμα ὑφεῖσ' ἀλγηδόσι, τὸν πάντα συντήκουσα δάκρυσι χρόνον, ἐπεὶ πρὸς ἀνδρὸς ἦσθετο ἡδικημένη, οὔτ' ὄμμα ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς

πρόσωπον· ὡς δὲ πέτρος ἢ θαλάσσιος κλύδων ἀκούει νοθετημένη φίλων (25-29)⁽¹²⁾.

Δὲν θὰ ἀργήσῃ νὰ πάρῃ τὴν ἀπόφασι τῆς ἐκδικήσεως. Οἱ πρωταίτιοι τῆς δυστυχίας της πρέπει νὰ τιμωρηθοῦν καὶ μάλιστα μὲ τὸν πιὸ ἄγριο καὶ ἀπάνθρωπο τρόπο. Σὺλλαμβάνει στὸ μυαλό της ἀπαίσιο σχέδιο ἐκδικήσεως, ἐνῶ συγχρόνως υποκρίνεται ὑποχωρητικότητη, ὥστε νὰ μπορέσῃ νὰ τὸ φέρῃ σὲ πέρας μὲ βεβαιότητα· οἱ ἀντίπαλοι της πρέπει νὰ συντριβοῦν. Ἡ δύναμις τοῦ πάθους της εἶναι πιά ἀκαταμάχητη· καταλυτικὰ ἐπενεργεῖ στὰ πιὸ εὐγενῆ

τὰ δικά σου κηρύγματα, ὡστ' ἐνὼ εἶσαι θνητὸς νὰ μπορῆς τῶν θεῶν τοὺς νόμους τοὺς ἀγραφτοὺς κι' ἀσάλευτους νὰ βιάξῃς· γιατί ὄχι σήμερα καὶ χτές, μὰ αἰώνια ζοῦν αὐτοί, καὶ κανεὶς δὲν τὸ γνωρίζει ἀπὸ πότε φάνηκαν· κι' ἐγὼ ποτὲ δὲ θὰ μπορούσε νὰ τρομάξω θέλημ' ἀνθρώπου κανενὸς καὶ δώσω στοὺς θεοὺς δίκη, παραβαίνοντάς τους.

Μετάφρ. I. N. Γρυπάρη, Ἀθήναι 1940.

(12) Μῆτε ποὺ τρώει, τὸ σῶμα της παράδω-
σε στὴ λύπη,
καὶ μὲς στὰ δάκρυα ἢ δυστυχὴ λυώνει ὀλοένα,
ὡς εἶδε
χειροπιαστὴ τὴν ἀπιστιὰ τ' ἀνδρὸς της· δὲ
σηκῶνει,
τὸ μάτι, κι' ὄλο πρὸς τὴ γῆ σκυφτὸ τὸ πρό-
σωπό της·
δὲν παίρνει ἀπ' ὀρμημέματα, τοὺς φίλους
τοὺς ἀκούει
σὰ βράχος καὶ σὰ θάλασσα βαθεῖα τρικυ-
μισμένη.
Μετ. Μυρτιώτισσας, Ἀθήναι 1933.

και ανθρώπινα συναισθήματα, στο φίλτρο της τῆς μητρικῆς. Ἡ καταγιδα τῆς συναισθηματικῆς διεγέρσεως ἔρχεται ὀρηκτική, βίαη νὰ καταστρέψη, νὰ ἔξαφανίση. Μέσα στὸ σχέδιο περιλαμβάνεται καὶ ἡ θυσία τῶν ἴδιων τῶν παιδιῶν της· αὐτὰ θὰ ἀποτελέσουν τὸ δόλωμα τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐκδικήσεως.

Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικοὶ οἱ στίχοι τοῦ Εὐριπίδου, στοὺς ὁποίους μὲ βαθειὰ ψυχολογικὴ παρατήρησι καὶ πειστικότητα ἀπεικονίζει τὴν τελευταία προβολὴ στὴν ἐπιφάνεια τῆς συνειδήσεως τῶν συναισθημάτων τῆς μητρότητος, τῆς στοργῆς, τῆς φυσικῆς ἀγάπης γιὰ τὰ παιδιά. Ὅστερα ἀπὸ συγκλονιστικὴ ἀντίθεσι καὶ ἀντιρρόπησι τὸ ἀχαλίνωτο πάθος θὰ γίνῃ τὸ μόνο κυρίαρχο:

ἀλλὰ νικῶμαι κακοῖς⁽¹³⁾
καὶ μανθάνω μὲν οἶα δρᾶν μέλλω κακά·
θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμά-
των,

ὄσπερ μεγίστων αἴτιος κακῶν βροτοῖς.

Ἡ τραγωδία αὐτὴ βρίσκεται ἀκριβῶς στὴν ἀντίθετη ἄκρη τοῦ ψυχικοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνωτερότητος τῆς Ἀντιγόνης. Καὶ ἐδῶ ὑπάρχει θυσία, θυσία ὅμως στὴν ὑπηρεσία τῆς καταστροφῆς, τοῦ ὀλέθρου, θυσία ὑψηλῶν συναισθημάτων καὶ προσφιλῶν προσώπων γιὰ τὴν ἀκόρεστη ἱκανοποίησι τῶν καταστροφικῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς.

Ἡ κλασσικὴ ἀρχαιότης μᾶς προσφέρει μιὰ κτυπητὴ ἀντιπαράθεσι δύο διαφορετικῶν λύσεων πού δίνει ὁ ἄνθρωπος, λύσεων πού ἐτοιμάζονται πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι τῶν συγκρούσεων, γιὰτὶ κάθε μιὰ ψυχὴ ἔχει χαράξει ἀπὸ πρωτύτερα τὸ δρόμο της, ἔχει κάνει ἐκλογὴν, ἔχει ἀποδεχθῆν ἢ ἀπορρίψει σκέψεις, γνώμες, συμβουλές, ἔχει ἀποκρυσταλλώσει ιδέες, ἔχει καταλήξει σὲ συμπεράσματα, ἔχει σχηματίσει τὴν κοσμοθεωρία καὶ βιοθεωρία της. Στὴν ἐμφάνισι τῆς δυσκολίας, τοῦ ἐμποδίου, ἀναπόφευκτη εἶναι ἡ σύγκρουσις· ἀλλ' ἡ ἔκβασις, τὸ ἀποτέλεσμα ἔχει προδιαγραφῆ ἀπὸ τὰ προηγούμενα βιώματα, ἀπὸ τὴν προγενέ-

στερη ἐνδοψυχικῆ ὄριμανσι, ἀπὸ τὶς συναισθηματικῆς καταστάσεις πού μὲ τὴν συνήθεια καὶ τὸν χρόνον τείνουν νὰ πάρουν μονιμότητα. Οἱ πράξεις βέβαια τοῦ ἀνθρώπου καθορίζονται ἀπὸ τὴν ἐλευθερία του, τῆς ὁποίας ὅμως ἡ κατοχύρωσις γίνεται πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν ἀπόφασιν.

Στοὺς κλασσικοὺς συγγραφεῖς εἶναι πολὺ οἰκεία ἡ ιδέα αὐτὴ τοῦ ψυχικοῦ συγκλονισμοῦ, τῆς ἐσωτερικῆς πάλης καὶ ἀγωνίας τοῦ ἀνθρώπου πού διχάζεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπήρεια ἀντιθέτων δυνάμεων· ἡ δραματικότης ἄλλωστε τῶν τραγωδιῶν, πάνω σ' αὐτὲς τὶς ψυχικῆς καταστάσεις ὑφαίνεται. Οἱ κλασσικοὶ ξέρουν καὶ σ' αὐτὸ νὰ μᾶς διδάξουν, καθὼς καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα, γιὰ τὰ ὁποῖα ἀπλῶς νύξεις κάναμε. Γιὰτὶ οἱ μεγάλες προσωπικότητες τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος⁽¹⁴⁾ στάθηκαν ἀληθινοὶ δείκτες τῶν μεγάλων, τῶν ὑψηλῶν, τῶν ὠραίων. Στάθηκαν πρωτοπόροι καὶ συγχρόνως συντελεσταὶ μεγαλειώδους μεσουρανήματος πολιτιστικοῦ, μεσουρανήματος καὶ αἴγλης πού ἐθαύμασαν οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος, ἂν καὶ κάπως καθυστερημένα, μέσα ἀπὸ τὴν προσήλωσι στὶς μηχανικῆς του κατασκευές, ἀνακαλύπτει πῶς ἡ ζωὴ κρύβει κάποιο βαθύτερο νόημα ἀπὸ τὴν ἀστικὴ καλοπέρασι καὶ πῶς χρειάζεται ἓνας ρωμαλέος ἀγὼν γιὰ τὴν τελείωσι τῆς προσωπικότητος. Ἐτσι ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς τοῦ γίνεται «μία διαρκῆς ὑπενθύμισις ὅτι ὑπάρχει ἓνα πρᾶγμα, πού τὸ λένε ἄνθρωπον ἀρετὴ καὶ μᾶς παρακαλεῖ νὰ σκεπτόμεθα σὰν τί πρέπει νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἀρετὴ καὶ πῶς μπορούμε νὰ τὴν ἐπιτύχωμε στὴν ἐποχὴ μας, πού εἶναι ὄλο ἐμπόριο καὶ μηχανές καὶ βιομηχανία»⁽¹⁵⁾.

Γ. ΜΠΟΖΩΝΗΣ

(14) Κ. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ ἀνθρωπισμὸς, Ἀθῆναι 1946· τοῦ ἴδιου, Ἡ κλασσικὴ φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη, Ἀθῆναι 1952, Ὁ ἑλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς, λεξ. Ἡλίου, τ. Ἑλλάς, σ. 725-739· Κ. Γεωργούλη, Ἡ μελέτη τῶν ἑλληνικῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, Θεσσαλονίκη 1938.

(15) R. Livingstone, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 77.

(13) Βλ. στίχ. 1020-1080.

ΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Διηγούνται τὸ ἐξῆς περιστατικὸν ποῦ συνέβη κατὰ τὴν κηδεῖαν τοῦ στρατάρχου Foch εἰς τὸ Παρίσι, τὸ 1929. Ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχε ἐκκλησιαστικὴ πομπή, ἀλλ' ἡ κηδεῖα ἦτο «λαϊκὴ», ἐν τούτοις εἰς τὰ ἐπιστημονικὰ σώματα, ποῦ ἠκολούθουν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ὁ μεταστάς σοφὸς στρατάρχης ἦτο μέλος, διεκρίνοντο πολλοὶ κληρικοί, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθουν ὄχι ὑπὸ τὴν ἰδιότητά των ὡς κληρικῶν, ἀλλ' ὡς καθηγητῶν, ἀκαδημαϊκῶν κλπ. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἐξένιζε τοὺς Γάλλους, συνηθισμένους νὰ βλέπουν κληρικοὺς μετέχοντας εἰς τοιαῦτα ἰδρύματα. Ἐνας μόνον Ἕλληνα ἠκούσθη νὰ ἐκφράξῃ τὴν ἀπορίαν του εἰς... ἀπλοελληνικῶν:

—Βρὲ παπάδες!!!

Αὐτὸ τὸ γεγονός μου ἔφερε εἰς τὸν νοῦν ὁ πρόσφατος θάνατος τριῶν κορυφαίων εὐρωπαίων ἐπιστημῶν - κληρικῶν: τοῦ ἀστρονόμου Th. Moreux⁽¹⁾, τοῦ παλαιοντολόγου Teilhard de Chardin καὶ τοῦ ἐθνολόγου W. Schmidt⁽²⁾. Ἐτσι τίθεται ἐπὶ τάπητος ἓνα ἐνδιαφέρον θέμα: Ἡ συμβολὴ τοῦ κλήρου εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸν τομέα τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν.

Ἐχει πλεόν ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ἡ τεραστία συμβολὴ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ μοναχισμοῦ εἰς τὸν πολιτισμὸν κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Τὰ ὀνόματα τοῦ Fra Angelico καὶ τοῦ Fra Lippi εἰς τὸν τομέα τῆς ζωγραφικῆς, τοῦ Quido d' Arezzo (ια' αἰών) εἰς τὸν τομέα τῆς μουσικῆς γραφῆς, παραπλεύρως εἰς τὰ ὀνόματα τῶν μεγάλων φιλοσόφων Ἀνσέλμου, Θωμᾶ Ἀκινάτου, Ἀλβέρτου τοῦ Μεγάλου, Ρογήρου

Βάκωνος, φανερόνουν τὰς τεραστίας ὑπερρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερε τὸ ράσο εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας. Καὶ ταῦτα διὰ τὸν Δυτικὸν Μεσαίωνα, διότι διὰ τὸν Ἀνατολικὸν ὑποτίθεται ὅτι γνωρίζομεν ἀκόμη καλύτερα τὰ πράγματα⁽³⁾.

Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους τὸ ράσο δὲν ἔπαυσε νὰ συνεργάζεται μετὰ τὸν πολιτισμὸν, παρ' ὅλας τὰς προσπάθειας διαφόρων ἐκπροσώπων τῆς ἀπιστίας νὰ μονοπωλήσουν διὰ λογαριασμὸν των τὴν τέχνην ἢ τὴν φιλοσοφίαν ἢ τὸν πολιτισμὸν. Μερικὰ ὀνόματα εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ τὸ δείξουν αὐτό.

Καὶ ἐν πρώτοις εἰς τὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὸν ὁποῖον περισσότερον ἐξεμεταλλεύθη ἡ ἄρνησις, δὲν εἶναι ὀλίγα τὰ ὀνόματα τῶν κληρικῶν. Δὲν εἶναι γνωστὸν εἰς τοὺς πολλοὺς ὅτι οἱ θεμελιωταὶ τῶν νέων ἐπιστημῶν ἦσαν ἱερεῖς: ὁ Ν. Κοπέρνικος τῆς ἀστρονομίας, ὁ R. Haüy τῆς ὀρυκτολογίας καὶ κρυσταλλογραφίας καὶ ὁ Γρηγόριος Ἰωάννης Mendel τῆς γενετικῆς ἢ ἐπιστήμης τῆς κληρονομικότητος.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἱ τρεῖς θεμελιωταί. Κοντὰ εἰς αὐτοὺς στέκουν τόσοι ἄλλοι. Οὕτω κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Κοπερνίκου ἔζησεν ὁ Ἰησοῦτις Clavius, ὁ ἐπικληθεὶς Εὐκλείδης τοῦ 16ου αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον κυρίως ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ πάπα Γρηγορίου 13ου ἡ διόρθωσις τοῦ ἡμερολογίου. Κατὰ τὸν ἴδιον αἰῶνα ἤγκμασεν ὁ ἱατρὸς καὶ ἱερεὺς Φαλλόπιος ὁ ἐκ Μοδένας, καθηγητῆς τῆς ἀνατομίας εἰς Πάδουαν καὶ Πίζαν.

Ὁ 17ος αἰὼν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ εἰς

(1) «Ἀκτίνες», Σεπτέμβριος 1954, σελ. 372.

(2) «Θεολογία» Ἀπριλίου-Ἰουνίου 1955.

(3) Βλ. μ. ἄ. Δ. Κωτσάκη, Οἱ εἰσηγηταὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, «Ἀκτίνες» 1943 (Πάσχα). Τοῦ ἴδιου, Ἡ σπουδὴ τῆς ἀστρονομίας ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, Ἀθῆναι 1940.

μὲν τὴν ἀστρονομίαν τὸν ἀββᾶν Jean Picard, ὁ ὁποῖος ὑπελόγησε τὰς διαστάσεις τῆς γῆς καὶ τὴν ἀπόστασίν της ἀπὸ τὸν ἥλιον, εἰς τὰ μαθηματικά τὸν φραγκισκανὸν M. Mersenne, ὁ ὁποῖος εἰργάσθη ἐπὶ τοῦ ἔκκρομοῦς καὶ ὑπελόγησε τὴν ταχύτητα τοῦ ἤχου μαζὺ μὲ τὸν Gassendi, εἰς τὴν φυσικὴν τὸν Ἰησοῦϊτὴν Φ. Γκριμάλντι, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸ φαινόμενον τῆς διαθλάσεως τοῦ φωτός, εἰς δὲ τὴν γεωλογίαν τὸν δανὸν ἐπίσκοπον Ν. Στένο, ὁ ὁποῖος συνέγραψε τὸ πρῶτον σύγγραμμα γεωλογίας.

Ὁ 18ος αἰὼν δὲν ἀνήκει μόνον εἰς τοὺς ἀθέους ἐγκυκλοπαιδιστάς. Πολὺ περισσότερα προσέφεραν κατ' αὐτὸν οἱ ἱερωμένοι ἐπιστήμονες, ὅπως ὁ προαναφερθεὶς κρυσταλλογράφος Haüy, ὁ Γάλλος χειρουργὸς Frère Cosme, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁποῖου φέρονται διάφοροι φαρμακευτικαὶ σκευασίαι καὶ χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ὁ Ἰταλὸς ἀββᾶς Spallanzani, καθηγητῆς τῆς φυσικῆς καὶ περίφημος βιολόγος. Εἰς τὸν τομέα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διεκρίθησαν ὁ ἀββᾶς J. Nollet εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸ φαινόμενον τῆς ὁσμώσεως, καὶ ὁ ἱεροκῆρυξ Ἰωσήφ Πρίστλεϋ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸ ὀξυγόνον, τὸ ὕδροχλωρικὸν ὀξύ, τὴν ἀμμωνίαν κλπ.

Ὁ τελευταῖος μᾶς ἐνθυμίζει ἓνα ἄλλον ἱεροκῆρυκα τῆς Ἀγγλίας κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα, τὸν περίφημον Μιχαὴλ Φαρανταῖϋ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλεται ἡ ἀνακάλυψις τῶν ἐπαγωγικῶν ρευμάτων, τοῦ διαμαγνητισμοῦ καὶ τοῦ ἠλεκτρικοῦ νόμου.

Ὁ ἴδιος αἰὼν τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ εἰς τὸν τομέα τῶν βιολογικῶν ἐπιστημῶν, ἐκτὸς τοῦ Mendel, τὸν ἀββᾶν Latreille, περίφημον ἐντομολόγον, καθηγητὴν καὶ ἀκαδημαϊκόν, τοῦ ὁποῖου τὸ κυριώτερον ἔργον ἐκτείνεται εἰς 14 τόμους. Ὅσον διὰ τὴν ἀστρονομίαν—ἡ ὁποία πάντοτε εἶχε καλὰς σχέσεις μὲ τὴν θρησκείαν—αὕτη ἐκαλλιεργήθη ἰδίως ἀπὸ τρεῖς Ἰταλοὺς ἱερωμένους: τὸν καθηγητὴν Oriani, παρὰ τῷ ὁποίῳ ἐμαθήτευσε ὁ Διονύσιος Πύργος ὁ Θετταλός, τὸν G. Piazzi, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸν ἀστεροειδῆ Δῆμητρα, καὶ τὸν Ἀγγελοῦν Secchi, ὁ ὁποῖος ἐταξινόμησε φασματοσκοπικῶς 4.000 ἀστέρας.

Ὁ εἰκοστὸς αἰὼν ἔχει νὰ μᾶς παρουσιάσῃ σειρὰν ἐκλεκτῶν ἀστρονόμων, οἱ ὁποῖοι συγχρόνως ὑπηρετοῦσαν τὸν Θεόν. Ὀνομαστότερος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ ἀββᾶς Th. Moreux, ἰδρυτῆς καὶ διευθυντῆς τοῦ ἀστεροσκοπεῖου τοῦ Bourges καὶ συγγραφεὺς πολλῶν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων. Πολὺ ἀξιολογώτερος, ἂν καὶ ὄχι πολὺ γνωστός εἰς τοὺς πολλούς, εἶναι ὁ ἀββᾶς G. Lemaître, ὁ μεγάλος μαθηματικὸς καὶ ἀστρονόμος, ὁ ὁποῖος ἔρριψε νέον φῶς εἰς τὰς περὶ τοῦ σύμπαντος ἀντιλήψεις μὲ τὴν κοσμογονικὴν θεωρίαν του. Οἱ δύο σύγχρονοι αὐτοῦ ἀστρονόμοι κληρικοὶ μᾶς ἐνθυμίζουν τὴν σειρὰν τῶν τοιοῦτων διευθυντῶν τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου τοῦ Βατικανοῦ, ἀλλὰ καὶ τοὺς τέσσαρας μεγάλους διευθυντὰς τοῦ Ἀστεροσκοπεῖου τοῦ Γρηγορίου: Φλάμστηντ, Μπράντλεϋ, Μπλις καὶ Μάσκελαῖν. Ὅπως γράφει ὁ καθηγητῆς τῆς ἀστρονομίας κ. Σταῦρος Παλακίδης, «μύσται τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀστρῶν ἦσαν συγχρόνως καὶ λειτουργοὶ τοῦ Ὑψίστου»⁽⁴⁾.

Πολλοὶ κληρικοὶ διακρίνονται ἐπίσης σήμερον εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς σεισμολογίας. Εἰς τὴν Ἀμερικανὴν δρᾶ ἀπὸ 30ετίας ἡ Σεισμολογικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἰησοῦϊτῶν, ἡ ὁποία διατηρεῖ περὶ τοὺς 20 σεισμολογικοὺς σταθμοὺς καὶ ἔχει εἰς τὰς τάξεις της ἐξέχοντας ἱερεῖς σεισμολόγους⁽⁵⁾.

Τέλος κατὰ τὸ λῆγον ἔτος ἀπέθανον δύο κορυφαὶ τῆς ἐπιστήμης πρὸ συγχρόνως ὑπηρετοῦσαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Εἶναι ὁ ὀνομαστός παλαιοντολόγος καὶ ἀνθρωπολόγος Teilhard de Chardin, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὸν κινάνθρωπον, καὶ ὁ ἔθνολόγος Γουλιέλμος Schmidt, ὁ ὁποῖος ἴδρυσεν τὸ ἴνστιτούτον «Ἀνθρωπος» καὶ ἐδημοσίευσεν 700 ἐπιστημονικὰ συγγραμμά-

(4) Βλ. βιβλιοκρισίαν εἰς «Ἀκτίνες» 1945, σελ. 155-158 ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐννέα ἐργάται τῆς ἐπιστήμης τοῦ οὐρανοῦ». Ἐπίσης «Οἱ θεμελιωταὶ τῶν ἐπιστημῶν» (1950). «Μεγάλοι Δημοουργοί» (1952) καὶ «Ἐργάται τοῦ πνεύματος» (1954), ἔκδοσις «Ζωῆς». A. Pollock, Catholic Scientists, London (1952).

(5) Jesuit Seismological Association, Twenty-Fifth Anniversary, Commemorative Volume, 1925-1950.

τα, τὸ κυριώτερον ἐκ τῶν ὁποίων ἐκτείνεται εἰς 12 τόμους.

Ἐὰν ἔλθωμεν τώρα εἰς τὴν σφαῖραν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, δὲν θὰ συναντήσωμεν ὀλιγωτέρους λειτουργούς τοῦ Ὑψίστου. Οἱ δύο μεγάλοι στυλοβάται τῆς παιδαγωγικῆς κατὰ τὸν 17ο αἰῶνα, ὁ μοραβὸς A. Comenius καὶ ὁ γερμανὸς A. H. Franke, ὑπῆρξαν ὁ μὲν ἕνας ἐπίσκοπος, ὁ δὲ ἄλλος πάστορ.

Κατὰ τὴν ἰδίαν περίπτου ἐποχὴν εἰς τὴν Γαλλίαν δρᾷ ὁ ὀνομαστός φιλόσοφος Μαλεβράνς, ὁ ὁποῖος ἦτο μέλος τῆς Ἀδελφότητος τῶν Πατέρων τοῦ Ὁρατορίου. Καὶ φυσικὰ ἢ παράδοσις τῶν φιλοσόφων ἱερέων δὲν ἐσταμάτησε ἀπὸ τοῦ Μαλεβράνς μέχρι τοῦ Σερτιγιάνζ.

Ἀλλὰ ποῖος δὲν γνωρίζει τὸν διάσημον Γάλλον μοναχὸν K. Δουκάγγιον (Du Cange), τὸν πρῶτον βυζαντινολόγον καὶ ἐκδότην μεσαιωνικοῦ λεξικοῦ; Ποῖος ἀκόμη δὲν γνωρίζει τὸν Ἑρρίκον Liddell, διὰ τὸ πρότυπον λεξικόν του τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (μετὰ τοῦ Scot); Ἄν καὶ ἐκεῖνο πού δὲν γνωρίζουν οἱ πολλοί, εἶναι ὅτι ὁ Ἄγγλος λεξικογράφος ἦτο κληρικός!

Δύο ἀκόμη ρηξικέλευθοι Γάλλοι ἐπιστήμονες ἦσαν ἀββάδες: ὁ Abbé de l'Épée (1712-1789), ἰδρυτὴς τῆς διδασκαλίας τῶν κωφῶν, καὶ ὁ Abbé Rousselot (1846-1924), ἰδρυτὴς τῆς νέας ἐπιστήμης τῆς πειραματικῆς φωνητικῆς.

Ἐὰν ἠθέλαμεν νὰ παραθέσωμεν καὶ ὀνόματα κληρικῶν πού διεκρίθησαν εἰς τὴν λογοτεχνίαν, θὰ εἶχαμεν ἀρκετοὺς νὰ ἀναφέρωμεν, ἀπὸ τὸν μέγιστον Ἰσπανὸν δραματοουργὸν Καλντερόν (17ος αἰῶν) μέχρι τῶν συγχρόνων μας Pierre l'Ermitte⁽⁶⁾ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ Lloyd Douglas καὶ Ἑρρίκον Van Dyke εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ὁ τελευταῖος ἀπὸ καθηγητῆς τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Πρίνστον καὶ πρεσβευτῆς τῶν Η. Π. Α. εἰς Χάγην ἔγινε τὸ 1917 ἱεροκῆρυξ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Μουσικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων θὰ εἶχε νὰ μᾶς ἀναφέρῃ ὀνόματα σὰν τοῦ Ἀββᾶ Liszt, οἱ ὁποῖοι ὑμνησαν τὸν Θεὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανῳ.

Μὲ τὴν συντομοτάτην αὐτὴν ἀνασκόπῃσιν βλέπει κανεὶς ὅτι δὲν ὑπῆρξε σχεδὸν τομεὺς, ἀπὸ τῆς πλέον αὐστηρᾶς θετικῆς ἐπιστήμης μέχρι τοῦ ὑψηλοτέρου φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ, πού νὰ μὴ ἐκαλλιεργήθη καὶ ἀπὸ κληρικούς τῆς Δύσεως. Καὶ ἡ φάλαγξ αὐτῆ τῶν ἐργατῶν τοῦ πνεύματος εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν χορείαν τῶν Ἑλλήνων ρασοφόρων λογίων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Τουρκοκρατίας, οἱ ὁποῖοι τόσα προσέφεραν καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς σοφίας.

B. ΕΡΑΣΤΟΣ

(6) Ἄρθρον Γ. Βερίτη: «Ἀκτίνες» Νοέμβριος 1941.

ΣΕΡΕΝ ΚΙΡΚΕΓΚΑΑΡΝΤ

Όταν τὸν περασμένον αἰῶνα ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία, μὲ τοὺς πιὸ ἐκλεκτοὺς ἐκπροσώπους της, ὠλοκλήρωνε τὸ θεωρητικὸ της οἰκοδόμημα, στὴ Δανία ἕνας νέος κι' ἄγνωστος στοχαστής, ὁ Σέρεν Κίρκεγκααρντ⁽¹⁾, ἤφωνε φωνὴ διαμαρτυρίας.

Ἡ φωνὴ του τότε δὲν μπορούσε ν' ἀκουστῆ. Μεγάλα ὀνόματα, ὀγκώδη συγγράμματα καὶ ἀκαδημαϊκὲς ἔδρες τοῦ ἔφραζαν τὸ δρόμο. Ἦταν ἡ ἐποχὴ τῆς αὐτοπεποιθήσεως. Ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότης προχωροῦσε στὴν πορεία της, πιστεύοντας στὸν ἑαυτὸ της, στὴν ἐπιστήμη, στὴν τεχνικὴ, στὴν πολιτικὴ, στὴ σκέψι της.

Δὲν εἶναι ὑπερβολή, οὔτε καὶ σχῆμα λόγου, ἐὰν ποῦμε, ὅτι ὁ XIX αἰώνας μὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις του ἀπεμάκρυνε τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του. Ἐνῶ προώθησε ὅ,τι ἀκριβῶς βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ὑστέρησε καταπληκτικὰ σ' ὅ,τι ἦταν ἀνθρώπινο.

Γιὰ νὰ ἀντιληφθῆ κανεὶς ὅλα αὐτὰ σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου ὅλα δείχνουν τὸ ἀντίθετο, πρέπει ν' ἀχῆ κάτι ἀπὸ τὴν ὑψὲ τῶν προφητῶν. Καὶ ὁ Σ. Κίρκεγκααρντ τὸ εἶχε αὐτό.

Ἐζῆσε μὲ τὴν πίστι ὅτι λέει πράγματα ἀληθινὰ κι' ἄς μὴ τὸ ἀναγνώριζαν. Ἐζῆσε μὲ τὸ ἥρωϊκὸ συναίσθημα ἐκείνου, πὺν ξέρει ὅτι ἡ ἐποχὴ του δὲν εἶναι σὲ θέσι νὰ τὸν ἀντιληφθῆ, καὶ δὲν τὸ ἐπεδίωξε. Ἡ συναίσθησι τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς τοῦ ἔδινε μιὰ γαλήνη, ὥστε νὰναὶ ἀπόλυτα εἰλικρινής, ὅταν στὰ σαράντα δυὸ του χρόνια πεθαίνοντας ἔλεγε, πὺς πέθαινε ἡσυχος.

Τὰ ἔργα του δημοσιευμένα μὲ διάφορα ὀνόματα⁽²⁾, ἦταν μιὰ κληρονομιά πὺν θὰ

ἔμεινε κρυμμένη γιὰ πολλὰ χρόνια. Σπάνια παρατηρεῖται ἕνα τέτοιο φαινόμενο, ν' ἀγνοῖται γιὰ πολὺ καιρὸ ἕνα τόσο ἐξαιρετικὸ μυαλὸ καὶ νὰ καλύπτη σιωπῆ μιὰ τόσο δημιουργικὴ προσπάθεια. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ καταλογίσωμε δόλο σ' ὄσους τὸν ἀρνοῦνται. Ἦταν ἕνας νεαρὸς εἰκοσιοκτὼ χρόνων, ὅταν παρουσίασε τὸ πρῶτο του ἔργο καὶ ἀντιμετώπιζε τὴν ἀτελείωτη σειρά τῶν μεγάλων, πὺν ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ κλείνει μὲ τὸν Ἐγελο. Ἐπρεπε ὁ κόσμος ν' ἀπογοητευθῆ, ἔπρεπε νὰ δοκιμάσῃ τὴ φρίκη τοῦ διεσπασμένου πολιτισμοῦ γιὰ νὰ μπορέσῃ ν' ἀκούσῃ τὸν Μ. Χάιντεγγερ καὶ τὸν Γ. Μαρσέλ κι ὕστερα τὸν Κ. Γιάσπερς νὰ μιλοῦν γιὰ τὸν ἀληθινὰ ἐσωτερικὸ ἄνθρωπο, τὸν Σέρεν Κίρκεγκααρντ⁽³⁾.

Μοναδικὸ φίλο του θεωροῦσε ὁ Κίρκεγκααρντ τὸν Σωκράτη. Συχνὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Σωκράτη στὰ ἔργα του. Χαίρεται τὸ Σωκράτη, γιὰτὶ ἦταν ὁ ἄνθρωπος πὺν ἔκανε τὸ πᾶν νὰ γνωρίσῃ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἑαυτὸ του⁽⁴⁾.

★

Ἡ ἰδεαλιστικὴ φιλοσοφία, μὲ τὸν τελευταῖο μεγάλο ἐκπρόσωπό της, τὸν Ἐγελο, κύρια φροντίδα εἶχε τὴν διερεύνησι τῆς οὐσίας τοῦ ὄντος. Ὁ Ἐγελος, ἰδιαίτερα, εἶχε στραφῆ πρὸς τὸ γενικὸ καὶ τὸ ἀπό-

(3) Μόλις μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιον πόλεμον τὸ ὄνομα τοῦ Κ. ἔγινε γνωστὸ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο. Χαρακτηριστικὰ γράφει ὁ René Lesenne: Introduction à la Philosophie 2e edit.: «Les œuvres de Kierkegaard ont remué la pensée européenne en se rencontrant avec les réflexions provoquées par la guerre», διότι ὅπως γράφει ὁ Ed. Spranger, «Ὁ Γκαίτε καὶ αἱ μεταφυσικαὶ ἀποκαλύψεις», μετ. Ν. Ι. Λούβαρι, «οὐδεὶς εἶχε νὰ εἴπῃ τόσα πολλὰ εἰς τοὺς ἀνθρώπους τῶν μετὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον χρόνων, ὅσα ὁ Κίρκεγκααρντ».

(4) Σ. Κίρκεγκααρντ: Τὰ Φιλοσοφικὰ Θρύψαλα, κεφ. 3ον.

(1) Sören Kierkegaard (1813-1855). Στις 11 Νοεμβρίου συμπληρώθηκε ἑκατονταετία ἀπὸ τὸν θάνατον τοῦ Κίρκεγκααρντ.

(2) Αὐτὰ ἦσαν Victor Eremita, Johannes de silentio, Constantin Constantins, Virgilius Hafniensis, Nicolaus Notabene, Johannes Climakus, Hilarius Bogbinder, Villiam Afham, Frater Taciturnus.

λυτο. Ἡ ἀπρόσωπος παγκόσμιος ιδέα εἶχε καταργήσει τὸ ἄτομο⁽⁵⁾ καὶ εἶχε ἀποδιώξει ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ἐρευνῆς τὴν ὑπαρξί⁽⁶⁾. Ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ πνεύματος ἐξεγέρθηκε ὁ Κίρκεγκααρντ⁽⁷⁾ καὶ ἰδιαίτερα ἐναντίον τοῦ Ἐγγέλου⁽⁸⁾. Ἐπολέμησε τὴ νοστοροπία ἐκείνη πρὸς ἀντιμετωπίζοντας τὴν ὑπαρξί ἀφηρημένα, Sub specie aeterni, τῆς ἀφαιρεῖ τὸ συγκεκριμένο, τὸ χρονικῶς προσδιωρισμένο, τὸ γίνεσθαι τῆς ὑπάρξεως. Ὁ Κίρκεγκααρντ προσπαθεῖ ν' ἀνασύρη τὴν παραγνωρισμένη, στὴ μεγάλη προσπάθεια γιὰ τὴν κατάκτησι τῆς αντικειμενικῆς ἀληθείας, ὑπαρξί. Σ' αὐτὴ τὴν ὑπαρξί, πρὸς χάνεται στὰ πλαίσια ἐνὸς συστήματος, διότι ποτὲ δὲν μπορεῖ νὰ μελετηθῇ ἀφηρημένα, δίνει νέο ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο⁽⁹⁾. Δὲν εἶναι ἡ ὑπαρξίς μιὰ γενικὴ ἔννοια, περιορίζεται μόνον εἰς τὸν ἄνθρωπο καὶ εἰς τὸν Θεό. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ ἀτελής ὑπαρξίς, ἡ ὁποία τείνει πρὸς τὴν αὐθεντικὴ ὑπαρξί, τὸν Θεό.

Στὴ σπουδὴ τῆς ὑπάρξεως ὁ Κίρκεγκααρντ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ ἑαυτοῦ του. Αὐτὸ εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς σκέψεως, ὅτι ἡ ἀλήθεια δὲν βρῖσκεται στὸ ἀντικείμενο ἀλλὰ στὸ ὑποκείμενο⁽¹⁰⁾, διότι ἡ ὑποκειμενικὴ μελέτη σημαίνει ἄρνησι τοῦ ἀφηρημένου καὶ πορεία πρὸς τὸ συγκεκριμένο.

Τὸ πάθος, ἡ κίνησις, ἡ ἐκλογὴ καὶ ἡ ἐπανάληψις εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεως⁽¹¹⁾. Ὅλα αὐτὰ συγκεντρώνονται σὲ δύο βασικὰ στοιχεῖα. Στὴν εὐθύνη καὶ στὴν ἐλευθερία. Ἡ εὐθύνη καὶ ἡ ἐλευθερία εἶ-

ναι δύο στοιχεῖα στενὰ συνδεδεμένα. Ἡ εὐθύνη, χωρὶς ἐλευθερία, εἶναι κάτι τὸ ἀντιφατικόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐλευθερία ἐμφανίζει ἡ ὑπαρξίς τῆς εὐθύνης. Ἡ ἐλευθερία καθιστᾷ συνειδητὴ τὴν ὑπαρξί. Οἱ δυνατότητες μὲ τὶς ὁποῖες εἶναι προικισμένη ἡ ὑπαρξίς ἀποκτοῦν περιεχόμενο μόνον μὲ τὴν ἐλευθερία. Μιὰ ἐλεύθερη ὑπαρξί μπορεῖ ν' ἀποφασίσῃ, μπορεῖ νὰ δεσμευθῇ, μπορεῖ νὰ πράξῃ καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ νὰ εἶναι ὑπεύθυνη. Ὅλα αὐτὰ εἶναι τὰ μέσα τοῦ μεγάλου προσανατολισμοῦ τῆς ὑπάρξεως πρὸς τὴν αὐθεντικὴ ὑπαρξί, τὸ Θεό. Ὅσο ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ εἶναι περισσότερο τελεία, περισσότερο συχνή, τόσο ἡ ὑπαρξί ἀποκτᾷ τὸ ἀληθινὸ τῆς περιεχόμενο. Ὁ Θεὸς βοηθᾷ στὴν ἀνάπτυξι τῶν δυνατοτήτων τῶν ὁποίων εἶναι φορεὺς ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ ἐλευθερία ὅπως τὴν ἀντιλαμβάνεται ὁ Κίρκεγκααρντ εἶναι ἀληθινή. Εἰς τὴ φιλοσοφία τῶν καθαρῶν ιδεῶν, ὅπου δὲν ἀντιμετωπίζεται τὸ πραγματικὸ ἄτομο καὶ ὅπου ὅλα κινούνται κάτω ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα⁽¹²⁾, τὴν ὁποία ἐπιβάλλει ἡ ἐξέλιξι τῆς παγκόσμιας ιδέας, τὸ μόνο περιθώριον τὸ ὁποῖο ἀπομένει γιὰ τὴν ἐλευθερία εἶναι ἡ γνώσις τῆς ἐπικειμένης ἀναγκαιότητος⁽¹³⁾.

Ὁ Κίρκεγκααρντ, πρὸς στοχάζεται συγκεκριμένα μπροστὰ σὲ μιὰ προσωπικὴ περίπτωση ἀποκλείει τὴν κάθε μορφῆς ἀναγκαιότητα καὶ τὴν τοποθετεῖ ὀργανικὰ στὰ πλαίσια τῆς σκέψεως τὸν καὶ ὄχι σὺν μιὰ ἀρχῇ, πρὸς δὲν μπορεῖ ν' ἀποφύγῃ.

Τὸ πάθος, τὸ συναίσθημα σὲ ὑψηλὸ τόνον, τὸ συναίσθημα σὲ ἔντασι εἶναι ἓνα ἄλλο ἀπὸ τὰ βασικὰ κίνητρα τῆς ὑπάρξεως, εἶναι ἡ ἐνατένισι τοῦ ἀπείρου. Ἡ ἐνατένισι θέτει σ' ἐνέργεια τὶς ἀπειρες δυνατότητες, πρὸς περιελίξει ἡ πεπερασμένη ὑπαρξίς τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ ὑποκειμενικότης εἶναι βασικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ὑπάρξεως⁽¹⁴⁾. Εἶναι ἡ ἄρ-

(5) Ὅπως γράφει ὁ Em. Mounier: Le personnalisme, σελ. 13, «Hegel restera l'architecte imposant et monstrueux de l'imperialisme de l'idée impersonnelle. Toutes choses, tous les êtres s'y dissolvent dans leur représentation».

(6) Σ. Κίρκεγκααρντ: Ὑστερόγραφον εἰς τὰ Φιλοσοφικὰ Θρύψαλα tr. fr σ. 200 ἔπ.

(7) Κ. Ι. Δεδόπουλος: Γκάμπριελ Μαρσέλ ἐν Ν. Ἐστία, τόμος 52ος σ. 861 ἔπ.

(8) Περί τῆς ἐνοίας τῆς ὑπάρξεως ἴδε ἐν Κ. Δ. Γεωργούλη: Αἱ σύγχρονοι κατευθύνσεις τῆς φιλοσοφίας σ. 58 ἔπ.

(9) Ernest Daster: Geschichte der philosophie, tr. Fr. σελ. 357.

(10) Σέρεν Κίρκεγκααρντ: Ὑστερόγραφον εἰς τὰ Φιλοσοφικὰ Θρύψαλα tr. fr. σελ. 125 ἔπ.

(11) Αὐτόθι σελ. 208 ἔπ.

(12) Σ. Κίρκεγκααρντ: Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωγίας tr. fr. σελ. 188 ἔπ.

(13) Jean Wahl: Esquisse pour une histoire de l'existentialisme p. 19.

(14) Σ. Κίρκεγκααρντ, Φιλοσοφικὰ Θρύψαλα tr. fr σ. 125.

νησις τῆς υπάρξεως νὰ μεταβληθῆ σ' ἓνα ἄθροισμα γνωρισμάτων καὶ νὰ υποστῆ τὴν μείωσι τῆς λογικῆς κατατάξεως ἀναλόγως τῶν γνωρισμάτων, ἐνῶ εἶναι μοναδική, ἐλεύθερη, γεμάτη πάθος καὶ δυνατότητες. Ἐνῶ ἀντίθετα, γράφει ὁ Κίρκεγκααρντ, ἡ ἀντικειμενική, ἀφηρημένη σκέψι μεταβάλλει τὴν ὑπαρξί σ' ἓνα φάντασμα, σ' ἓνα κόσμου φανταστικό. ὅπου δὲν μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ πὼς βρέθηκε καὶ πὼς ἔφτασε ἐδῶ.

Ἡ ὑπαρξις τέλος ολοκληρώνεται μὲ τὴν ἐπιλογή καὶ τὴν ἀπόφασι. Σὲ μιὰ στιγμή⁽¹⁵⁾ ὅπου συγχέεται τὸ ἄπειρο μὲ τὸ χρόνο συντελεῖται ἡ πορεία τῆς υπάρξεως. Κι' ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἐξέλιξις, ἀλλὰ «ἀλματα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ».

Ὅλα αὐτά, ἐλευθερία, εὐθύνη, πάθος, ἐκλογὴ καὶ ἀπόφασις φέρουν τὴν ὑπαρξί σὲ ἀγωνία. Ἡ αἴσθησι τῆς ἐλευθερίας μεταξὺ πολλῶν δυνατοτήτων δημιουργεῖ τὴν ἀγωνία. Ἐκεῖνο πὸν πρέπει νὰ συντελεσθῆ εἶναι πηγὴ ἀγωνίας, ἀγωνίας δημιουργικῆς⁽¹⁶⁾, πὸν βρίσκεται στὴ βᾶσι τῆς ὑποστάσεως ἀπὸ καταβολῆς κόσμου μέχρι συντελείας⁽¹⁷⁾. Ἡ ἀγωνία εἶναι ἐκεῖνη πὸν στηρίζει τὴν ὑπαρξί καὶ τὴ βοηθᾷ νὰ πάρῃ τὴ σωστὴ ἀπόφασι.

Τὰ στάδια τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως κατὰ τὸν Κίρκεγκααρντ εἶναι τρία: τὸ αἰσθητικό, τὸ ἠθικὸ καὶ τὸ θρησκευτικό. Εἰς τὸ καθένα ἀντιστοιχεῖ ἓνας ἰδιαίτερος τύπος ἀνθρώπων⁽¹⁸⁾.

Ὁ αἰσθητικὸς τύπος⁽¹⁹⁾ εἶναι ἓνας νέος ρομαντικὸς καὶ ἐλκυστικὸς. Ἡ ἀπόλευσι

(15) Σ. Κίρκεγκααρντ. Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωνίας tr. fr σ. 120 ἐπ. καὶ σελ. 128 ὅπου ὁ Κίρκεγκααρντ μᾶς ἐπεξηγεῖ ὅτι χρησιμοποιεῖ τὴ λέξι «στιγμή», ὅπου ὁ Πλάτων χρησιμοποιοῦσε «τὸ ἐξαίφνης» καὶ τὸ συσχετίζει μὲ ἐκεῖνο τοῦ Παύλου «ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ».

(16) Καὶ ὄχι σὰν ἔκφρασι μηδενισμοῦ, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Κ. Ἀξελὸς στὶς «Φιλοσοφικὲς Δοκιμές», σελ. 109.

(17) Εἶναι χαρακτηριστικὰ τὰ ὅσα στὴν ἔννοια τῆς ἀγωνίας γράφει ὁ Em. Mounier: L'agonie du Christianisme ἐν feu la Chretienité σελ. 9.

(18) Τοὺς πρώτους τύπους μελετᾷ εἰς τὸ βιβλίον του «Enten-eller» («Ἡ-Ἡ»), πὸν δημοσιεύτηκε τὸ 1843 στὴν Κοπεγχάγη.

(19) Ὁ ὅρος «αἰσθητικὸς» δὲν πρέπει νὰ νοηθῆ ἐδῶ μὲ τὸ περιεχόμενον πού τοῦ δίνομε συνήθως.

εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς υπάρξεώς του. Περιπλανᾶται, χωρὶς νὰ ἱκανοποιῆται ἢ νὰ ἱκανοποιῆ. Δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ τὸ ἀληθινὸ νόημα τῆς ζωῆς, μὴν κατορθῶναι νὰ τὸ ἐγγίσι. Δείχνει θέλησι γιὰ τὴ ζωῆ, ἀλλὰ δὲν κατορθῶναι νὰ τὴ ζῆσι. Ὑπάρχουν τρεῖς χαρακτηριστικοὶ τύποι αἰσθητικῶν, ὁ Don Juan, ὁ Faust καὶ ὁ Ahasverus, ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος. Ὅλοι ἐκφράζουν ἓνα τρόπο ζωῆς ἔξω ἀπὸ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴ θρησκεία. Ὁ πρῶτος ζῆ μὲ τὴν ἀπόλευσι, ὁ δεύτερος μὲ τὴν ἀμφιβολία καὶ ὁ τρίτος μὲ τὴν ἀπογοήτευσι. Ὁ τύπος αὐτὸς φθάνει στὴν ἀπελπισία. Ἡ ἀπελπισία αὐτὴ τὸν ὀδηγεῖ στὸ δεύτερο στάδιο, τὸ ἠθικὸ.

Ὁ ἠθικὸς τύπος εἶναι περισσότερο ὄριμος, ἔχει βρεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν γνωρίσι. Ζῆ μὲ τὴν αἴσθησι τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς εὐθύνης. Ἐνῶ στὴν αἰσθητικὴ περίοδο ζητοῦσε ὅλα, τώρα γνωρίζει νὰ κἀνῃ ἐπιλογή. Βρισκόμαστε στὸ χῶρο τῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἀξιῶν.

Στὸ ἠθικὸ πεδίο γίνεται ὁ ἄνθρωπος ὅτι πραγματικὰ εἶναι. Κερδίζει τὸν ἑαυτό του, γίνεται ὁ πατέρας τοῦ ἑαυτοῦ του.

Ἡ εἴσοδος στὸ τρίτο στάδιο, τὸ θρησκευτικό⁽²⁰⁾, γίνεται μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ολοκληρώνει τοὺς ἀνθρώπους' ἔργο μεγαλύτερο ἀπὸ δημιουργία. Τοὺς ἀγίους τοὺς φτιάχνει ἀπὸ τοὺς ἁμαρτωλοὺς καὶ ἡ ἁμαρτία εἶναι λιγώτερο ἀπὸ τὸ μηδέν, ἀπ' ὅπου ἔφτιαξε τὸν κόσμο. Στὸ στάδιο αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος ἀρνεῖται τὸν ἑαυτό του, ὅπως τὸν γνώρισε στὸ ἠθικὸ στάδιο. Ἡ ἀνάγκη μιᾶς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Θεὸ καταργεῖ κάθε ἄλλη σχέσι. Εἶναι μιὰ ἐπικοινωνία σὰν ἐκεῖνη τοῦ Ἀβραάμ. «Μόνον ἐκεῖνος πὸν τραβᾷ τὸ μαχαῖρι κερδίζει τὸν Ἰσαὰκ καὶ μόνον σ' ἐκεῖνον πὸν ἀρνεῖται τὸν κόσμο τοῦ χαρίζεται». Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ τρίτου σταδίου, τοῦ θρησκευτικοῦ.

Ἐτσι ὁ Σ. Κίρκεγκααρντ ἀνοιξε ἓνα ἐντελὸς νέο δρόμο στὸν ἀνθρώπινο στοχασμό, τὴ στιγμή πὸν φαινόταν ὅτι μετὰ τοὺς κα-

(20) Γιὰ τὸ στάδιο αὐτὸ γράφει ὁ Κίρκεγκααρντ στὸ βιβλίον του «Φόβος καὶ Τρόμος», Κοπεγχάγη 1843.

ταπληκτικούς στοχασμούς της σειραῶς τοῦ Kant, Shelling, Fichte καὶ Hegel εἶχε φθάσει τὸ τέλος τῆς φιλοσοφίας⁽²¹⁾.

Πολλοὶ θάβρουν στοιχεῖα παρόμοια στὸν Maine de Biran⁽²²⁾, τὸν Pascal καὶ τὸν Αὐγουστῖνο ἀκόμα. Αὐτὸ ἴσως νὰ εἶναι ἀληθινὸ, κανένας ὅμως δὲν ἔφερε στὸ προσκήνιο τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξὶ μὲ τόσο πάθος καὶ τόση πίστι. Σήμερα οἱ κορυφαῖοι τῆς διανοήσεως ὁ Martin Heidegger, ὁ Karl Jaspers, ὁ Gabriel Marcel, βαδίζουν τὸ δρόμο τοῦ Κίρκεγκααρντ καὶ τὸν βαδίσαν μαζί τους οἱ Νικ. Μπερντιάγιεφ καὶ Emmanuel Mounier. Κάπως ὑπερβολικά, ὅμως ἀσφαλῶς, κατὰ ἓνα ποσοστὸ, δίκαια σκεπτότανε ὁ Rainer Maria-Rilke⁽²³⁾, ὅταν ἔγραφε, πὼς «ἂν ὑπάρχη κάπου ἀκόμα χριστιανισμὸς εἶναι ἀσφαλῶς στὸν Κίρκεγκααρντ, πὸν φέρει στὸ μέλλον τὴν ἀκτινοβολία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Δὲν τὸν διάβασα ποτὲ πολὺ, ἔγραφε, τὸ νὰ τὸν διαβάξῃς, εἶναι νὰ κατοικῆς μέσα του, εἶναι ἓνα πάθος⁽²⁴⁾, μιὰ φωνή, μιὰ ἀπειρὴ πρόσκλησι στὴν καρδιά, μιὰ τάξι, μιὰ ἀστραπὴ μαζί καὶ γαλήνη, ὅμοια μ' ἐκείνη τῶν λουλουδιῶν». Στὸ θέμα τοῦ Χριστιανισμοῦ δὲν δεχόταν συμβιβασμὸ, ἦταν παράφορος, ὅπως γράφει ὁ K. Jaspers⁽²⁵⁾. Ὁ ἴδιος ἦρθε σὲ ρῆξι μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς πατρίδας του, γιατί δὲν μπορούσε ν' ἀνεχθῆ τὸ «ζαχαρωμένον χριστιανισμὸ» πὸν προσέφεραν, ἓνα Χριστιανισμὸ εὐκόλο καὶ βολικὸ, σύμφωνο μὲ τὶς ἀξιώσεις τῆς κρατούσης τάξεως καὶ ἀνάξιο τοῦ ἰδρυτῆ του.

(21) Karl Jaspers: Einführung in die Philosophie, tr. fr. σελ. 191.

(22) René le Senne: Introduction a la philosophie 2e ed. σελ. 82.

(23) Gabriel Marcel: Rilke et la Philosophie de l'existence ἐν La Table Ronde No 49/1952 σελ. 55 ἐπ.

(24) Ἑλληνικὰ στὸ πρωτότυπο.

(25) K. Jaspers: Einführung in die Philosophie, tr. fr. σ. 224 ἐπ.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κίρκεγκααρντ πρέπει νὰ κριθῆ ὡς καρπὸς ὀριμότητος. Μετὰ τὶς κατακτήσεις πὸν γνώρισε ἡ ἀνθρώπινη σκέψι στὰ χέρια τῶν πῶ μεγάλων ἐκπροσώπων τῆς ἐπιστροφῆς μὲ τὸν Κίρκεγκααρντ γεμάτη πείρα, στὴν πηγὴ τῆς, τὸν ἀνθρώπο. Ἀφοῦ ἔμαθε στὶς περιπλανήσεις τῆς τόσα πολλὰ, τώρα μπορεῖ νὰ στοχαστῆ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς. Εἶναι ἡ secunda philosophia⁽²⁶⁾, ὅπως γράφει ὁ Κίρκεγκααρντ ἀντιπαρατάσσοντάς τὴν στὴν ἀριστοτελικὴ «πρώτη φιλοσοφία». Ὡς «πρώτη φιλοσοφία» ἐννοεῖ⁽²⁷⁾ τὴν καθολικότητα τῶν γνώσεων, ὅπου τὸ ὄν εἶναι σταθερὸ καὶ ὡς «secunda philosophia» ἐκείνη τῆς ὁποίας τὸ νόημα εἶναι ὑπέροβας καὶ ἐπανάληψι.

Ἔτσι ὁ Κίρκεγκααρντ ἀποτελεῖ μιὰ μορφή τῆς σωκρατικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ XIX αἰῶνα, ὅπως γράφει ὁ Ἐμ. Μουνιέ⁽²⁸⁾, ὁ Κίρκεγκααρντ ὑπερθυμίζει στὸν ἐκκληκτο ἀνθρώπο τὴν συνείδησι τῆς προσωπικότητός του καὶ τὴν ἐλευθερία.

Ἔτσι ἡ θέσις τοῦ Κίρκεγκααρντ δικαιώνεται. Καὶ δικαιώνεται ὀριστικὰ στὰ πλαίσια μιᾶς καθολικῆς διαμαρτυρίας γιὰ τὸ σημερινὸ διασπασμένον πολιτισμὸ· διαφορετικὰ μένει ὡς μιὰ προσωπικὴ χωρὶς νόημα διαμαρτυρία, πὸν ὀδηγεῖ σ' ἓνα ἀτομισμὸ πὸν δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι καταστρεπτικὸς. Ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀξίας ἀνθρώπου μόνον στὰ πλαίσια μιᾶς κοινωνικῆς προσπαθείας ἀποτελεῖ ἀληθινὰ δημιουργικὴ προσφορὰ.

Θ. Β. ΚΑΡΑΤΖΑΣ

(26) Σ. Κίρκεγκααρντ: Ἡ ἔννοια τῆς ἀγωνίας tr. fr. σελ. 31. ἐπ.

(27) Ὅχι ἀκριβῶς ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ὀνομάζει «πρώτη φιλοσοφία», δηλαδὴ τὴ μεταφυσικὴ.

(28) Em. Mounier: Le personnalisme σ. 14 ἐπ.

ΠΩΣ ΕΜΦΑΝΙΖΕΤΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

Ὁ ἐπισυμβὰς κατὰ τὸ λήγον ἔτος θάνατος τοῦ Α. Ἀϊνστάϊν ἔδωσεν ἀφορμὴν νὰ γραφοῦν πολλὰ γύρω ἀπὸ τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος. Διὰ τοὺς πολλοὺς ὅμως ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος καλύπτεται ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀχλὺν τοῦ μυστηρίου, εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ὁποίου ἴσως συνετέλεσεν ἀρκετὰ καὶ ἡ κάποια ὑπερβολικὴ διαφήμισις αὐτῆς.

Εἰς τὸ κατωτέρω ἄρθρον δίδεται μία ἀπλὴ ἐκθεσις τῆς θεωρίας ταύτης, χωρὶς τὴν συνοδεῖαν τῶν ἀνωτέρων μαθηματικῶν, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν, μὲ τὴν καταβολὴν κάποιας προσοχῆς, νὰ τὴν ἐνοήσουν ὅλοι οἱ ἀναγνώσται τῶν «Ἀκτίνων».

Εἰς τὸ κέντρον καὶ τῆς βαθυτέρας ἀκόμη θεωρίας ὑπάρχουν ὠρισμένοι ἀπλάϊ ἰδέαι.

Αὗται ἀκριβῶς αἱ ἰδέαι, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος θὰ ἐπιχειρηθῇ νὰ ἐκτεθοῦν ἐδῶ οὕτως ὥστε νὰ γίνουιν κατὰ τὸ δυνατόν προσιταί, χωρὶς νὰ ἀλλοιωθῇ τὸ ἀκριβές των περιεχόμενον.

Ἡ θεωρία τῆς σχετικότητος διακρίνεται εἰς εἰδικὴν καὶ εἰς γενικὴν. Ἡ πρώτη εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ 1905, ἡ δὲ δευτέρα ἀρκετὰ ἔτη ἀργότερα, τὸ 1916.

Ἡ εἰδικὴ θεωρία ἀποτελεῖ μίαν ἐπανάστασιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας. Ἡ γενικὴ θεωρία εἶναι μία ἐπέκτασις τῆς εἰδικῆς, μία θαυμαστὴ προσπάθεια πρὸς διείσδυσιν εἰς τὰ μυστήρια τῆς φύσεως, «...τὸ πρῶτον βῆμα μετὰ τὸν Νεύτωνα πρὸς κατανόησιν τῆς βαρύτητος», ὅπως ἀναφέρει ὁ Β. Russell.

Η ΕΙΔΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

I. Ἐὰς ὑποθέσωμεν ὅτι 2 διαφορετικοὶ παρατηρηταὶ παρακολουθοῦν τὴν κίνησιν ἑνὸς αὐτοκινήτου. Ὁ ἓνας ἐκ τούτων μένει ἀκίνητος· ὁ ἄλλος ὅμως τρέχει πίσω ἀπὸ τὸ αὐτοκίνητον ἐπιβαίνων ἑνὸς ποδηλάτου. Εἶναι φανερόν ὅτι τὸ αὐτοκίνητον θὰ ἀφήσῃ πῶς πίσω τὸν ἀκίνητον παρατηρητὴν ἀπὸ τὸν ποδηλάτην. Εὐκολώτερα ἀ-

πομακρύνεται ἀπὸ τὸν ἀκίνητον παρατηρητὴν παρὰ ἀπὸ τὸν ποδηλατιστὴν. Αὐτὸ ἐκφράζεται μὲ τὰς λέξεις: «ἡ σχετικὴ ταχύτης τοῦ αὐτοκινήτου ὡς πρὸς τὸν ἀκίνητον παρατηρητὴν εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ τὴν σχετικὴν ταχύτητά του ὡς πρὸς τὸν ποδηλατιστὴν». Γενῶνται τώρα τὸ ἐρώτημα: Μήπως ὑπάρχει κάποιο κινήτον, τὸ ὁποῖον νὰ ἔχη τὴν αὐτὴν σχετικὴν ταχύτητα ὡς πρὸς οἰονδήποτε παρατηρητὴν, εἴτε κινούμενον, εἴτε ἀκίνητον; Νὰ ἀπομακρύνεται δηλαδὴ μὲ τὴν αὐτὴν ταχύτητα π. χ. μὲ 30 χιλμ. τὴν ὥραν ταυτοχρόνως καὶ ἀπὸ ἐκείνους ποῦ μένουσιν ἀκίνητοι καὶ ἀπὸ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι τρέχουσι ὀπισθὲν του;

Ἡ κοινὴ λογικὴ λέγει: ὄχι!

Ἐὰν τὸ αὐτοκίνητον τρέχῃ μὲ 30 χιλμ. τὴν ὥραν, μετὰ μίαν ὥραν θὰ εὐρίσκειται εἰς ἀπόστασιν 30 χιλμ. ἀπὸ ἑνὸς παρατηρητὴν ὁ ὁποῖος ἴσταται ἀκίνητος εἰς τὴν θέσιν ἐκκινήσεως τοῦ αὐτοκινήτου. Ἀπὸ ἑνὸς παρατηρητὴν ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐκκινεῖ μαζὶ μὲ τὸ αὐτοκίνητον καὶ τρέχει ὀπισθὲν του μὲ 10 χιλμ. τὴν ὥραν, μετὰ πάροδον μιᾶς ὥρας θὰ ἀπέχη 20 χιλιόμετρα μόνον· δὲν εἶναι δυνατόν μετὰ μίαν ὥραν νὰ ἀπέχη 30 χιλιόμετρα καὶ ἀπὸ τοὺς δύο ταυτοχρόνως. Καὶ ὅμως! Ἡ φύσις διαφεύδει τὴν κοινὴν λογικὴν! Τὸ κινήτον μὲ τὴν «μαγικὴν» αὐτὴν ιδιότητα ὑπάρχει, τρέχει μὲ τὴν καταπληκτικὴν ταχύτητα τῶν 300000 χιλμ. ἀνὰ δευτερόλεπτον καὶ ὀνομάζεται φῶς!

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐπὶ ἐνόσ πλοῖον τὸ ὁποῖον ἀκίνηται. Στέλλομεν ἀπὸ τὴν πρύμνην τοῦ πλοῖου ἓν φωτεινὸν σῆμα τὸ ὁποῖον λαμβάνομεν εἰς τὴν πρῶραν. Συγχρόνως μετροῦμεν τὸ χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον χρειάζεται τὸ φῶς διὰ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν τὴν διαδρομὴν: πρύμνην-πρῶραν. Διαιροῦμεν ἔπειτα τὸ μήκος τῆς διαδρομῆς αὐτῆς μὲ τὸν χρόνον τὸν ὁποῖον ἔμετρήσαμεν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἕξ ὀρισμοῦ ἢ ταχύτης τοῦ φωτός. Ἄς ὑποθέσωμεν τώρα ὅτι τὸ πλοῖον κινεῖται πρὸς τὰ ἔμπροσθεν—κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς πρῶρας του.

Ἄν ἐπαναλάβωμεν τὸ πείραμα ἐν κινήσει, ἢ κοινῇ λογικῇ λέγει ὅτι τὸ φῶς θὰ ἀπαιτήσῃ περισσότερον χρόνον διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἰδίαν διαδρομὴν. Διότι ἀπὸ τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν ἀνεχώρησε τὸ φωτεινὸν σῆμα, μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποῖαν ἔφθασε εἰς τὴν πρῶραν, τὸ πλοῖον μετετοπίσθη πρὸς τὰ ἔμπροσθεν. Ἡ πρῶρα του κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεως τοῦ σήματος ἔλαβε μίαν θέσιν εὐρισκομένην περισσότερον ἔμπροσθεν ἀπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὁποῖαν εἶχε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ σήματος. Τὸ φῶς λοιπὸν ἀναγκάζεται νὰ διατρέξῃ τὸ ἐπὶ πλέον αὐτὸ διάστημα τὸ ὁποῖον μεσολαβεῖ μεταξὺ τῶν 2 αὐτῶν θέσεων. Συνεπῶς τὸ φῶς θὰ χρειασθῇ τώρα περισσότερον χρόνον διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴν πρύμνην εἰς τὴν πρῶραν. Ἡ ταχύτης τοῦ φωτός δηλαδή, ὅταν τὸ πλοῖον κινῆται, πρέπει νὰ εὐρίσκεται μικροτέρα ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκομεν, ὅταν τὸ πλοῖον ἠρεμῇ. Ἡ διαφορὰ αὐτῆ τῶν ταχυτήτων ἀποτελεῖ ἓνα κριτήριον διὰ νὰ διαπιστωθῇ, ἂν τὸ πλοῖον κινῆται ἢ ὄχι.

Ἐν τούτοις τὸ πείραμα δεικνύει ὅτι ἡ ταχύτης τοῦ φωτός εὐρίσκεται ἢ ἰδία τὸσον ὅταν τὸ πλοῖον κινῆται, ὅσον καὶ ὅταν τὸ πλοῖον εἶναι ἀκίνητον. Τὸ φῶς δηλαδή χρειάζεται τὸν αὐτὸν χρόνον διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴν πρύμνην εἰς τὴν πρῶραν, τὸσον ὅταν τὸ πλοῖον ἀκίνητῃ, ὅσον καὶ ὅταν τὸ πλοῖον κινῆται. Αὐτὸ ἔδειξαν τὰ πειράματα τῶν Michelson καὶ Morley. Εἰς τί νὰ ὀφείλεται ἄρα γε, τὸ περίεργον αὐτὸ ἀποτέλεσμα;

II. Πρῶτος ὁ Einstein ἐτόλμησε νὰ δώ-

σῃ μίαν ἐξήγησιν ἢ ὁποῖα ἀνέτρεψε ἐκ θεμελίων τὰς ἀντιλήψεις μας περὶ χώρου καὶ χρόνου. Ἡ λύσις τοῦ αἰνίγματος ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι ἡ κίνησις προκαλεῖ «διαστολὴν» τοῦ χρόνου. Ἄς ὑποθέσωμεν—ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ παράδειγμα τοῦ πλοῖου—ὅτι τὸ φῶς θέλει 5 λεπτά διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴν πρύμνην εἰς τὴν πρῶραν, ὅταν τὸ πλοῖον ἀκίνητῃ. Τὸ πείραμα δεικνύει ὅτι θέλει πάλιν 5 λεπτά διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὴν πρύμνην εἰς τὴν πρῶραν καὶ ὅταν τὸ πλοῖον κινῆται. Τὰ 5 ὅμως λεπτά, τὰ ὁποῖα μετρεῖ τὸ ὄρολόγιον ἐν κινήσει, εἶναι ἐπιμετρησθέντα ἀπὸ τὰ 5 λεπτά τὰ ὁποῖα μετρεῖ ὅταν τὸ πλοῖον ἀκίνητῃ. Αὐτὸ λέγει ὁ Einstein.

Μὲ ἄλλα λόγια: Ἄν ἀρχίσωμεν νὰ τρέχωμεν, οἱ δείκται τοῦ ὄρολόγιου μας, σὰν νὰ τοὺς ἐπηρεάζῃ μία μαγικὴ δύναμις, γυρίζουν πρὸς ἀργά. Ὅλα τὰ γεγονότα ἐκτυλίσσονται πλέον δι' ἡμᾶς μὲ βραδύτερον ρυθμὸν. Ἡ ροὴ τοῦ χρόνου ἐπιβραδύνεται. Αὐτὸ εἶναι ἡ οὐσία τῆς εἰδικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας. Ὁ χρόνος διαστέλλεται δι' ὅσους τρέχουν καὶ ἡ διαστολὴ του εἶναι τόσον μεγαλυτέρα, ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ταχύτης των.

III. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ φαινόμενα ὑπάρχει ἡ ἀμοιβαιότης: Ἄν ὁ A τρέχῃ ὡς πρὸς τὸν B—ὁ B δηλαδή θεωρηθῇ ἀκίνητος—τότε ὁ B βλέπει τὸ ὄρολόγιον τοῦ A νὰ καθυστερῇ. Ἄντιστρόφως ὁ A βλέπει τὸ ὄρολόγιον τοῦ B νὰ καθυστερῇ ὡς πρὸς τὸ ἰδικόν του. Ὅλα δὲ τὰ φυσικὰ γεγονότα συμβαίνουν κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ εὐρεθῇ ἓνα σύστημα—δηλαδή ἓνα πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐκτυλίσσονται τὰ γεγονότα—τὸ ὁποῖον νὰ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἀκίνητον. Εἶναι γνωστὸν π. χ. ὅτι τὸ μαγνητικὸν πεδῖον ἐμφανίζεται κἄπου, ὅταν ἔχωμεν ἐκεῖ κίνησιν ἠλεκτρικῶν φορτίων. Ἄντιστρόφως, ἂν τὰ ἠλεκτρικὰ φορτία παραμείνουν ἀκίνητα ὡς πρὸς τὴν γῆν π. χ. καὶ κινήθωμεν ἡμεῖς, θὰ διαπιστώσωμεν ἐμφάνισιν μαγνητικοῦ πεδίου.

Ὅστε: δὲν ὑπάρχει ἀπολύτως ἀκίνητον σύστημα ὑπάρχουν μόνον συστήματα=πλαίσια, κινούμενα ὡς πρὸς ἄλληλα δι' ὅλα αὐτὰ ἡ ταχύτης τοῦ φωτός εἶναι ἡ

ιδία. Εἶναι δὲ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ ταχύτης. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀναγκάζει τὸ κάθε σύστημα νὰ ἔχη τὸν ἰδικόν του χρόνον. Ὅλοι δὲ οἱ φυσικοὶ νόμοι ἰσχύουν ἐξ ἴσου εἰς ὅλα τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς κίνησιν ὁμαλῆς μετατοπίσεως ὡς πρὸς ἄλλα.

IV. Συμπέρασμα τῆς εἰδικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητος εἶναι τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ συστολή τοῦ μήκους. Δηλαδή, ὁ παρατηρητὴς ὁ ὁποῖος βλέπει ἕνα αὐτοκίνητον νὰ κινῆται, διαπιστώνει ὅτι αἱ διαστάσεις του συστέλλονται κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς κινήσεως· διὰ τὸ νὰ εἶναι ὁμοῦς ἡ συστολή αὐτὴ σημαντικὴ, πρέπει τὸ αὐτοκίνητον νὰ τρέχη μὲ μίαν ταχύτητα πολὺ μεγάλην. Ἐν λ.χ. ἕνα αὐτοκίνητον τρέχει μὲ ταχύτητα 259.000 χλμ. τὸ δευτερόλεπτόν, τὸ μήκός του συστέλλεται εἰς τὸ ἡμισυ.

2) Μεταβολὴ τῆς μάζης. Ἡ μάζα τῶν σωμάτων μεταβάλλεται μετὰ τῆς ταχύτητός των. Ἐν ἕνα σῶμα φθάσῃ τὴν ταχύτητα τοῦ φωτός, ἡ μάζα του θεωρητικῶς γίνεται ἄπειρος. Τοιαύτη ταχύτης ὁμοῦς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ, ὅπως μᾶς λέγουν οἱ τύποι τοῦ Lorentz.

Ἡ αὔξησις τῆς μάζης διαπιστοῦται πειραματικῶς εἰς τὰ ἠλεκτρόνια τὰ κινούμενα μὲ μεγάλην ταχύτητα ἐντὸς τῶν συσκευῶν τῶν ἐργαστηρίων ἀτομικῆς φυσικῆς (κύκλωτρον κτλ.).

3) Ἡ ἐνέργεια, ἡ ὁποία περικλείεται εἰς μίαν μάζαν, εἶναι ἀνάλογος τοῦ τετραγώνου τῆς ταχύτητος τοῦ φωτός. Αὐτὸ ἀπετέλεσε τὴν βάσιν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πυρηνικῶν ἀντιδραστήρων καὶ τῆς ἀτομικῆς βόμβας⁽¹⁾.

Η ΓΕΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΣΧΕΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

Μία βασικὴ παραδοχὴ γίνεται δι' ὅλα τὰ συστήματα, τὰ ὁποῖα μελετᾷ ἡ εἰδικὴ θεωρία τῆς σχετικότητος: ὅτι εὐρίσκονται εἰς εὐθύγραμμον καὶ ἰσοταχῆ κίνησιν πρὸς ἄλλα. Δοθέντος ὁμοῦς ὅτι τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως εἶναι σχετικὸν πρὸς τὸ σύ-

στημα ἀναφορᾶς (τὸ πλαίσιον) τὸ ὁποῖον χρησιμοποιούμεν, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ κατ' ἀπόλυτον τρόπον ὡς εὐθύγραμμος καὶ ἰσοταχῆς μία κίνησις; Ἄπ' ἐδῶ καταφαίνεται ὅτι χρειάζεται νὰ γίνῃ κάποια ἐπέκτασις τῶν συμπερασμάτων τῆς εἰδικῆς θεωρίας, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς συστήματα εὐθύγραμμως καὶ ἰσοταχῶς κινούμενα πρὸς ἄλλα, εἰς περιπτώσεις συστημάτων ποῦ ἔχουν τυχοῦσαν κίνησιν (καμπυλόγραμμον καὶ μεταβαλλομένην). Τὰ συστήματα τοῦ πρώτου εἶδους —τὰ εὐθύγραμμως καὶ ἰσοταχῶς κινούμενα— ὀνομάζονται ἀδρανειακά. Ἡ ὄνομασία προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀδρανείας, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἂν εἰς ἕν σῶμα δὲν ἐπιδρῶν δυνάμεις, τούτο κινεῖται εὐθύγραμμως καὶ ἰσοταχῶς.

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα ἐντὸς αὐτοκινήτου ἐν κινήσει καὶ ὅτι τὸ αὐτοκίνητον σταματᾷ ἀποτόμως. Αἰσθανόμεθα μίαν δύναμιν καὶ μᾶς ὠθῆ πρὸς τὰ ἔμπροσ. Δι' ἕνα παρατηρητὴν ἐκτὸς τοῦ αὐτοκινήτου δὲν ὑπάρχει καμμία τοιαύτη δύναμις· ἡ ὠθις αὐτὴ πρὸς τὰ ἔμπροσ εἶναι ἀποτελεσμα τῆς ἀδρανείας τοῦ σώματός μας.

Ἄς σκεφθῶμεν ἐπίσης ἕνα παρατηρητὴν ἐντὸς μιᾶς καμπίνας εἰς ἕν μακρονὸν σημεῖον τοῦ χώρου, ὅπου δὲν ὑπάρχει καθόλου ὕλη, οὔτε ἀστέρες, οὔτε πεδία βαρύτητος. Ἐν κάποιος ἀρχίσῃ νὰ σύρῃ τὴν καμπίναν κατὰ τὴν διεύθυνσιν, ἥτις δεικνύει ἀπὸ τοὺς πόδας πρὸς τὴν κεφαλὴν τοῦ παρατηρητοῦ, μὲ κίνησιν ὁμαλῶς ἐπιταχυνομένην, ὁ παρατηρητὴς θὰ ἔχη τὴν ἐντύπωσιν ὅτι μία δύναμις τὸν καθηλώνει εἰς τὸ πάτωμα τῆς καμπίνας. Θὰ νομίσῃ τότε ὅτι ἤρρεμει ἐντὸς πεδίου βαρύτητος, διότι δὲν θὰ ὑπάρχῃ τίποτε κοντὰ του, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον νὰ ἠμπορῇ νὰ διαπιστώσῃ τὴν μετακίνησίν του. Ἐνας ἄλλος παρατηρητὴς ἐκτὸς τῆς καμπίνας, θὰ ἀποδώσῃ αὐτὸ τὸ πεδῖον βαρύτητος καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀδρανείαν: «Τὸ πεδῖον βαρύτητος» δὲν εἶναι δι' αὐτὸν τίποτε ἄλλο, παρὰ δυνάμεις ἀδρανείας. Ἡ γενικὴ θεωρία τῆς σχετικότητος λέγει ὅτι ὑπάρχει ἰσοδυναμία μεταξὺ ἐνὸς πεδίου βαρύτητος καὶ ἐνὸς πεδίου δυνάμεων ἀδρανείας. (Ἀρχὴ τῆς ἰσοδυναμίας).

(1) Βλ. ἄρθρον: Ὑπάρχει ὕλη; «Ἀκτίνες» 1938, σελ. 92-93.

Ἐλέχθη ἤδη εἰς τὰ περὶ εἰδικῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας ὅτι κάθε κινούμενον σύστημα ἔχει καὶ ἰδικὸν τοῦ χρόνον. Ἄν συνδυασθῇ ἡ θέσις ἐνὸς παρατηρητοῦ μέσα εἰς τὸν χρόνον μὲ τὸν ρυθμὸν ροῆς τοῦ χρόνου ὁ ὁποῖος ἰσχύει δι' αὐτόν, θὰ ἔχωμεν ἓνα «χωροχρονικὸν σύστημα ἀναφορᾶς» τῶν φυσικῶν γεγονότων, πού ἰσχύει διὰ τὸν παρατηρητὴν αὐτόν. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἀποκτῶμεν μίαν νέαν ἔννοιαν, τὸν «χωρόχρονον» ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἐκτυλίσσονται τὰ φυσικὰ γεγονότα. Ἐνα χῶρον 4 διαστάσεων—ὁ χρόνος εἶναι ἡ τετάρτη του διάστασις—τοῦ ὁποῖου κάθε σημείου συμβολίζει ἓν φυσικὸν γεγονός. Ἄς συγκρίνωμεν τώρα 2 χώρους τῶν 2 διαστάσεων: ἓν ἐπίπεδον καὶ μίαν σφαῖραν. Εἶναι φανερόν ὅτι κανὲν τμήμα τῆς σφαιρικῆς ἐπιφανείας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμόξῃ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου. Ὅμοίως δὲν εἶναι δυνατόν μία τυχοῦσα γραμμὴ ἐπὶ τῆς σφαιρας, νὰ τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου. Εἰς τὴν γλώσσαν τῆς γεωμετρίας θὰ εἴπωμεν ὅτι «διὰ τὴν σφαῖραν ἰσχύει μετρικὴ διάφορος τῆς ἰσχυοῦσης διὰ τὸ ἐπίπεδον». Μία ἰδιότης ἀκόμη τῆς σφαιρας εἶναι ὅτι δὲν ἔχει πέρατα, ἐνῶ εἶναι πεπερασμένη. Ἐὰν κανεὶς ἐκκινήσῃ ἐπὶ μιᾶς σφαιρας καὶ βαδίζει συνεχῶς χωρὶς ν' ἀλλάξῃ διεύθυνσιν, ἐπανερχεται εἰς τὸ σημεῖον ἐκκινήσεως, χωρὶς νὰ συναντήσῃ πουθενὰ πέρατα.

Ἄν θελήσωμεν νὰ μεταφέρωμεν τὰς ἐννοίας τοῦ ἐπιπέδου καὶ τῆς σφαιρας εἰς τὸν χῶρον τῶν 4 διαστάσεων θὰ εὐρωμεν ὅτι εἰς τὸ ἐπίπεδον ἀντιστοιχεῖ ὁ τετραδιάστατος χωρόχρονος τῶν συστημάτων μὲ τὴν ὁμαλὴν καὶ ἰσοταχῆ κίνησιν, ἐνῶ εἰς τὴν σφαῖραν, ἀντιστοιχεῖ ἓνας «καμπύλος» χωρόχρονος μὲ συστήματα πού ἔχουν καμπυλογράμμους καὶ μὴ ἰσοταχεῖς κινήσεις.

Ἡ γενικὴ θεωρία τῆς σχετικότητας δίδει λοιπὸν αὐτὴν τὴν εἰκόνα:

Ἐπειδὴ ὁ τετραδιάστατος χωρόχρονος, ὅπου ἐκτυλίσσονται τὰ διάφορα φυσικὰ γεγονότα, εἶναι «καμπύλος», διὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ περιλάβῃ τετραδιαστάτους εὐθείας, δηλαδὴ εὐθυγράμμους καὶ ἰσοταχεῖς κινήσεις. Ὅποτε ἡ εἰδικὴ θεωρία τῆς σχε-

τικότητας γίνεται μιὰ πρώτη προσέγγισις εἰς τὴν πραγματικότητα. Ὁ νόμος τῆς ἀδρανείας διὰ τὸν καμπύλον χωρόχρονον δὲν ὀδηγεῖ πλέον εἰς εὐθυγράμμους κινήσεις, ἀλλ' εἰς καμπυλογράμμους, ὑπαγορευομένας ἀπὸ τὴν καμπύλωσιν τοῦ χωροχρόνου.

Ἡ παρουσία ὑλικῶν μαζῶν ἢ ἐνεργείας, προκαλεῖ καμπύλωσιν τοπικὴν τοῦ τετραδιαστάτου χωροχρόνου, ἢ ὅποια δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ βαρύτης. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον τὰ πεδία βαρύτητος εἶναι «καμπυλώσεις» τοῦ χωροχρόνου.

Μὲ ἀφετηρίαν τὴν σειρὰν αὐτὴν τῶν σκέψεων εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθῶμεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ καμπύλου «πεπερασμένου, ἄνευ περάτων» τετραδιαστάτου χώρου, ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν σφαῖραν. Ἐχομεν οὕτω τὸ «ἄνευ περάτων κλειστὸν καὶ πεπερασμένον σύμπαν». Ἡ καμπύλωσις τοῦ χωροχρόνου συνεπάγεται καμπύλωσιν τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων. Τὸ φῶς δηλαδὴ δὲν διαδίδεται εὐθυγράμμως ἐκτρέπεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πεδίων βαρύτητος—«ἔχει βάρος». Ὑπολογίζεται, δὲ ὅτι συνεπεία τῆς ἀκτινοβολίας ὁ ἥλιος χάνει ἑκατομμύρια τόννων ἐκ τοῦ βάρους του, πρᾶγμα πού προξενεῖ κατάπληξιν⁽²⁾. Τὸ αἶτημα τῆς σχετικότητας, κατὰ ταῦτα, δύναται πλέον νὰ γενικευθῇ ὡς ἐξῆς: «Ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶν δι' ἐξισώσεων, πού ἰσχύουν διὰ πᾶν σύστημα, ὅπως δὴποτε κινούμενον καὶ ὄχι μόνον εὐθυγράμμως καὶ ἰσοταχῶς, ὡς προσέβλεπε ἡ εἰδικὴ θεωρία».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ὁρολόγια πηγαίνουν ἀργὰ ἢ γρήγορα, μῆκη αὐξάνουν ἢ ἐλαττοῦνται, αἱ μᾶζαι δὲν μένουں σταθεραὶ ἀλλ' ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς ταχύτητος τῶν πρὸς ἀλλήλας ἢ δὲ μᾶζα ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἐνέργειαν, τῆς ὁποίας μάλιστα ἀποτελεῖ μίαν μορφήν. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀσύλληπτα εἰς τὸν κοινὸν νοῦν. Δὲν ὑπάρχει πλέον οὐδεμία ἐποπτεία

(2) Βλ. ἄρθρον: "Ὑλῃ ἢ ἀκτινοβολία;," «Ἀκτίνες», 1938, σελ. 138-139.

ἡ ὁποία νὰ παρουσιάζεται εἰς τὰς ἐννοίας αὐτάς, τὰς ὁποίας μόνον ἡ γλῶσσα τῶν Μαθηματικῶν δύναται ἐπακριβῶς νὰ διατυπώσῃ. Ἡ κλασικὴ Μηχανικὴ δὲν κατώρθωσε νὰ δώσῃ μίαν ἐνιαίαν εἰκόνα εἰς τὸ σύμπαν καὶ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Ἀντιθέτως, τὸ ἐπιτυχάνει ἡ Γεωμετρία τοῦ τετραδιαστάτου χώρου, τοῦ ἐκφεύγοντος πάσης ἐποπτείας. Ὁ κόσμος ἐμφανίζεται ὡσάν κατὰ τὸ κατεσκευασμένον ἀπὸ γεωμετρικὰ στοιχεῖα, δηλαδὴ στοιχεῖα καθαρῶς σκέψεως. Ὁμοιάζει περισσότερο μὲ τὴν μεγάλην σκέψιν, παρὰ μὲ μίαν μεγάλην μηχανήν, ὅπως λέγει ὁ πολὺς J. Jeans. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δεικνύει ὅτι ἡ φύσις εἶναι τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ ὅ,τι κατὰ πρώτην προσέγγισιν φαίνεται εἰς τὸν κοινὸν παρατηρητήν. Ἀναγκασόμεθα νὰ δεχθῶμεν τὴν πραγματικότητα τοῦ πειράματος, τὴν ὁποίαν περιγράφουν οἱ μαθηματικοὶ τύποι, χωρὶς νὰ ἔχωμεν δι' αὐτὴν καμμίαν ἐποπτεῖαν ἐκ τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, ἡ ἐπιστήμη ἀναγκάζεται νὰ θυσιάσῃ καὶ τὰς πλέον θεμελιώδεις ἀκόμη ἀπόψεις περὶ τοῦ κόσμου, εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐποπτεία τῶν 3 διαστάσεων καὶ τοῦ ἀπολύτου χρόνου μᾶς ὀδηγεῖ. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἰλικρινῶς ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀναγκάζεται νὰ προσαρμόσῃ τὸν νοῦν του εἰς τὰς πλέον δυσκόλους ἀπαιτήσεις, τὰς ὁποίας τοῦ προβάλλει ἡ φυσικὴ πραγματικότης. Καλεῖται νὰ ἀφήσῃ προκαταλήψεις, στενότητα ἀντιλήψεων, νὰ μὴ ζητῇ νὰ εἶναι τὰ πράγματα εὐκόλα καὶ ὅπως θὰ τοῦ ἤρσαν, ἀλλὰ νὰ προσπαθῇ νὰ κατανοήσῃ τὴν μυστηριώδη πραγματικότητα, προσαρμόζων εἰς αὐτὴν

τὴν σκέψιν του. Καὶ μὲ τὰς ἰδίας προϋποθέσεις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναζητησῇ τὴν ἀλήθειαν, εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δραστηριότητός του, χωρὶς προκαταλήψεις καὶ ἐγωϊσμούς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπλότητα τῆς ὁποίας συχνὰ πυκνὰ παρουσιάζει ἡ φυσικὴ πραγματικότης. Ὅ,τι γίνεται διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ παντοῦ χάριν τοῦ πολυτίμου ἀγαθοῦ τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἐλευθερώνει ἀπὸ τὴν ἀγνοίαν, τὸ σκότος καὶ τὴν δυστυχίαν· δίδει τὴν ἱκανοποίησιν καὶ τὴν χαρὰν· παρέχει τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν. «Γνώσεσθε τὴν Ἀλήθειαν καὶ ἡ Ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς».

I. Γ. ΞΥΝΟΠΟΥΛΟΣ

BIBLIOΓΡΑΦΙΑ

- 1) Κ. Γεωργικοπούλου: Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεωρητικὴν Μηχανικὴν, Ἀθήναι 1943.
- 2) L. Barnett: Τὸ Σύμπαν καὶ ὁ Δρ. Ἀϊνστάϊν, μετάφρ. Κ. Πολίτη, Ἀθήναι 1952.
- 3) J. Bequerel: Exposé élémentaire de la théorie d' Einstein.
- 4) A. Einstein: Relativity, London 1952. Ἐξεδόθη ἐπανελημμένως καὶ ἐλληνιστί. Βλ. τελευταίως: Σχετικότης, μετάφρασις καὶ εἰσαγωγή Γ. Βουδούρη, Ἀθήναι 1950.
- 5) P. Couderc: La relativité, Paris 1952.
- 6) A. S. Eddington: The Nature of the Physical World, Cambridge 1948.
- 7) M. von Laue, Relativitätstheorie, Braunschweig 1952.

Η ΘΑΥΜΑΣΙΑ ΖΩΗ ΜΑΣ.

(ΑΦΗΓΗΣΗ)

«...Τὴν ἀλήθεια, δλόκληρη τὴν ἀλήθεια,
τίποτ' ἄλλο ἔξω ἀπ' τὴν ἀλήθεια».
Charles Péguy.

VI

Καὶ τώρα, Στέφανε, ὕστερ' ἀπ' ὅλες κείνες τὶς λαχτάρες γιὰ δουλειὰ νᾶσαι πάλι ἀνεργός. Πάλι στὸ δρόμο...

Νὰ κλείνει τὴν πόρτα πίσω του τὸ προῖ καὶ νὰ γυρίζει ὅλη μέρα στοὺς δρόμους. Καὶ νᾶφχεται ὁ ἕνας κ' ὁ ἄλλος, νὰ τὸν ξεσηκώνουν μιά στιγμή: «Ξέρεις στοῦ τᾶδε ζητᾶνε ὑπάλληλο», «στοῦ τᾶδε γκαρσόνι», «στοῦ τᾶδε βοηθό». Καὶ νὰ παίρνει δρόμο σκυφτός, μὲ τὸ κεφάλι βαρὺ μολύβι κ' ὄρες ἀτέλειωτες νὰ λαχταράει ἡ καρδιά του μὲ τὸ τρομούλιασμα μᾶς ἀσημαντῆς σπάθας, μᾶς τόσης δᾶ ἐλπίδας, ὥσπου νὰ τὴ δῆ νὰ σβήνει κάθε φορὰ.

Τὸν ὑποστήριζε ὁ Νόμος, ὅπως ὑποστήριζε κ' ὅλους ὅσους πολέμησαν. Μὰ ἔπρεπε νὰ περιμένει τὴ σειρά του. Κι' εἶχε ν' ἀνεβαίνει κάθε τόσο τὴν ἴδια σκοτεινὴ, σανιδένια σκάλα στὸ «ἀρμόδιον γραφεῖον» γιὰ ν' ἀκούει στερεότυπα πὸς ἀκόμα τίποτα. Καὶ νὰ λέει κ' ἐκείνους στερεότυπα, «σᾶς παρακαλῶ, ὅ,τι δουλειὰ καὶ νᾶναι». Καὶ πάνω ἀπ' ὅλα νᾶχει μιά λύσσα νὰ τὸν πιάνει, ἅμα συλλογιέται τὸ φέροσιμο τ' ἀφεντικῶς του. Μὲς' τὰ σταυροκοπήματα μὲ τὰ χιλιάριζα καὶ κάτω ἀπ' τὴν εἰκόνα μὲ τὸ βαρύντιμο κἀντρο (νὰ μαθαίνει ὁ κόσμος τὴν εἰσέβεια τοῦ ἀρχαιότερου ἐπιτρόπου τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου μας, μεγάλη ἡ χάρι του) ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος τὸν ἀγαπημένο του τίτλο κλείνοντας μὲ κατάνυξη τὰ μάτια) εἶχε φτάσει νὰ τοῦ μνηύσει κ' ἐτοῦτο: πὸς δὲν τοῦ ἀναγνώριζε ὁ Στέφανος τὴ χάρη ποὺ τοῦκανε, νὰ τοῦ δώσει δουλειά. «Κι' ἂν φωνάζει πὸς πολέμησε 4 χρόνια κ' ἦταν καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ τὴν ἐπιχείρησή νὰ τοῦ πείτε πὸς κ' ἐγὼ πῆγα στὴ Μιζοασία. Ὅλοι πάνε στρατιῶτες, ὅποιος μπορεῖ ἄς μὴ πάει!»

Ὁ Στέφανος ἅμα τ' ἄκουσε τοῦτο τὸ τελευταῖο κίνησε νὰ πάει νὰ τὸν βοηθῇ. «Ὅλα νὰ τὰ λές—ἤθελε νὰ τοῦ πῆ—μὰ πὸς πολέμησα μὲ τὸ ζόρι πάροτο πίσω! Στὸν καιρὸ σας ἴσως δὲν μπορούσες νὰ μὴ πᾶς στρατιώτης. Στὸν καιρὸ μας ὅμως μπορούσα νὰ πᾶω ἀντάρτης. Μὴ βλαστημᾶς! Κανένας μας δὲν πολέμησε μὲ τὸ ζόρι. Κάθε βράδυ τ' ἀκούγαμε τὰ χωινιά: ἀδέρφια ἐλάτε μαζί μας! Μπορούσαμε νὰ βάλου-

με κόκκινα πουκάμισα καὶ νὰ κατέβουμε νὰ σᾶς κρεμάσουμε. Μείνουμε καὶ μὲ τὰ δόντια τὸ σώσαμε τὸ Καράβι. Μαζὺ του ὅμως γλυτώσατε κ' ἔσεῖς ποντίκια! Καὶ τώρα πᾶτε νὰ τὸ καταντήσετε ὀλάκερο ἕναν ὑπόνομο!»

Αὐτὰ ἤθελε νὰ τοῦ πῆ ὁ Στέφανος. Μὰ στὸ τέλος δὲν πῆγε. Γιατί ἔνοιωθε τις γροθιές του νὰ σπαρταροῦν μὲς' τὸ ἴδιο σφίξιμο...

Τὰ συλλογιέται ὅμως ὅλα τοῦτα σὺν πέφτει ἀποκαωμωμένος νὰ κοιμηθῇ καὶ ποῦ νὰ τὸν πάρει ὁ ὕπνος!

«Βρῆ, κατάντια ποῦ τὴν καταντήσαμε!» Αὐτὴ εἶν' ἡ κουβέντα ποῦ πηγαυοέχεται μέσα του. Πόσο ἀπλὰ τὰ νόμιξ' ὅλα ἐκεῖ πάνω! Κεῖνο τ' αὐγουσιᾶτικο βράδυ ποῦ ἄναψαν τὰ σύνορα ἀπ' τὴ Μουργάνα, τὸ Γράμμο καὶ τὸ Βίτσι, ὡς τὸ Μπέλλες καὶ τὸ Μπόξ-Ντάγ, ἀντίκρουζε τις φωτοβολίδες, τὰ τροχοδεικτικά, τὰ φωτιστικά, νὰ σᾶζουν τὸ σκοτάδι κ' ἔλεγε «ἐπὶ τέλους εἰρήνη! Νὰ ζήσουμε!» Καὶ θαρροῦσε πὸς ὅλα θάταν σὺν κ' ἐδῶ. Σὺν κ' ἐδῶ ποῦ χόρευαν ἀγκυλισμένοι ἀξιωματικοὶ καὶ φαντᾶροι, πολυβολητῆς κ' ἡμιονηγοί, μάχιμοι καὶ βοηθητικοί, ὅλοι μιά φαμίλια, ἕνα τραπέζι, μιά χαρὰ. Θαρροῦσε πὸς ὅλη ἡ χώρα πιά δὲ θάταν παρὰ μιά φαμίλια, ἕνα τραπέζι, μιά χαρὰ. Καὶ τώρα;...

Ὅποτε φτάνει ἐδῶ, πελαγώνει. Θαρροῖ πὸς ἔχει ἕνα βουβὸ ἀπόστημα μὲς' τὸ κεφάλι του. «Ἀπόστημα» ἀπόνα σωρὸ «πράματα» ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὰ ξεκαθαρίσει, (ιδέες νᾶναι;) Καὶ σιτᾶζει στὰ σκοτεινά, θαρρεῖ πὸς ἐτοιμάζεται νὰ σπάσει...

VII

Στερεότυπη ἦταν καὶ σήμερα τὸ προῖ ἢ ἀπάντησι: «Γιὰ σᾶς τίποτε ἀκόμη»...

—Σᾶς παρακαλῶ, ὅ,τι δουλειὰ καὶ νᾶναι, ἡ ἀδεσφῆ μου βῆχει ἀπὸ καρρὸ, ἔχει καὶ πυρετό. Τὴν ἔχω σὲ κλινιζῆ. Ὅ,τι δουλειὰ καὶ νᾶναι...

—Γιὰ στάσου, βρῆ παιδάκι μου, ἔκανε πονόψυχα ὁ ὑπαλλήλακος. Τέλειωσες τὸ Γυμνάσιον, ἦσωνα Λοχίας...

—Ὅ,τι δουλειὰ καὶ νᾶναι! Δὲν ἔχομε μιά δεκάρα γιὰ ψωμί! Τὸν εἶχε κόψει ὁ Στέφανος.

Κοῦνησ' ὁ ἄλλος τὸ κεφάλι μὲ σημασία, ὕστερα διστάζοντας ἀκόμα μιά φορὰ:

—Νὰ ὁ Δῆμος ζητάει τρεῖς ὑπαλλήλους... δη-
λαδὴ καθαριστᾶς...

Πρὶν ἀκούσει καλά-καλά ὁ Στέφανος τὸν
εἶχε διακόψει:

—Ποῦ θὰ πάω; Πρέπει ν' ἀρχίσω σήμερα!

Μὰ στὸ δρόμο ὅσο τὸ συλλογιόταν τόσο πά-
γωνε. «Ἡ δουλειὰ ντροπὴ δὲν ἔχει» ἔλεγε γιὰ
νὰ δώσει κουράγιο στὸν ἑαυτὸ του, μὰ πάλι κατὶ
τὸν δάγκωνε μέσα του. Μὲ τὸ σκομπόξυλο στὸ
χέρι νὰ γυρᾶει στὸ δρόμο... Μὰ τώρα εἶναι νὰ
σώσουμε τὴ Ροδοῦλα. Ὁ γιατρός τοῦ τῶπε κα-
θαρά. Τῆς βρίζει πολὺ πειραγμένο τὸ δεξι
πνεῦμον κι' ἡ Ροδοῦλα τὸ μαρτύρησε πὼς εἶχε
ἀπὸ τότε πού συχωρέθηκε ἡ Μάνα πυρετὸ μὰ
δὲν τῶλεγε. Ἔτσι βρέθηκε τώρα, κοντεύει με-
σημέρι, νὰ γυρᾶει ὁ Στέφανος μ' ἕναν ἀκόμα
ἐργάτη, πὺν δὲν σκερτῆνε μήτε τ' ὄνομά του νὰ
ρωτήσῃ, καὶ νὰ μαζεῖται μὲ τὴ σκοῦπα ἀποτσι-
γαρα, φλοῦδια, βρωμιές... Σκουντουφλᾶνε ἀπά-
νω του οἱ βιαστικοὶ καὶ πότε «στραβομάρα», πότε
«κοιμάσαι ὄρθιος μορῆ;» πετᾶνε τὴν κου-
βέντα τους καὶ φεύγουν. Μὰ ὁ Στέφανος, μαῦ-
ρο κατὰμαυρο σύννεφο στὰ μάτια καὶ τὰ δόντια
σφιγμένα νὰ τρίζουν ἀδιάκοπα δὲν σηκώνει κε-
φάλι. Σέρνει τὴ σκοῦπα ἀπότομα, ὅλο καὶ πιὸ
ἀπότομα, μὲ μιὰ ἀπελπισμένη μαγιά...

Βοῆζε τρεῖς λεμονόκουπες σὲ μιὰ γωνιά. Τὶς
κοπάνισε μ' ὅση δύναμι εἶχε καὶ τινάχτηκαν
μέσ' τὸ δρόμο. Στυφτός, βλέποντας μόνο τὶς
λεμονόκουπες ζήνησε νὰ τὶς μαζέψῃ. Καὶ τότε
ἕνα φρενάρισμα ξαφνικὸ δίπλα του τὸν ἔκανε
νὰ τινάχῃ πίσω καὶ τὴν ἄλλη κι' ὅλας στιγμὴ
νὰ βγάιει μιὰν δλοζόντανη, μιὰ χαρούμενη
φωνή: «Βοῆ Παπαδόπουλε! Τί γίνεσαι, μορῆ;»
Μπροστά του μέσ' τ' αὐτοζάνητο ἦταν ὁ Λίλος,
ὁ Λίλος ὁ Παπαδόπουλος. Ὁ Στέφανος τὰ ξε-
χασε ὅλα. Ἀκόμα καὶ τὸ σκομπόξυλο πὺν κρά-
ταγε στὸ χέρι τοῦ φράνησε πὼς ἦταν ντυφένκι
ἐφ' ὄπλου λόγῃ πὺν τὸν βοήθαγε νὰ περάσει
ἕνα ναρκοπέδιο καὶ νὰ πάει κοντὰ σὲ τοῦτον
πὺν πέθανε.

—Τί γίνεσαι; πὼς πάει τὸ πόδι; ἐν τάξει;

Ἄλλος ὅμως, τὸν κῆταζε κοῦτα.

—Τὸ πόδι εἶν' ἐν τάξει, ἔκανε. Μὰ τί τὰ θές,
πὺν πολλὸ μὲ βόλενε τὸ δικό μου. Κι' ὅσο θυμά-
μαι κάθε φορὰ, πὼς ἦταν στὸ χέρι σου νὰ τῶχω.
Γιὰ νάσαι βλάκας ὅμως, ἐγὼ τῶχω τώρα ξύλινο
κι' εἰς εἶσαι σκομπυδιάρης...

Καὶ γεμάτος φαρκιά πάτησε γκάκι κι' ἀπ'
τ' ἀνοιχτὸ κρυστάλλο τοῦ τὸ φώναξε:

—Πάντως ἐγὼ ἔχω τὶς ρόδες. Ἐοὺ καβάλλα
τώρα τὸ σκομπόξυλο καὶ στέλνε με στρατοδι-
κεῖο!

VIII

Κατὶ τρομερὸ βρόντηξε κι' ἔσπασε μέσ' τὸ
κεφάλι τοῦ Στέφανου. Εἶδε τὸν κόσμο καὶ τὰ
σπίτια γύρω του νὰ γυρίζουν τ' ἀπάνω-κάτω.
Κι' ὕστερα τίποτα. Χωρὶς νὰ ξέρει τί ἀκούει,
τί βλέπει, τί κάνει πῆρε δρόμο.

Ἦθελε νὰ σκεφτῇ πολλὰ πράματα. Ἄγρια
πράματα. Μὰ, γιατί ἦταν πολλά, γιατί ἦταν ἄ-
γρια, δὲν ἔριχνε τὸ νοῦ του ἀπάνω σὲ κανένα,

τὸν ἄφηνε μετέωρο κι' ἀσάλευτο. Νᾶχει πῆξει
μέσ' τὸ κεφάλι του ἡ συλλογὴ σὰ σουβλερὸ σί-
δερο καὶ νὰ μὴν κάνει ροῦπι πρὸς τὰ πουθενά
σὰν νὰ τὴν τράβιγαν ἀπὸ παντοῦ διαβολικοὶ
μαγνήτες.

Πόση ὥρα περπάτησε; Πόσους δρόμους πῆ-
ρε; Δὲν τὸ ξέρει. Πὼς βρέθηκε νὰ κάθεται ἐδῶ,
σὲ τοῦτο τὸ τσίγκινο τραπέζι καὶ μπροστά, μήτε
κι' αὐτὸ τὸ ξέρει. Φαίνεται πὼς ἔχει μὴτὶ στὸ
ταβερνάκι ἐτοῦτο καὶ γύρεψε κρασί. Γιατί κα-
θόταν μὲ τὸ κεφάλι στὸν ἀσοβάντιστο τοῖχο
σφιγγοντας στὸ χέρι ἕνα ποτήρι.

Ἄκουγε σκόρπιες κουβέντες γύρω του, μὰ
τὰ μάτια του ἦταν χαμένα μέσ' τοὺς καινοὺς
πὺν ἀνέβαιναν στὸ ταβάνι. Σκόρπιες ἦταν οἱ
κουβέντες. Ἀνάμεσά τους ὅμως ἀντηχᾶνε μερι-
κὲς ξεχωριστὰ στ' αὐτὰ του...

—Ἀπὸ Μουργκάνα μέχρι Λάκκα Σουλι...

—Νὰ τοὺς ἔβλεπες λοιπὸν πληγὲς γαγγραι-
νισμένες, γεμάτες σκουλίδια... Ψεῖρα καὶ κακό.
Τοὺς πασπαλλίσαμε ψειρόσκηνη ἅμα τοὺς πιάνα-
με... Τί τρώγατε, σὲ, τοὺς ρωτάγαμε... Ραδίδια
χωρὶς ἀλάτι καὶ χελώνες μᾶς λέγαμε.

...Ὁ Στέφανος κῆτᾶει σὰ χάμενος τοὺς
καινοὺς μὰ ὅλο καὶ πιάνει κουβέντες...

—Πὼς βγήκατε μορῆ στὸ βουνό; μὲ τὸ ζόρι
σὰς πήρανε; Ἦταν καὶ οἱ βιαιὸς σὲ παιδιὰ
ἀλλὰ ἦταν κι' ἄλλοι πὺν στὰ λέγαμε ὅξω ἀπ'
τὰ δόντια: Βγήκαμε ἀπὸ μονάχοι μας γιατί μᾶς
ρῆμαξε ἡ ἀνέχεια, μᾶς φαρομάκωσε τ' ἄδικο
καὶ τὸ τσαλαπάτημα. Ἀκούτε κουβέντα! ἔ;...

—Ἀμ δὲ σὰς τῶπα γώ; σ'νέχισ' ἄλλη φωνή,
βαρειά, βραχνή. Ἄμα μαυρίσει τὸ μάτι κανε-
νὸς ἀπ' τ' ἄδικο πὺν τοῦ γίνεταί ἄιντε νὰ κά-
τσει καὶ συλλογιέται, ἂν οἱ φυλλάδες τὸ λένε σω-
στά. Κι' ἅμα δὲν ἔχει ψήχουλο νὰ βάλει στὴ
γλώσσα, ἄιντε νὰ κάτσει νὰ συζητᾶει περὶ παν-
σλαϊσμοῦ. Φώναξέ του «δικαιο-ψομί» κι' εἶν'
ἔτοιμος. Σήκωσε τέτοιο μπαϊράκι καὶ τὸν κέρ-
θισε...

—Γιὰ τὸ στόμα σου, γέρο «Μπέρο»! τὸν
ἔκοψε ἡ πρώτη φωνή.

—Θυμάμαι, εἶμαστε καβάλλα στὴ Γκιώνα κι'
ἦρθε καὶ παραδόθηκε ἕνας λεβένταρος, ἴσαμε
30 χρονῶν. Τὸν πήραμε, τοῦ δόσαμε κόνια καὶ
χαμογέλαγε. Κάνω ἔτσι καὶ βλέπω αἵματα. Μο-
ρῆ θηριὸ τοῦ λέο, χτυπημένος εἶσαι καὶ δὲ μι-
λᾶς; Μὲ πήρανε χαμπάρι ποῦφρευγα καὶ μὲ σιγ-
γύσανε μιὰ χαρά, μοῦ λέει. Ζήτησε τὸ Διοικητὴ
καὶ τοῦδωσε μὲ τὸ σακκὶ πληροφορίες. Ὅποτερα
τοῦτε καὶ τὸ ἱστορικὸ του. Στὴν κατοχὴ εἶχε
κουβαλήσει μὲ τὸ καρότσι τ' ἀδέρφηρα του στὸ
νεκροταφεῖο, γιατί πέθαναν στὴν πείνα. Ἐ-
κείνος βοήθησε δουλειὰ σ' ἕνα ἐργοστάσιο πὺν
δοῦλενε γιὰ τοὺς Γερμανοὺς. Τοὺς δίνανε κι'
ἀπόνα κομμάτι ψομί σιγαλένιο. Στὴν ἀπελευθέρ-
ωση ξεσοκεπάστηκε πὼς οἱ Γερμανοὶ δίνανε
στ' ἀφεντικὸ παραπάνω ψομί κι' ἕνα σορὸ τρό-
φιμα. Κεῖνος συνεννοήθηκε μὲ μερικὸν ἀπὸ
δούλους τᾶκανε μαῦρη ἀγορά. Στὰ 45 ἔγινε μιὰ
ἀπεργία. Παραφώναξε τοῦτος. Τότε βοήθη μιὰ
πρόφραση τ' ἀφεντικὸ καὶ τὸν ἐδίωξε. Μαυρίσει

τὸ μάτι του. Εἶπε θὰ τὸν σκοτώσω. Γύρισε πίσω ἀπὸν αὐτὸν πὺρ ἡξερε πὺρ εἶχε. Γεῖα σου φίλε, τοῦτε ὁ ἄλλος, ποῦταν ξεσοκολισμένοι σ' αὐτὰ, ἄγια δουλειὰ θὰ κάνεις, μὰ οὔτε μ' ἔναν, οὔτε μὲ δυὸ ἀπὸ δαύτους σώνεται ὁ κόσμος. Οὔτε τοῦτος εἶν' ὁ χειρότερος. Μὴ βιάζεσαι. Ἔλα μαζί μας καὶ θάρθη ἡ ὥρα... Πήγε λέει, τοῦ λέγανε θεωρίες, τοῦ δίνανε φυλλάδες νὰ διαβάσει μὰ αὐτοῦν δὲν τοῦ καιγότανε καρφί. Τὸν ἔννοιαζε λέει νάρθη ἡ ὥρα. Νάρθη ἡ ὥρα νὰ πάρει τὸ δικη του πίσω. Κι' ὕστερα ἀνέθηκε στὸ βουνό. Κι' ἔμεινε τρία χρόνια. Δυὸ φορές τραυματίστηκε, περίμενε ὅμως νάρθη ἡ ὥρα νὰ ξεμπουκάρουν κάτω στὶς βίλλες καὶ στὰ ἐργοστάσια νὰ βγάιει τὸ ἄχι του. Καὶ καμιά φορὰ ἔχανε τὴν ὑπομονή του καὶ τὸλεγε. Ρε παιδιά τί πιλατεύουμε τὸν κοσμάκη στὰ χωριά. Κάτω νὰ κατέβουμε.... Καπετάνιε, ἄγια τὰ λόγια σου, μὰ τώρα κάνουμε πόλεμο. Κι' ἀρχίζουμε ἀπ' τὰ βουνά. Πὺρ θὲς νὰ γίνει δηλαδὴ; Κάνε ὑπομονή, θάρθη ἡ ὥρα... Μίαν ὥραϊαν πρωϊαν ὅμως τοῦρχεται ὁ οὐρανὸς σφοντύλι. Μαθαίνει ἀπάναν παληόφιλο τοῦ κρηπτογραφικὸ πὺρ τ' ἀφεντικὸ εἶχ' ἐπαφή καὶ τοὺς ἔστερν' ἀράδα λεφτά, ἐπίδουμοι, φάρμακα.... Λοιπὸν; ἔκανε τοῦ Διοικητῆ μας καὶ τοῦ τράνταζε τὰ χέρια. Ποιὰ ἦταν ἡ ὥρα πὺρ περίμενα ἐγὼ; Καὶ τὸν πήρε τὸ παράπονο: Μὲ κοροιδίψανε! Γιατί σὲ τοῦτο τὸν κόσμο ὄλοι νὰ μὲ κοροιδίψουνε; Κι' ἐκεῖνο τὸ θηρίο ἔκλαιγε, ρε παιδιά, σὰ γυναῖκα...

— Βρὲ τὸ φουκαῖα, εἶπε μὴ τρίτη φωνή. Καὶ ἔξερεις αὐτοὶ πὺρ τὸχανε πάρει ἔτσι τὸ «πράμα», περὶ δικαιοσύνης δηλαδὴ, κρατήσανε σάν τὰ σκυλιά. Ἄμα ὅμως ξεκαθαρίζανε τὰ κονιά καὶ μυρίζοντανε τί γίνεται... Θυμάμαι ρε παιδιά, μὰ δασκάλα, στὰ Κρούσια. Ἦρθε νύχτα, ζωσμένη χειροβομβίδες, μὲ τὸ στάγιερ στὸ χέρι παραδόθηκε καὶ μὰς ἐσηώσε. Σηκωθῆτε μοῦ εἶπε, ἔρχονται ἀπόψε ἀπ' τὸ Μπέλλες νὰ σὰς μπλοκάρουν. Εἰπ' ὁ Διοικητῆς νὰ τὴ βάλουμε νὰ ξεκουραστῆ. Ἄσε με τοῦτε, χάρη στὸ γυρεῖω, θὰ πολεμήσω. Ἐνα χρόνο τώρα μαζί τους ἔχω φάει τὸ μπαροῦτι μὲ τὸ κουτάλι. Πήραμε τὸ ντουφέκι γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κοσμάκη καὶ βρεθήκαμε τώρα νὰ ξεπουλάμε τὴν πατρίδα μας! Βρὲ κοπέλλα μου, εἶπε ὁ Διοικητῆς, κάτσε τώρα πὰ νὰ ἡσυχάσεις. Τίποτα κείνη. Θέλω νὰ ξεντροπιάσω τὸν παπούλη μου. Ζῆ ἀκόμα κι' ἦταν στὸ σῶμα τοῦ καπετάν Ἄγρα, Μακεδονομάχος!....

— Ἄμ ἔτσι εἶναι ξανάπε πάλι ἡ βαρεῖα, βραχνή φωνή, νὰ μ' ἀκοῦτε καὶ μένα τὸ γέρο «μπέκρο» γιατί ἔχω τραβήξει πολλά. Ἄμα δὲν ἦταν τόσα προκομμένα «αφεντικά», ἄμα δὲν ἦταν τοῦτο τ' ἄδικο τὸ σαλαπάτσημα, πὺρ νὰ τὴ βροῦνε οἱ φυλλάδες τὴν πελατεία;...

Ὁ Στέφανος ἀκούγε μὰ πάντα ἀσάλευτος, πάντα τὰ μάτια του χαμένα στοὺς καινούς. Δὲν ἦταν ἄνθρωπος, δὲν εἶχε κόκκαλα, δὲν εἶχε νεῦρα. Ἦταν σάν τὸ νερὸ πὺρ σ' ὅτι πρῶμα τὸ βάλειν παίρνει τὸ σχῆμα του, τὸ χρῶμα

του, τὴ μυρουδιά του ἢ τὴ γεύση του. Δὲν ἦταν αὐτός, δὲν εἶχε τίποτα δικό του. Ἦταν σὰ νάχε σκορπίσει καὶ νάγινε ταβέρονα καὶ φρανές.

Μὰ καὶ τὸ νερὸ ἄμα τοῦ βάζεις ἀπὸ κάτω ἔνα-ἔνα τ' ἀναμμένα δαυλιὰ ἀρχίζει νὰ ζωντανεύει. Ρεῦματα διάφανα τ' ἀνακυκλώνουν στὴν ἀρχή. Μὰ εἶναι καὶ τόσες δὰ οἱ φουσκαιίδες πὺρ μαρτυρᾶνε πὺρ κατὶ ἀρχίζει νὰ γίνεται. Κι' ἄμα τὰ δαυλιὰ εἶναι τόσο λαμπαδιασμένα, ὅσο γιὰ τούτη τὴν περίσταση τοῦτες οἱ κουβέντες, τότε τὸ χολχάκιμα ξεσηκώνεται γρήγορα, ὅπως ξεσηκώθηκε....

Ναί, λέει ὁ Στέφανος χωρὶς νὰ σαλέψει, νὰ δὴ ποιοὶ συζητᾶνε διπλά του, μὰ δεμένος πὰ ὀλόκληρος στὴν κουβέντα τους. Ναί, ἄς μὴ σὲ ἔξερω ποὺς εἶσαι, ἐσὺ μὲ τὸ παράξανο ὄνομα. «Μπέκρο» σὲ φωνάζουνε μὰ χρυσάφι εἶναι τὰ λόγια σου. Τ' ἀφεντικά! Τὸ δικό μου ἦταν κι' εὐλαθέστατος, μέγας εὐσεβής, ἄραγε τ' ἀφεντικὸ τοῦ καπετάνου πὺρ φώφησε στὴ Γκιῶνα, νάτανε κι' αὐτὸ «ἅγιος ἐπίτροπος» πουθενά; Πάντως αὐτὸς ἂν δὲν εἶχε Εἰκόνα στὸ γραφεῖο, τὴ φωτογραφία τοῦ Βασιλιῶν θὰ τὴν εἶχε ὀπωσδήποτε μὰ κι' ἦταν ἀπ' τοὺς πολὺ «ἐθνικόφρονες»... Τρίζει τὰ δόντια πάλι ὁ Στέφανος. Σώσαμε τὸ καρδί, μονολογᾶει μέσα του, μὰ σὴνθηκα μαζί καὶ τὰ ποντίκια. Καὶ κουβαλᾶνε τώρα τὸν ὑπόνομό τους παντοῦ. Ὅλο τὸ καρδί βρομολογᾶει. Δὲν πρέπει ὅμως ν' ἀνάγρει πὰ ἡ φωτιά στὶς τρύπες τους; Μέχρι πότε;....

—...Καὶ νὰ πῆτε πὺρ ἀλλάξανε μυαλὰ ὕστερ' ἀπ' ὄλο τοῦτο τὸ κακό, τόσα χρόνια; Ἀκούστηκε πὺρ βαρεῖα ἀκόμα ἡ φωνὴ τοῦ «μπέκρου». Καὶ στὸ σιδιμαροπολέμο τὰ ἴδια κάνανε καὶ τώρα τὰ ἴδια ἐξακολουθᾶνε. Ποῦ θὰ πάει ἐπιτοῦ τὸ κακό; Ἐ μωρὲ νάμουνα... Τί νάμουνα ὅμως... σταθεῖτε ρε παιδιά νὰ τὸ βρῶ.... Νάμουνα Ἄρχιστράτηγος. Τσ, ὄχι, θὰ μοῦ λέγανε πὺρ κάνω δικτατορία... Νάμουνα Πρωθυπουργός! ἔ;... πάλι δὲ γίνεται ἄμα μὲ λέγανε «πολυήμενο» (σὲ ποιούς; τρέχα γύρευε! ὁ α στὸν β κι' ὁ β στὸν α). Ἄμα διαθέτεις λεφτά μωρεῖς κι' ἔξουτελίξεις ὅποιον θέλεις ἡ ὄχι; ἔπισημα καὶ τυπικὰ ρε παιδιά «διὰ τὸν ἐφημερίδων» κατὰ πὺρ τυπώνουνε καὶ τὰ «συγχαρητήρια δι' ἀρραβῶνας»... Νάμουνα... τί νάμουνα μωρὲ, δύσκολη δουλειὰ... ἀπ' τὸ βροχά! μάλιστα, Δεσπότης μωρὲ, Ἀρχιεπίσκοπος! Ὁ Θεὸς νὰ μὲ συγχωρᾶει δηλαδὴ, ἐγὼ δὲν κάνω μῆτε γιὰ κλητῆ ἀνάφτης, ἀλλὰ λέμε «νάμουνα», ἔτσι; Λοιπὸν, πρῶτον; Δὲν θὰ μποροῦσανε νὰ μοῦ ποῦνε τίποτα. Κύριοι, λέω τοῦ Θεοῦ τὸ σωστὸ κι' ἄμα σὰς ἀρέσει. Ἄμα δὲ σὰς ἀρέσει κανονίστε τα μὲ τὸ Θεό. Σ' ἔκαινον θὰ δώσουμε λόγο. Δεύτερον: Θὰ τοὺς ρωτήσω γιὰ τὰ δικαστήρια γιατί τᾶχω φάει μὲ τὸ κουτάλι. Ἐχουμε Στρατοδικεῖα γιὰ ὅσους πῆραν τὰ βουνά; Ἐχουμε. Ἐχουμε Στρατοδικεῖα γιὰ τοὺς λιποτάχτες; Ἐχουμε. Ἐ, λοιπὸν, νὰ φτιάξετε καὶ Στρατοδικεῖα γιὰ κατὶ «αφεντικά». Κι' ἂν δικαιοῦνε, ρε παιδιά, κατὰ κεφαλὴν θύματος—εἶμαι ξεφτέρι

ἔ;—θὰ πᾶνε κάπου 7.000.000 φορές εἰς θάνατον ἢ δὲν εἶναι ἡ ράτσα μας τόσες ψυχές;

—Γειά σου γέρο μπέγκρο! γειά στο στόμα σου, γελάσανε οἱ ἄλλοι μὲ τὴ φόρα ποῦχε πάει.

—Μὴ γελᾶτε μορὲ κι' ἀφήστε νὰ τελειώσω 'Αλλοιῶς θὰ τοὺς πῶ, πρῶτον: πῶς θὰ δικάσετε μερικοὺς σάν τὸ παιδί στη Γκιώνα. Ἡ μὴ πῶς εἶναι ψέματα πὼς τ' ἀφεντικά» τόν...

—Φίνα, νὰ μᾶς πᾶρεις μάρτυρες...

—Σταματᾶτε μορὲ παιδιά, ν' ἀποσώσω...

Δεύτερον, θὰ τοὺς πῶ. Πῶς θὰ δικάζετε γιὰ λιποτάχτην ἕναν Λοχία ποῦχε τὸ μετάλλιο ἔξαιρέτων, μὰ ἅμα τοῦγραφα τί σκάφανε ἕνα ἀφεντικό» στὴν ἀδερφοῦλα του, θὰ τὰ κοπάνηγε κάτω τὸ ἴδιο βράδι...

Ἔεε! τὸν κόψαν' οἱ ἄλλοι.

Ἔτσι τοῦ φώναξε ἀπὸ μέσα του κι' ὁ Στέφανος ποὺ τώρα πιά κι' ἄς ἦταν τὸ ἴδιο ἀσάλευτος, κοχλάκιζε.

Σταθεῖτε μορὲ, προπέτεια ποὺ τὴν ἔχετ' ἀπόψε! Σᾶς πειράζε δηλαδὴ ποὺ σᾶς εἶπα πῶς θὰ λιποταχοῦσε ὁ Λοχίας; Ἄμ κι' ἂν δὲν ἀηδίαζε τὸ παιδί ποὺ θάβλεπε πῶς βοηθάγανε ἀπ' τὰ μετόπισθεν μερικοὶ ποὺ κάνανε καὶ κάργα τὸν «ἔθνοπατέρα», θὰ τὰ κοπάνηγε νάσθη κάτω νὰ τὸν σιγουρίσει. Ἀφοῦ κατάντησα ἐγώ, ξένος ἄνθρωπος καὶ τᾶπαξα κορῶνα-γραμμάτια καὶ μπήκα στὴ μέση! Ξέρεις τί θὰ πῆ νάσαι ἢ μάνα σου ἄρρωστη, ὁ ἀδερφός σου στὸν πόλεμο καὶ νὰ μὴ τοῦ γράφεις τίποτα μὴν τὸν στενοχωρέσεις καὶ νὰ γυρνᾶς κοριτσάκι 18 χρονῶν, νὰ γυρεῖς δουλεῖα, γιὰτὶ δὲν ἔχεις μπουκιά ψωμί;

Τ' ἀφεντικό ἅμα τὴν εἶδε τῆς τῶπε κατὰμουτρα «τὰ ὄμορφα κορίτσια δὲ δουλεύουν». Μὰ τὸ κορίτσι ἦταν διαμάντι. Λιποθυμοῦσ' ἀπ' τὴν πείνα καὶ τὴ βάλανε στὴς χειρότερες δουλειές γιὰ νὰ τὴ γονατίσουνε. Κι' ἦταν, ποὺ λέμε, σάν τὴ καλαμά στὸν κάμπο. Πῆγε στὸν παπᾶ Στέλιο, στὸν Ἀϊ-Γιάννη νὰ τὴ βοηθήσει. Μὰ κείνος ἀντὶ νὰ πάει εἰς τὸ Ἐργοστάσιον Νατοῦρα καὶ νὰ στήσει τὸν κ. Διευθυντὴ μας στὸν τοῖχο, εἶπε στοὺς κορίτσι νὰ μαντηλοδένηται. Καλὰ, ποὺ δὲν τῆς εἶπε νὰ βγάλει καὶ τὰ μάτια της γιὰ ν' ἀσχημήνει. Καὶ γιὰτὶ παρακαλῶ; Διότι ὁ κ. Νατοῦρας εἶναι γραμμένος μὲ χρυσᾶ πάνω στὴν πλάκα μὲ τοὺς μεγάλους εἰσεργέτας τοῦ Ναοῦ. Ἄμ πῶς! Καὶ τὸ κορίτσι μαρτύρησε, ρὲ παιδιά, ὥσπου στὸ τέλος πῆρα χαμπάρι. Πῆγα καὶ τοῦ τῶπα πῶς θάχῃ νὰ κάνει μὲ μένα κι' ἔβαλε τὴν οὐρὰ στὰ σέλια. Μὰ μέσα στὸν κουρνιαχτὸ τὸ παιδί χτῆμασε. Ἐμεῖς καὶ σαπίσαμε ὄχι κείνο κεῖ.

—Τί λὲς μορὲ; ἀλήθεια; Σᾶ νὰ τὰ παραλές!

—Ναί, μορὲ ποὺ δὲ μὲ πιστεύετε! Ροδοῦλα τὴ λέγανε! Ροδοῦλα Ζέρκου, πᾶτε καὶ ρωτᾶτε τὴν!...

Ποῖν προφτάσουν νὰ ξαναβγάλουν ἄχνα οἱ τρεῖς τοὺς κᾶτι σὺ οἴφονταν ἔπεσ' ἀπάνω τους. Ἀνὸ φοῦχτες σκόρπισαν τὰ ποτήρια κι' ἄρπαξαν τὰ χέρια τοῦ «μπέγκρου». Κι' εἶδαν μιὰ φάτσα ποὺ ἦταν καὶ δὲν ἦταν ἀνθρώπου νὰ μωγγορίζε:

—Ζέρκου εἶπε; Ροδοῦλα Ζέρκου; Μίλα εἴμ' ὁ Λοχίας!

IX

—Πῆγες ἀπάνω, Στέφανε, νὰ σώσεις τὴν πατρίδα ἀπ' ὄσους ἐτούτοι δῶ τοὺς κατάντησαν ὄχτροὺς της καὶ νὰ πῶς σοῦ φερθήκανε. Ἄγρια εἶν' ἡ φωνὴ ποὺ σαρκάζει μέσα του ἐνῶ τρέχει στὸν ἀνήφορο. Ρημάξανε τὴν ἀδερφὴ σου, τὴν ἀδερφοῦλα σου. Ἡ μάνα σου πάει κακὴν κακῶς πεινασμένη. Σοῦ γυρέψανε νὰ πατήσεις Θεὸ κι' ἀνθρώπους γιὰ ἕνα μεροκάματο. Σὲ καταντήσανε νὰ γυρνᾶς σκοτυδιάρης... καὶ ντᾶν! μὰ πετριά στοὺς κεφάλι—θυμήθηκε τὸν Παπαδόπουλο. Πότε τὸν εἶχε δῆ; ποῖν ἑκατὸ χρόνια; Ἄπο κείνη τὴν ὥρα τώρα τὸν ξανασκέφτεσαι γιὰ πρώτη φορὰ. Βέβαια, ξανακούγεται πὺ ἀγριος ὁ σαρκασμὸς σ' ἐξευτελίσανε κίολας γιὰτὶ δὲν ἔγινες προδότης. Κι' ἐσύ, Στέφανε; Ἐσοῦ τοῦσασες τῆ ζωὴ τὴν ὥρα ποὺ συλλογιόσουν πῶς ἡ Ροδοῦλα δὲν εἶχε ἄλλον στὸν κόσμο...

Φίδια, Στέφανε, φίδια κολοβά. Καὶ τὰ φίδια εἶναι νὰ τὰ πατᾶς στοὺς κεφάλι χωρὶς ἔλεος...

Ἡ πόρτα βρόντηξε ὥπως τὴν ἔσπρωξ' ἀπότομα καὶ βούιξε τὸ σπιτί ἔμο. Τράβηξε τὸ κασελάκι κι' ἔσφιξε τὴ χειροβομβίδα στὸ χέρι του. Λάφυρο ἦταν καὶ τὴν εἶχε κατεβάσει γιὰ ἐνθῦμο. Νὰ ποὺ θάπαινε τόπο τώρα. Σηκώθηκε λαχανιασμένος. Πῆγε νὰ βγῆ καὶ τότε μὰ στιγμή σάν ν' ἄκουσε φωνή: «Τί πᾶς νὰ κάνεις; φονιάς;» Μὰ τὴν ἴδια στιγμὴ εἶδε ἀπέναντί του τὸ παρόσμη στοὺς καντράκι καὶ πέρασαν ὅλα ἀπ' τὸ νοῦ του:

..Ἄ Λοχαγὸς ποὺ τὸν πρότεινε, σκοτωμένος.

Ἄ Ἄνθυπολοχαγὸς ποῦδωσε τὸ «παρουσιάστε ἄρη!» στὴν ἀπονομή—γυῖος στρατηγού—σκοτωμένος.

Ἄ Ταγματάρχης ποὺ τοῦ τὸ καρφίτωσε, κοῦτσουρο ζωντανό, ἀνάτηρος.

Κι' ἀπὸ κείνους ποὺ παρουσίαζαν ὅπλα, πόσοι γύρισαν;

...«Δὲν κάναμε μόνο σ' ἐσένα κακό! ὄλωνῶν μας τὸ αἷμα ἐξευτελίζονε! Ὄλωνῶν μας τὸ αἷμα πάει χαμένο ἔτσι!»

Νάτη μιὰ θύελλα ποῦρχεται φουσκομένη καὶ βούιζει σάν νὰ καλλάζουν μέσ' τοὺς σκοτεινοὺς της ἀνεμοστρόβιλους μυριάδες φρενιασμένα ἄλογα. Νάτην μιὰ θύελλα ποὺ ἀμολιέται ἀπὸ κείνες τὶς μορφὲς καὶ σαρώνει τώρα τὸ μυαλό τοῦ Στέφανου: «μὴ μᾶς ξεχνᾶς! μὴ μᾶς ξεχνᾶς—μηνιάζει ἡ θύελλα—τὸ αἷμα μας πάει, χάνεται!»

Μιὰ θύελλα ἀσυγκράτητη ποὺ ἄρπάει τὸ Στέφανο καὶ τὸν σπρώχνει, ἄχρω σωστό, στοὺς δρόμο, στὸν ἀνήφορο, στοὺς ἔργοστάσιο...

Μὰ ὥπως ὁ δρόμος πέραγε ἀπ' τὸν Ἅγιο Γιάννη, δίπλα ἀπ' τὸν κῆπο τῆς ἐκκλησίας μὲ τὸ συντριβάνι, μὰ σειρά τρανταχτὰ γέλια ἀντηχούσανε. Κι' ἦταν τόσο παραξένενα μέσ' τὴ φουροτοῦνα τοῦ Λοχία ποὺ τὸν ἔκαναν νὰ γυρίσει, ὥπως ἔτρεχε, νὰ δῆ καὶ στὴ στιγμὴ νὰ κοκαλώσει. Ἐκεῖ, πίσω ἀπ' τὸ φράχτη μὲ τὶς τρι-

ανταφυλλίξῃ ἦταν κι' οἱ τρεῖς τους. Ὁ κ. Νατσάρας, ὁ κ. Ἐπίτροπος κι' ὁ παπᾶ-Στέλιος πού δὲν ἔλεγε νὰ συνέρθει ἀπ' τὰ γέλια. Τὸ καλαμπούρι ἦταν πολὺ πετυχημένο:

— Ἄς τὴν εὐχὴ εὐλογημένε, ἔλεγε, πού πᾶς καὶ τὰ μαζεύεις. Ὁ Στέφανος ἔβγαλε σὰ μεθυσμένος τὴ χειροβομβίδα ἀπ' τὴ τσέπη ἔτσι ὅπως δὲν τὸν ἔβλεπαν πίσω ἀπ' τὸ φράχτη. Τράθηξε τὸν κρικο. Αὐτὸ τὸ πρῶμα τῶγε κάνει ἑκατό, χίλιες φορὲς τόσα χρόνια. Μὰ τώρα μὰ ἡ πλατεία, μὰ ἡ ἐκκλησιά, μὰ οἱ τριανταφυλλιές...

« Ἀμόλατη! ἀχολογáει ἡ φουρτούνα μέσα του, χρόνια τώρα σκότωνα ἀλύπητα, ἀμόλατη! »

Μὰ σύγκαιρα ἓνα χάλκινο βροντερὸ τραγουδι ξέσπασε πάνω του καὶ ξέσκιωσε τὰ μανιασμένα τοῦτα ἀχολογητά. Οἱ καμπάνες ἄρχισαν νὰ σημαίνουν τὸ σπερνό.

Ξεπέταξε ὁ Στέφανος καὶ τὸ τεντωμένο του μπράτσο χαλάρωσε. Ξαναξεπέταξε: « Ὅχι! σφύριξε μὲς' ἀπ' τὰ δόντια του, λαχανιάζοντας, ὄχι! Θά σᾶς ἀφήσω! Νὰ σᾶς τὸ πληρώσει Ἄλλος Θεομπαίχτης! »

Μὰ κείνη τὴ στιγμή ἄκουσε ἓνα κλικ στὸ χέρι του. Κίτταξε κι' εἶδε πῶς τοῦ ξέφυγε ἡ « ἀσφαλιστικὴ περόνη ». Πήδηξε νὰ ρίξει πίσω του τὴ χειροβομβίδα μὰ εἶδε τὴν πλατεία γεμάτη παιδιά. Χωρὶς πιά νὰ ξέρει τί τὸ γίνεται, τὴν ἔσφιξε ἀπάνω του καὶ χύμηξε νὰ φύγει μακριὰ ἀπ' τὸν κόσμο...

Κι' ἐκεῖ ἀνάμεσα στὶς τέσσερις σβέλτες στυγμοῦλες πού τὸν χώριζαν ἀπ' τὸ θάνατο ἔνοιωσε τὸ μυαλό του νὰ συμπαραλλάσσεται κι' ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει...

Ὁ κόσμος παραξενεμένος εἶδε ἓναν νὰ τρέχει σὰν τρελλός, μὲ στρατιωτικὸ πανταλόνι καὶ ποικύμισο καὶ νὰ φωνάζει: « ὄσωοο! »

Αὐτὸ χωροφύλακες τὸν ἔπαισαν κι' εἶδαν πῶς κρατοῦσε μὰ χειροβομβίδα ἀσφαλισμένη πού δὲν ἔσκαζε. Τὴν κίτταξαν καὶ δὲν εἶχε ἐμπόρευμα. Καὶ τὸν τρελλὸ τὸν μάδεψαν « νὰ μὴν διαταράσσει » (τὴν κοινὴ ἡσυχία).

X

Ὁ κ. Ἐπίτροπος ρωτώντας ἓναν πιτσιρικο « ἔ, καλὸ παιδί, τί συνέβη; » ἔμαθε τὰ διατρέξαντα καὶ τᾶφερονε τώρα ἀπ' τὸ φράχτη τρίβοντας τὰ χέρια.

— Ἔγες δυστυχῆς ὁ καϊμένος... παρεφρόνησε φαίνεται. Ὁ Θεὸς νὰ μᾶς φυλάει ἀπὸ τέτοιο κακό...

— Μμμ! ἔκανε ὁ κ. Νατσάρας μὲ τὰ μάτια καρφομένα κάπου πέρα ἀπ' τὸ τοῖχο ποῦβλεπε ἀφηρημένος. Ὁστόσο καὶ μὲς' τὸ ζήτημά του βυθισμένος βρήκε τὸν καιρὸ νὰ τὸ πῆ. Πῶς « γι' αὐτὸ ἡ κοινωνία μας πρόνοει... Ἄσυλα, Θεραπευτήρια... Προχτὲς ἔδωσα ἓνα κοντύλι στὸν ἔρανο τοῦ δικοῦ μας ἔδω... »

Κι' ὁ παπᾶ-Στέλιος πού στ' ἀναμεταξὺ εἶχε διαπιστώσει πῶς ὁ « νεοκόρος, ἀδιόρθωτος ὁ εὐλογημένος! » εἶχε πάλι τινάξει τὸ θυματὸ πάνω στὰ μάγουλα κι' ἔβηκε νευρικὰ ψάχνοντας γιὰ μὰ καλὴ ἀρχὴ κατσάδας, μόλις ἄκου-

σε τὸ « ἔρανος » ἀπάντησε αὐτόματα, ἀπὸ πολὺ χρονὴ συνήθεια: « Ναι, ναι, πᾶς ὁ δυνάμενος, πᾶς ὁ δυνάμενος! » Καὶ κίνησε νὰ μπῆ στὴν ἐκκλησία, νὰ βάλει « εὐλογητό » (ὄχι στὸ νεοκόρο).

Οἱ ἄλλοι δυὸ μπῆκαν ἀπὸ πίσω του.

Ὁ κ. Ἐπίτροπος ν' ἀνάψει ἓνα κεράκι « νὰ μᾶς φυλάττει ὁ Θεὸς ἀπὸ κάθε κακό. Δὲν βλέπεις τί γίνεται; παρεφρόνησε ὁ δυστυχῆς! » Κι' ὁ ἄλλος γιατί βυθισμένος μὲς' τὸ λογαριασμό του τοὺς πῆρε ἀφηρημένα ἀπὸ πίσω. Τόσο ἀφηρημένα ποῦπιασε τὸ κερί σὰ μολύβι, κατὶ ἔγραψε τὸν ἀέρα, ἕστερα ὅμως ἀγανάκτησε— δὲν ἦταν συμφρετικὸς ὁ λογαριασμός— καὶ πέταξε τὸ « μολύβι » πάνω στὸ μανουάλι. Εὐτυχῶς πού— ἀγαθότατη ψυχὴ ὁ κ. Ἐπίτροπος— τὸ πῆρε, τοῦ τ' ἄναψε κι' ἔμεινε νὰ τὸν βλέπει γλυκύτατος καὶ σεμνὸς σὰ μαθητοῦδι πού περιμένει « εὐγε ».

Κι' ἀπὸ πάνω τους ξαναχτύπησαν οἱ καμπάνες τοῦ παπᾶ-Στέλιου.

Πάνω ἀπ' τὸν Ἅγιο-Γιάννη μὲ τοὺς τρεῖς ἐτούτους Θεομπαίχτες.

Πάνω ἀπ' τὴν πολιτεία μὲ τὸ Στέφο, τὴ Ροδούλα, τὸ « Μπέρο ».

Πάνω ἀπ' τὸ αἶμα, τὸ « ἄχ », τὴν πείνα γιὰ ψωμὶ καὶ τὴν δίψα γιὰ δίκη.

Ξαναχτύπησαν κι' ἀπόψε πάνω ἀπὸ πάνω ἀνοχτὸ ὑπόνομο πού κλώνταξ τις βρωμιές του, πνίγει τὰ πάντα μὲς' ἀπαΐσια ἀποφορὰ κι' ἀντηχάει ἀπ' τὸ ροκανητὸ πού κάνουν ἀνθρώπινες μασέλες ξεσκίζοντας ἀχόρταγα ἀνθρώπινη σάρκα. Γιὰ νὰ τοῦ βάλουν κι' ἀπόψε τὴ σφραγίδα τῆς νεοκωρευμένης, τῆς εἰρηνικῆς, τῆς χριστιανικῆς ζωῆς.

Ὅλα ἀρμονικά, ὅλα τακτοποιημένα. Ὡς κι' ὁ Στέφανος. Αἴριο ὁ γιаторὸς θὰ σὺνψει πάνω του μ' ἐμβόθρεια κι' ἡ διάγνωση θ' αἶξει τεθῆ. Συζητήση θέλει τὸ πρῶμα; Νὰ πάρει στὰ καλά καθοίμενα τοὺς δρόμους μὲ χειροβομβίδες καὶ ζήτω; Πολεμικὴ ψύχωση. Λυπηρὸ βέβαια ἀλλὰ προνοοῦμε γιὰ ὅλα. Νά, ἄς ποῦμε, ὁ κ. Νατσάρας κατέβασε προχτὲς ἓνα κάρρο βλαστήμιες μὲς' στὸ γραφεῖο του, μὰ ἔδωσε ἓνα κοντύλι γιὰ τὸ ἄσυλό μας ἔδω. Οἱ βλαστήμιες βέβαια τί σημασία ἔχουν; στὸ κάτω-κάτω δὲν τὶς ἄκουσε κανεὶς. Σημασία ἔχει ἡ φιλάνθρωπος, ἡ χριστιανικὴ δωρεὰ πού θὰ περάσει στὶς ἐφημερίδες καὶ θὰ χαραχθῆ στὶς πλάκες γιὰ νὰ δημοιογεῖται ἀμίλλα.

Ὅλα τακτοποιημένα. Τίποτα στραβό. Καμιά ἀνησυχία λοιπόν. Δὲν τὶς ἀκούτε κι' ἀπόψε τὶς καμπάνες τοῦ παπᾶ-Στέλιου πού δίνουν τ' ἀπαιτούμενα πιστοποιητικά;

/Κι' ἂν σηκωθῆ κανεὶς καὶ φωνάξει πῶς τουλάχιστο τὶς καμπάνες τοῦ παπᾶ-Στέλιου, σταματᾶτε τις, γιατί γίνονται ἓνα μὲ τις σφουριές πού ἀνηχιοῦνε, αἰῶνες τώρα, σ' ἓναν ἄορατο Στανρό, ὅπως ἰψώνεται στὸ κέντρο τοῦ Κόσμου καὶ σπῶχνουν τὰ Καρφιά πὸ βαθειά, σταματᾶτε τις, γιατί γίνονται ἓνα μὲ τις φωνῆς πού φώναζαν κάποτε κείνα τὰ φαρμακερὰ

«οὐά»... ὑπάρχει καὶ γι' αὐτὸν «ψυχίατρος καὶ ἄσουλ». Κι' αὐτὸ «τακτοποιημένο» εἶναι J.

.....
Κι' ὅμως! Κι' ὅμως! μόλις πρὶν 6 καλοκαίρια ἦταν πὺν ὅταν βάραν οἱ σάλπιγγες πάνω ἀπ' τὰ τάρματά μας «προχωρεῖτε», κι' ὕστερα ἀπὸ κάθε «03.15'» ριχνοταν οἱ Διμοιρίες στὸν ἀνήφορο γιὰ νάχουν μετὰ τοὺς ἀξέχαστους Κρανιαῖδες μας «ἀπόντες», τῶλεσαν ὅλοι, «ἐμπρὸς γιὰ ἓνα αὔριο καλλίτερο». **Κι' ὅσοι ἦταν γιὰ νὰ κάνουν τότε τὸ «ἐμπρὸς» τῶκαναν. Κι' ὅσοι πληρώσαν τ' ἀπόλυτα βαρὺ τίμημα τῆς φωτοβολίδας ἔμειναν γιὰ πάντα ἐκεῖ πάνω. Τώρα οἱ ἄλλοι ὅλοι τί κάνουν; Τί κάνουν;** "Ὅλοι οἱ ἄλλοι ποῦγραφαν πύρινα ἄρθρα κι' ἔβγαζαν βαρύνδουπους λόγους καὶ γέμιζαν χαρτιά καὶ μεράφωνα μὲ τὸ «ἐμπρὸς» ποῦντοι τώρα; **Γιατί χάθηκαν; Τί κάνουν;** "Ἡ μήπως ἐποῦτο εἶναι τό... καλλίτερο αὔριο;
 "Ἐτσι πὺν χάθηκαν, μὲ τὸ ἐκούσιο ἀπὸν τους, ἄς τὸ ξέρον; φορτώνονται μὴν ἀσηκωτη κατηγορία. Πῶς ἔστειλαν ἐκεῖ πάνω τοὺς ἀξέχαστους Κρανιαῖδες μας γιὰ νὰ συνεχίσει ν' ἀντηχάει ἀνενόχλητο τὸ ροκανητὸ ἀπ' ἀνθρώπινες μασέλες, ὅπως ξεσκίζουν ἀνθρώπινες σάρκες, μέσ' τὴν ἀποφορὰ ἐποῦτου τοῦ ξεχειλισμένου ὑπόνομου!

ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΥΡΡΑΣ

ἽΥστερόγραφο.

Ἐποῦτος πὺν τᾶγραψε ὅλα τοῦτα—ὅποιος κι' ἂν εἶναι—δὲν εἶχε μῆτε καιρὸ γιὰ χάσιμο, μῆτε ὄρεξη γιὰ φιλολογίες. Μῆτε στὴ συνείδησή του εἶχε κανένα βᾶρος καὶ θέλησε νὰ ἐξιλειωθῆ γράφοντας. Κατεβαίνει ὅμως ἀπ' τὶς κορφές πὺν βρῖσκονται γιὰ πάντα ἀσάλεντοι οἱ «ἀπόντες» τῶν προσκλητηρίων μας. Δὲν εἶναι πᾶ παρα μὰ κουβαροῦλα χῶμα ἢ σκόρπια κόκκαλα πὺν τ' ἄσπρισαν οἱ βροχές καὶ τὰ χιόνια. Κι' ἐποῦτος πὺν μῆτε καιρὸ εἶχε γιὰ χάσιμο, μῆτε ὄρεξη γιὰ φιλολογίες, ἀνακάλυψε πῶς εἶχε ἓνα ἐλάτωμα στὴν καρδιά. Ἡ καρδιά του—ἄκου πράματα!—εἶχε τ' αἰτία πὺν ἀκοῦνε τοὺς πεθαμένους. Μεγάλη κατάρρα νάχη ἢ καρδιά σου τέ-

τοια αἰτία! Γιατί ἔτσι νὰ κάνεις, ἀκοῦς τὰ μυρόφωνα λαλητὰ τους:

«Κύτταξέ μας, συνάδελφε, κύτταξε τί ἔμεινε πάνω στὴ γῆ ἀπὸ μᾶς. Κάποτε εἴμαστε παλληκάρια. Τεντώνουμε τὰ μπράτσα μας κι' ἀγκαλιάσαμε τὴ ζωὴ. Οἱ φωνές μας ποροῦσαν νὰ γίνουν κεραυνός, βροντῆ. Μπορούσαμε νὰ πλημμυρίσουμε τοὺς δρόμους καὶ τὶς πλατείες, νὰ κάνουμε τὸν τόπο ν' ἀντιβουίξει καὶ νὰ τρέμει. Νὰ σπάσουμε σκηνικά καὶ μουσοῦνες. Νὰ γυρίσουμε ἀφρισμένα πεντακάθαρα ποτάμα ἀπάνω σὲ τούτη τὴ βρωμιά. Ν' ἀνάψουμε πελώριες φωτιές σὲ πολιτείες καὶ ψυχές, νὰ δοκιμασθῆ ὅ,τι ἀξίζει κι' ὅ,τι δὲν ἀξίζει. Νὰ φέρομε τὴν Ἀνάσταση!

"Ὅμως, Συνάδελφε, κύτταξέ μας δὲν ἔχουμε πᾶ φωνή. "Ἐλα! "Ἐλα! "Ἐλα ἐσὺ λοιπόν. Δῶσ' μας τὴ φωνή σου! **Χρειαζόμαστε μὴν ἀνθρώπινη φωνή, ἔστω μὰ.** Γιατί κύτταξε τὸ αἷμα μας πάει, χάνεται. Τούλάχιστο σὲ κείνους πὺν συντρόφεψαν τὴν τελευταία μας ἀναπνοὴ νὰ τὸ ποῦμε:

Τὸ θυμώσατε παιδιά; ἢ Ἡμερησία Διαταγὴ τῶλεγε καθαρά: Ἐμπρὸς, γιὰ ἓνα αὔριο καλλίτερο ἀπ' τὸ σήμερον! Καὶ τώρα; Θ' ἀφήσετε τὸ αἷμα μας νὰ πάει ἔτσι χαράμ;

Πάρτε τὸ στὰ χέρια σας!

Κυλάει πὺν φουσκωμένο ἀπ' ὅλους τοὺς ποταμοὺς τῆς πατρίδας.

Ξελοχίζει ἀπ' τὴν ἀνήμερη, θεριεμένη φωτιά πὺν πῆρε ἀπ' τὶς καρδιές μας.

Πάρτε τὸ καὶ κάντε τὸ δυναμῆ. Καὶ βάλτε μπουλότο παντοῦ. Νὰ καθαρῆσῆ ὁ τόπος. Καὶ μέσ' τὶς καινούργιες τὶς αὐλακίες νὰ ξεβλαστήσῆ τὸ καινούργιο ἀναβλάστημα. Ν' ἀναστηθῆ ἢ Πατρίδα!

Πάρτε τὸ στὰ χέρια σας λοιπόν! Τὰ χέρια σας δὲν ἔβαψε, ὅταν πρωτοτινάχτηκε ἀπ' τὴν καρδιά μας;

"Ἄν δὲν τὸ πάρετε, ἂν τ' ἀφήσετε νὰ πάει ἔτσι χαράμ, σᾶς τὸ μηνᾶμε ἐμεῖς πὺν ζοῦμε σ' ἓναν κόσμο πὺν ἢ κρίση εἶν' ἀπόλυτη: ὅ,τι καὶ νάχετε κάνει κι' ὅ,τι ἄλλο κι' ἂν κάνετε, μ' ἓναν συνταιριάζετε.

Τόνε λένε Γιούδα!

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΔΕΚΑ ΠΕΝΤΕ ΧΡΟΝΙΑ

Εἰς τὰς 17 τοῦ περασμένου μηνὸς συνελθρώθη δεκαπενταετία ἀφ' ἧς ἤρχισε μία ἐργασία, τὴν ὁποίαν πολὺ ὀλίγον ἐπροσέξαμεν... δῆγμα καὶ αὐτὸ τοῦ ὅτι δὲν ἐμάθαμε νὰ προσέχωμεν τὰ ἄξια προσοχῆς! Τὴν 17ην Νοεμβρίου 1940 ἤρχιζεν εἰς τὰς Ἀθήνας μία πρωτότυπος πρᾶγματι καὶ κατὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς διεξαγωγῆς καὶ πλήρης καρποφορίας σταυροφορία, ἡ «Πρόνοια τῶν στρατευομένων».

Χαρακτηριστικὸν τῆς «Προνοίας» αὐτῆς ἦτο ὅτι δὲν εἶχε προϋπολογισμόν, διαχειρίσιν, μισθοὺς καὶ ἀποδοχάς, ἀλλὰ μόνον ἐργασίαν. Πρόσωπα, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὴν πίστιν εἰς τὸ Ἐυαγγέλιον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀγωνιζομένην πατρίδα, ἐπιστρατευθέντα ἀπὸ τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἐγνώριζε νὰ κάμνη τοιαύτας ἐπιστρατεύσεις, συνήνωναν τὰς προσπάθειάς των διὰ νὰ συμπαρασταθοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν οικογενειῶν τῶν ἑλλήνων στρατιωτῶν πού ἐδόξασαν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον.

Τὸ ξεκίνημα ἦτο ἀντίστοιχον μὲ τὸ «ὄχι» πού ἀντέταξε τότε ἡ μικρὰ Ἑλλάς εἰς τὸν πανίσχυρον ἀκόμη Ἄξονα. Δὲν εἶχε τὴν ψυχρὰν λογικὴν ὡς βάσιν. Ἦτο ὑπερλογόν. Νὰ βοηθήσῃς τὰς οικογενεῖας τῶν στρατιωτῶν μας χωρὶς νὰ διαθέτῃς χρήματα καὶ πιστώσεις, χωρὶς νὰ ἔχῃς προϋπολογισμόν, χωρὶς νὰ ξεκινήσῃς μὲ τὸ νὰ συστήσῃς ἕνα ὄργανισμόν μὲ ὑπαλλήλους, τμηματάρχας, διευθυντάς, αὐτοκίνητα, μισθοὺς, ὑπερωρίας, πιστώσεις καὶ τὰ παρόμοια. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ αὐτό;

Ἄλλ' αὐτὸ πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ, νὰ πού ἐγίνε! Καὶ διαρκούσης τῆς ἐκστρατείας τοῦ 1940-1941, βροχὴ ἤρχοντο ἀπὸ τὸ μέτωπον αἱ ἐπιστολαὶ τῶν δικητῶν στρατιωτικῶν μονάδων, μεγάλων

καὶ μικρῶν, πού ἐξέφραζαν εἰς τὴν «Ἑπηρεσίαν προνοίας στρατευομένων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν» τὴν εὐγνωμοσύνην των, διότι οἱ στρατιῶται των ἐπληροφοροῦντο περὶ τῆς ἀποτελεσματικωτάτης βοηθείας, τὴν ὁποίαν παρεῖχεν εἰς τὰς οικογενεῖας των ἡ «Ἑπηρεσία Προνοίας». Εἰς χιλιάδας οικογενειῶν στρατευομένων, ἐδίδετο ἡ ἐκ τῶν πραγμάτων πληροφορία, ὅτι ὅπως ἡ πατρις εἶναι πραγματικότης καὶ ὄχι ἀπλῶς ἰδέα, ὅταν ζητῆ θυσίας, ἔτσι ἡ πατρις (ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία) εἶναι πραγματικότης καὶ ὄχι ἀπλῶς ἰδέα, ὅταν πρόκειται νὰ δεῖξῃ ἀγάπην ἔμπροσθεν διὰ τὰς οικογενεῖας ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι θυσιάζονται (πραγματικῶς, ὄχι ἰδεατικῶς) ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἄλλων!

ΤΟ ΜΥΣΤΙΚΟΝ

Πῶς ἐγίνε τὸ θαῦμα αὐτό, θὰ ἐκτεθῇ εἰδικώτερον εἰς ἄρθρον, τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιευθῇ εἰς προσεχῆς φύλλον. Τὸ μυστικὸν πάντως ἦτο ἡ πολυμήχανος ἀγάπη, ἡ ὁποία, ἐπιστρατευομένη διὰ τοιοῦτους ὑψηλοὺς σκοποὺς, ἤξευρε καὶ ἠδύνατο νὰ κτυπᾷ πόρτες, νὰ ἀνοίγῃ βαλάντια, νὰ θέτῃ εἰς κίνησιν χέρια καὶ πόδια καὶ στόματα καὶ καρδιές. Νὰ ὑποδεικνῇ εἰς ἰατροὺς νὰ δώσουν τὴν ἱατρικὴν των περιθάλψιν εἰς οικογενεῖας στρατευομένων, εἰς δικηγόρους νὰ παρᾶσχουν βοηθείας καὶ συμβουλὰς, εἰς ἄλλους ἰσχύοντας νὰ μεσολαβοῦν εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας (πρώτην φορὰν αὐτὴ ἡ ἐκείνη ἡ οἰκογένεια ἔβλεπε πρόσωπα ἀνωτάτης περιοπῆς νὰ τσακίζονται διὰ νὰ τοὺς διεκπεραιώσουν τὴν ὑπόθεσίν των). Καὶ ἀκόμη νὰ ἀνοίγῃ πύλας ἰδρυμάτων, νὰ ξεκλειδῶνῃ ἀποθήκας χρειωδῶν τοῦ βίου, καὶ πέραν τούτου νὰ δίδῃ θάρρος εἰς τὴν ζωὴν καὶ στήριγμα εἰς σπῖτια πού ἐκινδύνευαν νὰ καταρρεύσουν.

Μετὰ τὸν πόλεμον, τὸ ἔργον τῆς «Προνοίας» συνεχίζεται ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν προ-

τοβουλίαν τῶν «Συνεργαζομένων Χριστιανικῶν Σωματείων» ἀφ' ἑνός, τοῦ συλλόγου τὸ «Ἑλληνικὸν Φῶς» ἀφ' ἑτέρου. Μὲ τὴν αὐτὴν βασικὴν γραμμὴν καὶ μὲ προσαρμογὴν πρὸς τὰς μεταπολεμικὰς πλέον συνθήκας ἡ ἐργασία αὐτὴ φέρει ἀποτελέσματα, μικρὰ εἰκῶν τῶν ὁποίων φαίνεται εἰς τὸ βιβλίον «Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης», τὸ ὁποῖον ἐξεδόθη εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν τὸ 1949 ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου τῆς «Δαμασκοῦ», ἀλλὰ καὶ εἰς ἄρθρα, τὰ ὁποῖα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν δημοσιεύονται εἰς τὸ παρὸν περιοδικόν.

Πᾶσα τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη ἀνήκει εἰς τοὺς ἐργάτας τῆς θαυμασίας ὄντως αὐτῆς ἐργασίας. Ἀπὸ τῶν πρώτων, οἱ ὁποῖοι ἐνεπνεύσθησαν καὶ ὠργάνωσαν τὴν σταυροφορίαν αὐτὴν, εἴτε ζοῦν οὗτοι εἴτε ἀπῆλθον πλέον ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, μέχρις ὅλων ἐκείνων τῶν ἀγνῶν ἐργατῶν μέχρι καὶ τῶν μικρῶν μαθητῶν, ὁ ζῆλος τῶν ὁποίων ἔκαμε δυνατὴν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον καμμία «ὀρθολογιστικὴ» ὀργάνωσις δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ προβλέψῃ καὶ ὁμως ἰδοὺ εἶναι πραγματικότης! Εἰς ὅλους ὀφείλομεν ὅλοι ἓνα θερμὸν ἄριστον «εὐχαριστῶν».

Η ΑΙΜΟΔΟΣΙΑ

Δὲν ἀκούομεν νὰ γίνεταί ἀρχετὸς λόγος διὰ τὴν ἐνθάρρουνσιν τῆς αἰμοδοσίας. Κάτι ἐλέχθη εἰς τὴν ἀρχὴν, κάποια εὐγενὴς προσπάθεια ἐγένετο, ἀλλὰ κατόπιν ὅσα νὰ ἐλησμονήθησαν ὅλα.

Ἐὰν ἐλησμονήθησαν μὲ τὴν ιδέαν, ὅτι ὑπάρχει πλέον ἐπαρκὴς αἰμοδοσία ἢ ὅτι κατὰ κάποιον τρόπον ἠλαττώθη ἡ ἀνάγκη τῆς παροχῆς αἵματος, μία τοιαύτη ἀντίληψις εἶναι δυστυχῶς πεπλανημένη. Αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὅπου γράφονται καὶ τὴν στιγμὴν ὅπου θὰ διαβάζονται αἱ γραμμαὶ αὐταὶ ὑπάρχουν ὄχι ὀλίγοι, ἀλλὰ πολλοὶ - πολλοὶ ἀδελφοί μας, οἱ ὁποῖοι χάνουν τὴν ζωὴν τῶν διότι δὲν ὑπάρχει πρόχειρος ἢ δυνατότης μεταγγίσεως αἵματος! Καὶ παραλλήλως ὑπάρχουν πάρα πολλοὶ ἀπὸ ἡμᾶς, τῶν ὁποίων ἡ ὑγεία θὰ ἐβελτισθῆτο σημαντικῶς καὶ ἀκόμη πολλοὶ περισσότεροι, τῶν ὁποίων ἡ ὑγεία ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν θὰ ἐ-

πάθαινε τίποτε — μὰ τίποτε! — ἐὰν προσέφερον ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ὅτι χρειάζεται διὰ νὰ σωθῆ τῶν ἄλλων ἢ ζωὴ! «Ταῦτα ἀνεκτά; Ταῦτα φορητά;» Καὶ ποῖος ἀπὸ ἡμᾶς, ἀρμοδίους καὶ ἀναρμοδίους, θὰ ἐπεδείκνυε τὴν ἀδιαφορίαν πού ἐπιδεικνύει τώρα, ἐὰν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἢ οἰκεῖος του εὗρισκετο εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος πεθαίνει διότι δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοῦ γίνῃ ἡ ἐπείγουσα μεταγγίσις αἵματος! Καί, ἐδῶ πού τὰ λέμε, διὰ κανένα ἀπὸ ἡμᾶς δὲν εἶναι μαθηματικῶς βέβαιον ὅτι δὲν θὰ ἔλθῃ κάποτε εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν!

Ἄλλ' εἶναι καὶ αὐτὸ χαρακτηριστικόν τοῦ «πολιτισμοῦ» μας: Θέματα κριστικῶτα μᾶς ἀπασχολοῦν ἐλάχιστα, διότι δὲν εἶναι θορυβώδη, διότι δὲν συνδέονται μὲ πρόσωπα, μὲ προβολὴν προσώπων ἢ ἐπίκρισιν προσώπων. Δὲν τρέφουν τὴν σκανδαλοθηρίαν, δὲν δημιουργοῦν ἐριδίας, δὲν ἱκανοποιοῦν προσωπικὰς ἐμπαθείας. Εἶναι ἀπλῶς ζητήματα ζωτικά, δι' αὐτό... δὲν ἐνδιαφέρουν. Ἄς ἐπιτραπῆ εἰς τὴν στήλην αὐτὴν, παρ' ὅλον τοῦτο νὰ ἐπαναφέρῃ (ἔτι καὶ ἔτι...) τὸ θέμα τῆς αἰμοδοσίας μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποιος θὰ συγκινηθῆ.

Καὶ συγκίνησις σημαίνει καὶ κρατικὴ βεβαίως ὀργάνωσις (ἀναμφιβόλως ἀξιέπαινον εἶναι τὸ νομοθέτημα διὰ τοῦ ὁποῖου ἰδρύεται εἰδικὴ ὑπηρεσία αἰμοδοσίας), ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ, πανελληνίως, παλλαϊκὴ ἐξόρμησις. Καὶ αὐτὸ προϋποθέτει συστηματικὴν διαφώτισιν καὶ ὑπόδειξιν συγκεκριμένων εὐχερῶν τρόπων διὰ τῶν ὁποίων, ἐκεῖνος πού θέλει νὰ προσφέρει αἷμα θὰ ἠμπορῆ, χωρὶς διατυπώσεις καὶ χασομέρια περιττά, νὰ τὸ κάμῃ. Καὶ ἡ διαφώτισις αὐτὴ ὄχι ἐφ' ἅπαξ, ἀλλὰ συνεχῶς, κατὰ τὸν τρόπον πάγιον, μὲ πινακίδας αἱ ὁποῖαι νὰ καθοδηγοῦν, μὲ κέντρα πού νὰ εἶναι πρόχειρα, μὲ ὁδηγίας αἱ ὁποῖαι νὰ εἶναι πρόχειροι καὶ σαφεῖς καὶ νὰ δεικνύουν πόσον ἀπλοῦν εἶναι νὰ κάμῃ κανεὶς ἐντελῶς ἀζημίως μίαν τόσοσιν εὐγενῆ καὶ ἱερὰν πράξιν.

ΔΩΔΕΚΑ ΧΙΛΙΑΔΕΣ

Τὸ βιβλίον τοῦ J. Holzner ὁ «Παῦλος» ἐγένετο πλέον τόσοσιν γνωστὸν εἰς εὐρύτατον ἀναγνωστικὸν κοινὸν εἰς τὴν Ἑλλά-

δά, ὥστε δὲν πρόκειται βέβαια νὰ τὸ παρουσιάσωμεν τώρα, ἐπικειμένης μάλιστα τῆς τετάρτης ἐκδόσεως τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεως ἀπὸ τὸν διακεκριμένον συνεργάτην μας, ἀρχιμ. κ. Ἱερώνυμον Κοτσώνην. Θέλομεν ὅμως νὰ ἐξάρωμεν τοῦτο τὸ γεγονός: ὅτι ἓνα βιβλίον ἱκανῶς ὀγκῶδες ἐκυκλοφόρησε μέχρι τοῦδε, ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, εἰς δώδεκα χιλιάδας ἀντίτυπα, ἐξαντληθεισῶν καὶ τῶν τριῶν ἐκδόσεων.

Εἶναι τοῦτο κατὰ τὸ παρήγορον καὶ χαρκτηριστικόν: Δὲν ἔχομε μὲν ἀκόμη πολιτισθῆ τόσον, ὥστε νὰ προβάλλεται ὡς κοινωνικὸν «γεγονός», ἀλλὰ ἔχομεν τόσον πολιτισθῆ, ὥστε νὰ ἀξιοποιηθῆ καὶ νὰ ἀφομοιώνεται ἀπὸ τὴν κοινωνίαν ἢ ἀγνωσομένη τάχα, ἀληθινὴ πνευματικὴ παραγωγή. «Ὡς ἀγνωσοῦμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι!»

ΕΙΝΑΙ ΜΥΣΤΗΡΙΟΝ ;

Καὶ ἐπειδὴ ἔτυχε νὰ ἀσχολούμεθα μὲ θέματα, τὰ ὁποῖα δὲν τὰ προσέχομεν ἀκριβῶς διότι εἶναι ζωτικώτατα, θὰ ἐπανέλθωμεν (διὰ ποσοστὴν φορὰν ἄρᾳ γε;) εἰς τὸ θέμα πὺν λέγεται διαζύγιον. Δὲν εἶναι ἴσως γνωστὸν εἰς ὄλους, ὅτι συνεχῶς ἐντείνεται ἢ προσπάθεια διὰ νὰ καθιερωθῆ τὸ αὐτόματον διαζύγιον. Πᾶς σύζυγος, ὁ ὁποῖος θὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν οἰκογενειακὴν ἐστίαν, πρέπει (αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα) εἰς ἀμοιβὴν τῆς ἐγκαταλείψεως νὰ παίρῃ καὶ τὸ διαζύγιον πὺν θὰ νομιμοποιῆ τὴν λιποταξίαν του καὶ θὰ τὴν «στεφανώσῃ». Ἄρκεϊ ἢ ἐγκατάλειψις τῆς οἰκογενειακῆς στέγης νὰ διαρκῆσῃ κάποιον χρονικὸν διάστημα. Ὁκταετίαν, ἂν δὲν κάμνωμεν λάθος, προτείνουν σήμερον. Ἄλλ' ἢ ὀκταετία θὰ γίνῃ αὐριον ἑπταετία καὶ μεθαύριον πενταετία. Καὶ ἐκτὸς τούτου, ὅταν ὁ ἐγκαταλείψας σύζυγος θὰ ξερῇ ὅτι, ἔστω καὶ μετὰ ὀκταετίαν, θὰ ἤμπορῇ νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰς ἐκ τοῦ μυστηρίου τοῦ γάμου ὑποχρεώσεις του, τότε ὁ ἐγκαταλειφθεὶς θὰ ὑποκύβῃ φυσικὰ εἰς οἰανδήποτε ἐκβίασιν—γιατὶ νὰ περιμένῃ νὰ συμπληρωθῆ ἢ ὀκταετία;— θὰ ἀναγκασθῆ καὶ αὐτὸς νὰ δώσῃ διαζύγιον τὸ συντομώτερον διὰ νὰ ἰδῆ καὶ αὐτὸς πῶς θὰ τακτοποιηθῆ.

Ἐὰν αὐτὸ ὅλον λέγεται γάμος πλέον, τότε, λυπούμεθα πάρα πολὺ, ἀλλὰ ἀρχίζομεν νὰ κάμνωμεν μίαν τρομερὰν σύγχυσιν ὄρων. Δὲν θὰ εἶναι αὐτὸ οὔτε καὶ ἑταιρεία. Ἐπάρχουν ὅμως Ἕλληνες (ἢ μήπως δὲν ὑπάρχουν;), οἱ ὁποῖοι πιστεύουν ὅτι ὁ γάμος εἶναι μυστήριον. Καὶ ὑπάρχουν ἐκπρόσωποι ἐπίσημοι τῆς Ἐκκλησίας μας, ἢ ὁποῖα διδάσκει (ἢ μήπως δὲν διδάσκει;) ὅτι ὁ γάμος εἶναι «μυστήριον μέγα». Δὲν ἀκούομεν ὅμως, δὲν βλέπομεν νὰ συγκινοῦνται παντάπασιν οὔτε οἱ ἀρομόδιοι, οὔτε οἱ καθόλου ἐπιδεικνύοντες ἐνδιαφέρον διὰ τὰ πνευματικὰ ζητήματα τοῦ τόπου, οὔτε ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τόσῃ συγκίνησιν καὶ εὐθυξίαν δείχνουν διὰ θέματα τὰ ὁποῖα... τέλος πάντων δὲν εἶναι εἰς τὴν γραμμὴν εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι τὸ πρώτιστον θέμα πὺν λέγεται διαζύγιον. Διότι αὐτόματον διαζύγιον θὰ εἴπῃ θάνατος τοῦ γάμου, καὶ γάμος θὰ εἴπῃ οἰκογένεια καὶ οἰκογένεια (ἢ μήπως δὲν εἶναι ἔτσι;) σημαίνει αὐτὸ τοῦτο τὸ θεμέλιον τῆς ὅλης μας ἠθικῆς κοινωνικῆς συγκροτήσεως. Διότι δὲν εἶναι νοητόν, ὅτι χωρὶς τὸν θεσμόν τῆς οἰκογενείας, ἠμπορεῖ νὰ γίνῃ συζήτησις περὶ οἰασθήποτε ἄλλης πνευματικῆς ἀξίας, ὡς μελλούσης νὰ ἔξῃ οἰανδήποτε δυνατότητα ἐπικρατήσεως εἰς τὴν κοινωνίαν.

Ἄφοῦ λοιπὸν εἶναι ἔτσι τὰ πράγματα, διατὶ φωνάζουν καὶ θορυβοῦν μόνον οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ γάμου ὡς δεσμοῦ καὶ δὲν ἀκούονται οὔτε οἱ ἀρομόδιοι οὔτε οἱ πνευματικῶς ἐνδιαφερόμενοι οὔτε ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τόσον πολὺ ἀκούονται δι' ἄλλα θέματα;

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἂς γνωρίζουν ὅτι τὸ θέμα γίνεται κάθε ἡμέραν περισσότερον ἐπείγον. Καὶ ἂν ἐξυπνήσωμεν μίαν ἡμέραν καὶ διαβάσωμεν εἰς τὰς ἐφημερίδας ὅτι διὰ νομοθετικοῦ διατάγματος, τὸ ὁποῖον «ἐπέρασσε», ὅπως, ὡς γνωστὸν, «περνοῦν» τὰ νομοθετικὰ διατάγματα, δηλαδὴ χωρὶς κανεὶς νὰ πάρῃ εἰδήσιν περὶ τίνος πρόκειται, εἰσήχθη τὸ αὐτόματον διαζύγιον, τότε δὲν ξεύρομεν ποῖαι ἐκφράσεις θὰ εἶναι ἱκαναὶ διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὴν τεραστίαν εὐθύνην ὄλων μας διὰ τὴν τοιαύτην ἀδιαφορίαν. Ἄλλὰ καὶ τὴν κατάραν, ἢ

ὅποια θὰ συνοδεύη ὄλους, ὅταν τὰ πρῶτα θύματα τοιαύτης ἀνατροπῆς θὰ ὑψώνουν γεμάτα δάκρυα τὰ μάτια εἰς τὸν οὐρανόν, ζητοῦντα τὴν θείαν τοῦλάχιστον δίκην ἐπὶ τοὺς ὑπαιτίους, δηλαδὴ ἐπὶ τοὺς πνευματικούς ταγούς.

ΤΑ ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΕΙΑ

Καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, τί γίνονται τὰ διάφορα φεμινιστικά σωματεία; Τί κάνουν καὶ αὐτά; Διατί δὲν κινούνται; Λέν γνωρίζουν ὅτι τὸ θέμα, ἐνῶ θεωρητικῶς ἐνδιαφέρει ἀμφότερα τὰ φύλα, κυρίως ὅμως πλήττει τὴν γυναῖκα, τὴν ὅποιαν πλέον ἐκθέτει εἰς τὸν κίνδυνον μονομεροῦς ἀποπομπῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀνδρός; Πρέπει πρῶτα νὰ γίνη τὸ κακὸν, πρῶτα νὰ ἴδουν τὰ θύματα, καὶ κατόπιν νὰ συγκινηθοῦν; Ἡ δὲν γνωρίζουν ὅτι εἶναι πολὺ εὐκολώτερον νὰ προληφθῇ ἓνα κακὸν παρὰ ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ ἀνατραπῇ μία κατάσταση πού θὰ ἔχη πλέον δημιουργηθῇ;

Καὶ τὰ διάφορα σωματεία καὶ ἰδρύματα πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν προστασίαν τοῦ παιδιοῦ, δὲν θὰ ἔπρεπε καὶ αὐτὰ νὰ ἀποδυσθῶν εἰς ἀγῶνα διὰ τὸν ἀποληφθῆ ἓνα κακόν, τὸ ὅποιον ἀπειλεῖ τὰ παιδιά μας; Ἡ μήπως δὲν εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐκείνος πού θὰ πληρώσῃ τὰ σπασμένα κατὰ πρῶτον λόγον εἶναι τὸ ἄθῶον παιδί;

ἘΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. Ἀλέξη Κύρου «Ἑλληνικὴ ἔξωτερικὴ πολιτικὴ», ἀποτελεῖ πραγματικὴν προσφορὰν διὰ τὸν τόπον μας, διότι εἶναι πράγματι πολύτιμον βοήθημα δι' ἐκείνον, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ ἔχη ἓνα ἐπὶ ἀσφαλῶν κριτηρίων ἐρειδόμενον προσανατολισμὸν ἐπὶ τῶν βασικῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια παρουσιάζει ἡ ἔξωτερικὴ μας πολιτικὴ.

Ἀπὸ τῆς εἰδικῆς πλευρᾶς, ἡ ὅποια ἐνδιαφέρει τὸ παρὸν περιοδικόν, τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον ἔχει ἰδιάζουσαν σπουδαιότητα, διότι, προῖόν καὶ ἐπιστήμης καὶ πείρας καὶ ἀγάπης περιέχει πολυτίμους βασικάς καὶ θεμελιώδεις σκέψεις, τὰς ὁποίας θὰ ἠμπο-

ροῦσε χανεῖς νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ὑποθήκας πού καθοδηγοῦν πάντα Ἑλληνα, προκειμένου ὁ ἴδιος νὰ σχηματίσῃ γνώμην ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν διεθνῶν μας ζητημάτων.

Θὰ ἐξάρωμεν ἰδιαιτέρως τὴν εἰς τὸ πρῶτον μέρος ἱστορικὴν ἀναδρομὴν, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ μίαν ὄραϊαν καὶ διδακτικωτάτην κριτικὴν τῆς νοοτροπίας μας ἀπὸ τῆς ἀτελευθερώσεως καὶ ἐντεῦθεν. Πράγματι, εὐθὺς μόλις, ἀπαλλαγέντες τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἐγίναμεν κράτος ἀνεξάρτητον, ἠρχίσασμεν μὲ τὴν ἀνάμειξιν τῆς ἐξωτερικῆς μὲ τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν — ἃς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ τὸ διατυπώσωμεν ἡμεῖς ἔτσι — κυριολεκτικῶς νὰ παραπαίωμεν. Ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Βασιλείου στρεφόμεθα μὲ φιλίαν τότε πρὸς τοὺς μὲν καὶ τότε πρὸς τοὺς δὲ ξένους, κυρίως διὰ λόγους ἀναγομένους εἰς ἐσωτερικάς μας διενέξεις. Ἐπὶ πλέον εἴμεθα φίλοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν ξένων, ὅχι ὑφ' ἣν ἔννοϊαν ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου ὑπάρχουν διεθνεῖς φιλίαι, ἀλλὰ μὲ τὸν τρόπον ὑπερβολικόν, χωρὶς μέτρον, χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς ἐπίγνωσιν τῆς λεπτότητος τῶν ζητημάτων, ἀντίστοιχον δὲ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς ἀντιπαθείας μας. Ὁ κ. Κύρου ἄπτεται τῆς πλευρᾶς αὐτῆς καὶ δεικνύει τὴν ἐσφαλιμένην καὶ καταστρεπτικὴν αὐτὴν νοοτροπίαν μὲ ὕφος βέβαια συγκρατημένον, μετρημένον, προσεκτικόν, θὰ ἐλέγουμεν διπλωματικόν, ἀλλὰ καὶ σαφὲς καὶ μὲ «τὰ σῦκα σῦκα καὶ τὴν σκάφην σκάφην». Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως τὸ βιβλίον εἶναι γεμάτο ἀπὸ «ντοκουμέντα» ἰδίως εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν Κύπρον μας καὶ τὸν ἀγῶνα διὰ τὴν αὐτοδιάθεσιν τῆς εἶναι καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρον καὶ ἄξιον νὰ μελετηθῇ μὲ ἰδιαιτέραν προσοχήν. Καὶ ἡ στήλη αὐτὴ χαίρει διότι τῆς παρέχεται ἡ δυνατότης νὰ συστήσῃ θερμῶς αὐτὴν τὴν μελέτην καὶ νὰ εὐχηθῇ νὰ προσφερθῶν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἄλλα παρόμοια μελετήματα, ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων θὰ προαχθῇ ἡ ἔρευνα, ἡ ἐν ἀντικειμενικότητι συζήτησις καὶ ἡ ἐν ἐπιγνώσει φιλοπατρία.

«ΤΗΝ ΠΑΙΔΙΑΤΙΚΗ ΜΑΣ ΠΙΣΤΙ...»

Νεαρός μας αναγνώστης — «Ένας σπουδαστής» υπογράφεται — έξ αφορμής τής αναλύσεως τής ζωής του Άγγλου λογοτέχνου B. Nichols, πού έγινε εις τὸ τεύχος τοῦ Σεπτεμβρίου με τὸν τίτλον «Στὴ λησιμονημένη πηγὴ», ἀπὸ τὸν συνεργάτην μας κ. 'Ι. Ἐρωμονικόν, μᾶς εκφράζει τὰς ἀτομικὰς του ἀνησυχίας, τὴν δυσκολίαν του νὰ εὕρῃ τὴν πίστιν πού ἀπὸ νέος ἐγκατέλειψε. «Θέλω νὰῶρω τὴν Πίστι μου στὸ Θεό, γράφει, τὸ νοιώθω ἐπιτακτικὰ πὼς θὰ γιόμιζα τὸ κενό... ἂν γινόταν νὰ πιστευα. Δυστυχῶς δὲν μπορῶ νὰῶω τὰ παρτέρια τοῦ κήπου τοῦ Nichols, οὔτε τὴν εὐορμαθεία του, τὴ μόνωσί του, τὰ ταξείδια του, καὶ πρὸ παντός... τὸ γράμμα ἀπ' τὴν ἄγνωστη ἐκείνη κυρία τῶν 80 ἐτῶν!! Τὴν ἀποκάλυψι, μ' ἄλλα λόγια...» Καὶ με πόνον ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἐν λόγῳ συνεργάτην μας νὰ τὸν βοηθήσῃ «νὰ εὕρῃ πάλιν», ὅπως λέγει, «τὸ χαμένο Χριστὸ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας...».

Καὶ εἶναι ὁ πόθος αὐτὸς πόθος πολλῶν νέων. Πολλοὶ σήμερον ἀναζητοῦν ἕνα «χαμένο Χριστὸ». Πολλοὶ θὰ ἤθελαν νὰ ζοῦσαν συντροφιά με τὴν παιδικὴν τῶν πίστιν. Καὶ ὁ πόθος ἡμπορεῖ νὰ πραγματοποιηθῇ — τοῦ ἀπαντᾶ τώρα ὁ συνεργάτης μας — ὅταν ὁ σύγχρονος νέος ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸν ὕλισμόν. «Ὅταν τσακίσῃ τὰ «εἰδωλα τοῦ Μολώχ». Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα. Τὸ ἐπόμενον εἶναι μία ἀπροκατάληπτος καὶ με ἀπλότητα καρδιάς μελέτη τῆς Βίβλου. Θέλει καὶ κάτι νεώτερον; Διάβασε τότε τὴν γνωστὴν «Διακήρυξιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων», πού ἀσχολεῖται με τὰ σύγχρονα ζητήματα πίστεως καὶ ζωῆς. Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ θὰ σὲ βοηθήσουν, ὅταν συννοδεῶνται με τὸ γονάτισμα «μπρὸς στὸ Σταυρό»... διὰ νὰ θυμηθοῦμε πάλιν τὸν B. Nichols.

Z. N.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

Η ΚΥΠΡΟΣ ΚΑΙ Η «MAGNA CARTA»

Κύριε Διευθυντά,

Τὸ περὶ Κύπρου ἄρθρον τοῦ Arnold Toynbee, πού ἀνεδημοσίευσαν αἱ «Ἀκτίνες» εἰς προηγούμενον τεῦχος των, μοῦ ἐπανάφερον εἰς τὴν μνήμην μίαν παλαιὰν ἱστορίαν.

Πρὸ ἐπτὰ καὶ πλέον αἰῶνων, ἐβασίλευεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἦτο τυραννικός, εἶχε καταργήσει ὅλας τὰς ἐλευθερίας, τὰς ὁποίας εἶχε παραχωρήσει ὁ καλὸς βασιλεὺς Ἐδουάρδος ὁ Ἐξομολογητὴς, καί, ἐπὶ πλέον, εἶχε καὶ ἀτυχίας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν (ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον). Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ὅτι τὸ 1215, οἱ βαρῶνοι, οἱ πρόγονοι τῶν σημερινῶν λόρδων, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Stephen Langton, ἀρχιεπισκόπου τοῦ Καντέρμπουρν, ἐπανεστάτησαν κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ δεχθῇ νὰ υπογράψῃ μίαν διακήρυξιν ἐλευθεριῶν, καὶ ἐπὶ τῶν περιφημῶν Μεγάλων Χάρτην τῶν ἐλευθεριῶν (Magna Carta Libertatum). Αὐτὸς ὁ Χάρτης θεωρεῖται ὡς τὸ πρῶτον, οὐσιαστικῶς, παραχωρηθὲν σύνταγμα, ἡ δὲ ἐπίδρασίς του εἰς τὴν συνταγματικὴν ἱστορίαν ὄχι μόνον τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τοῦ πολιτισμένου κόσμου, ὑπῆρξεν ἐξῆχος μεγάλη.

Ὅλα αὐτὰ, βεβαίως, δὲν θὰ εἶχαν καμμίαν σχέσιν με τὸ ἄρθρον τοῦ Toynbee καὶ με τὴν Κύπρον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναφέρεται, ἐὰν εἰς τὴν Magna Carta αὐτὴν δὲν ὑπῆρχε μία ἄκρως ἐνδιαφέρουσα διάταξις. Πράγματι, εἰς τὸ ἄρθρ. 39 ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς (ἡ μετάφρασις εἶναι τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρ. Σγουρίτσα, ὁ Μέγας Χάρτης τῶν ἐλευθεριῶν, Ἀθῆναι 1947):

«Οὐδεὶς ἐλεύθερος ἄνθρωπος δέον νὰ συλλαμβάνεται, ἢ νὰ φυλακίζεται, ἢ νὰ ἀποστερηθῆται [τῆς ἐλευθέρως κατοχῆς του, ἢ τῶν ἐλευθεριῶν του, ἢ τῶν ἐλευθέρων ἐθίμων του], ἢ νὰ τίθεται ἐκτὸς νόμου, ἢ νὰ ἐξορίζεται, ἢ νὰ καταποιηθῆται ὀδωσθήποτε, οὔτε θὰ βαδίσωμεν ἐναντίον του, οὔτε θὰ ἀποστειλῶμεν [στρατὸν] ἐναντίον του, παρὰ μόνον κατὰ τὴν νόμιμον κρίσιν τῶν ὁμοίων του ἢ κατὰ τὸν νόμον τῆς Χώρας».

Ἴδου καὶ τὸ λατινικὸν πρωτότυπον:

«Nullus liber homo capiatur, vel imprisonetur, aut dissaisiatur, aut utlagetur, aut exuletur, aut aliquo modo destruetur, nec super eum ibimus, nec super eum mittemus, nisi per legale iudicium parium suorum vel per legem terrae».

Διὰ τοῦ ἄρθρου τούτου καθιερώθη τὸ πρῶτον γραπτῶς ἡ ἐθιμικῆς προελεύσεως ἀρχὴ τοῦ habeas corpus, δηλ. τοῦ δικαιώματος (ὅπως μάλιστα διεμορφώθη βραδύτερον διὰ σειρὰς ὄλης habeas corpus Acts) παντὸς ἀτό

μου νὰ μὴ περιορίζεται ἡ ἐλευθερία του, εἰμὴ κατόπιν ἀποφάσεως δικαστηρίου. Μάλιστα τὸ habeas corpus θεωρεῖται ὅτι προστατεύει πάντα ἄνθρωπον, ἀκόμη καὶ τοὺς νομίμως ἐντὸς τῆς ἀγγλικῆς ἐπικρατείας κυκλοφοροῦντας ὑπηκόους ἐξθρικού κράτους (βλ. E. C. S. Wade - G. Godfray Phillips, Constitutional Law, 3η ἐκδ. London 1946, σελ. 310-311, καὶ εἰδικῶς διὰ τὰ ἰσχύοντα εἰς τὰς ἀποικίας σελ. 314 καὶ 367).

Ἄλλως τε, αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, ἠναγκάσθη νὰ διακηρῆξῃ ἐν άρθρῳ 1 τῆς Magna Carta.

«Παρεχωρήσαμεν προσέτι εἰς πάντας τοὺς ἐλευθέρους ἀνθρώπους τοῦ βασιλείου μας, δι' ἡμᾶς καὶ τοὺς κληρονόμους μας αἰωνίως, ὅλας τὰς κάτωθι γεγραμμένας ἐλευθερίας, ἵνα ἔχουν καὶ διατηροῦν ταύτας, αὐτοὶ καὶ οἱ κληρονόμοι των, παρ' ἡμῶν καὶ τῶν κληρονόμων μας».

Καὶ τὸ λατινικὸν κείμενον:

«Concessimus etiam omnibus liberis hominibus regni nostri, pro nobis et haeredibus nostris in perpetuum, omnes libertates subscriptas, habendas et tenendas eis et haeredibus suis, de nobis et haeredibus nostris».

Εἰς τὴν Κύπρον ὅμως, οἱ ἄνθρωποι συλλαμβάνονται ἄνευ δικαστικοῦ ἐντάλματος καὶ σαλπίζουν εἰς τὰς φυλακάς, διότι θεωροῦνται ὑπὸ τῆς... ἀστυνομίας ὑποτοί! Τοιοῦτοτρόπος, τὸ habeas corpus καταπατεῖται κατὰ τὸν στυγνότερον τρόπον ὑπ' αὐτῆς τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας, «τῆς κοιτίδος τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν»!...

Ἄλλα καὶ κάτι ἄλλο: Ἡγέτης τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης ἦτο ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντέρμπουρου, καί, γενικῶς, πρωτοστατούσης τῆς ἀγγλικανικῆς ἐκκλησίας ἀπεκτῆθησαν καὶ διεκηρύχθησαν τὰ θεμελιώδη αὐτὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα. Τώρα, βεβαίως, ὑπάρχει καὶ πάλιν Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Καντέρμπουρου, ἀλλὰ — φεῦ! — ἐλησμόνησεν ἐντελῶς τὸ παράδειγμα τοῦ προκατόχου του καὶ δὲν συγκινεῖται ἀπὸ τὴν ἐκδηλὸν καταπάτησιν στοιχειώδους διὰ τὴν προστασίαν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος ἀρχῆς, διὰ τῆς ὁποίας τὴν καθιέρωσιν καννάται — καὶ δικαίως — ἡ ἀγγλικανικὴ ἐκκλησία.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος, τὸ τυραννικόν, τὸ ἀποκοροῦν πᾶσαν σκέψιν περὶ ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, κυβερνᾷ, φαίνεται, καὶ πάλιν τὴν Ἀγγλίαν, ἐπιζῶν τῆς Magna Carta. Καὶ ἡ τραγικὴ εἰρωνεία εἶναι ὅτι ἡ Μεγάλῃ Βρετανία νομίζει ὅτι μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀκτῆμονος θὰ διατηρήσῃ τὰς κτήσεις τῆς!

Μετὰ τμῆς

Π. Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ

Διηγηθὸς

ΤΙ ΜΑΣ ΛΕΙΠΕΙ;

Μὲ πολλὴν λύπην ἐδιάβασα τὴν μελέτην «οἱ Ἄποροί μας», τῆς συνεργάτησά σας Εὔας Πολιτάκου — τὴν ὁποίαν συγχάριω — καὶ ἀληθῶς ἐκλαπεν ἡ ψυχὴ μου τὰς 2.565.349 ἐλληνορθοδόξους ὑπάρξεις, πού ζοῦνε τὴν μαρτυρικὴν καὶ πικραμένην ζωὴν ὡς ἄποροι, πού συχνὰ τοὺς λείπει κ' αὐτὴ ἡ πνευματικὴ θερησκευτικὴ τροφή.

Ἄν κρίνωμεν τὸν χριστιανισμὸν τῆς πατρίδος μας Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν ἀποκαρδιωτικὴν καὶ ἀθλίαν ζωὴν τῶν 2.565.349 ἀπόρων ἀδελφῶν μας, τότε θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς δὲν ὑπάρχει ὡς βίωμα στὴν Ἑλλάδα, οὔτε καὶ τὸ λουλούδι τοῦ ἀνθρωπισμοῦ εὐδοκίμει ἀρκούντως. Δὲν ὑπάρχει ἐν πολλοῖς ἡ ζωσα καὶ ἡ δρώσα χριστιανικὴ συνείδησις. Αὐτὸ μᾶς λείπει, καὶ δὲν θὰ τὴν ἀποκτήσωμεν ἂν Ἐκκλησία, Κράτος καὶ πολῖτες δὲν κάμωμεν τὸν χριστιανισμὸν βίωμά μας.

ΖΑΝΟΣ ΓΟΥΓΟΥΤΑΣ

Mansfield Ohio

Ἰσρὸς

Ἡ ΣΥΖΗΤΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Κυρία Διευθυντά,

Μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἀνέγνωσα τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Π. Δαγτόγλου, «Τὸ διαζύγιον εἰς τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια», δημοσιευθὲν εἰς τὰς «Ἀκτίνας» τοῦ Σεπτεμβρίου. Μοῦ ἔκαμε ἰδιαιτέρως ἐντύπωσιν ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ δικαστήρια ἐφαρμόζουν τὴν ἐκάστοτε ἰσχύουσαν νομοθεσίαν ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, ἔχοντα πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὸν ἐν ἕναρπτον ἠθικὸν νόμον περὶ δικαιοσύνης καὶ ἰσότητος, καὶ συνδυάζοντα πάντοτε τὰς ἀρχὰς αὐτὰς κατὰ δημιουργικὸν τρόπον.

Τυχῶναι καὶ ἐγὼ ἀπόφοιτος ἀμερικανικῆς νομικῆς σχολῆς, εὐρέθην εἰς τὴν εὐτυχῆ θέσιν νὰ ἀναγνώσω τὸ ἄρθρον αὐτὸ ὑπὸ τὸ συγκριτικὸν πρίσμα ἐνὸς πού ἐδιδάχθη οἰκογενειακὸν δίκαιον εἰς ἀγγλοσαξονικὰς χώρας ὡς γνωστόν, ὑπάρχει μεγάλο χάσμα μεταξὺ τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, πού ἐφαρμόζεται εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς καὶ νοτιοαμερικανικὰς χώρας, καὶ τοῦ ἀγγλοσαξονικοῦ δικαίου πού ἰσχύει εἰς τὰς διαφόρους ἀγγλοφώνους χώρας τοῦ κόσμου. Ἔτσι, καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν νομοθεσίας οἰκογενειακῶν σχέσεων, τὸ ἀγγλοσαξονικὸν δίκαιον χαρακτηρίζει ἡ διάκρισις τῶν ἀγωγῶν εἰς τρεῖς διαφορετικὰς κατηγορίας, ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἐπιδώκουν: διαζύγιον, ἐννομον χωρισμὸν χωρὶς διάλυσιν τοῦ γάμου, καὶ ἀκύρωσιν τοῦ γάμου. Συνήθως, τὸ διαζύγιον χορηγεῖται μόνον διὰ μοιχείαν, ἄνευ διακρίσεως φύλου. Ὅλαι αἱ ἄλλαι αἰτίαι, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων χορηγεῖται διαζύγιον εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, ἀποτελοῦν λόγους ἀκύρωσεως γάμου, ἐὰν οὗτοι ὑφίσταντο κατὰ τὴν σύναψιν τοῦ γάμου καὶ κακοβούλως ὑπεκρύβη-

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟ

Νέα πάλι παράπονα τῶν λογοτεχνῶν στὸν Τύπο γιὰ τὴν κακοδιαμονία τῶν βιβλίων τους, ποὺ οὔτε κυκλοφορία ἔχουν, οὔτε βρίσκουν ἐκδότη, παρὰ ἀναγκάζονται νὰ τὰ ἐκδίδουν οἱ ἴδιοι μὲ σοβαρὴ ζήμια τους. Ἀλλὰ καὶ πάλι, ὅπως πάντα, τὰ παράπονα συμπύκνουν σὲ μιά κυρίως διαπίστωση: τὴν ἀκρίβεια τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου, καὶ καταλήγουν σ' ἓνα βασικὸ αἴτημα: τὴν ἐνίσχυση καὶ τὴν προστασία τοῦ κράτους.

Δὲν διαφρανοῦμε στὴν διαπίστωση. Τὸ ἑλληνικὸ λογοτεχνικὸ βιβλίο εἶναι πραγματικὰ ἀκριβότερο ἀπὸ τὸ ξένο. Καὶ εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ ἀκρίβεια αὐτὴ, μὲ τὴν βοήθεια τῆς ξενομανίας καὶ τοῦ σομοπισμοῦ, συντελεῖ στὸν παραγκωνισμό καὶ τὸν ἐκτοπισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ. Γι' αὐτὸ πιστεύουμε κι' ἐμεῖς ὅτι τὸ κρᾶτος πρέπει νὰ βρῆ τρόπο νὰ λείψῃ ἡ μειονεκτικὴ αὐτὴ θέση τοῦ ἑλληνικοῦ βιβλίου ἀπέναντι στοῦ ξένο καὶ ν' ἀποκαταστήσῃ ἴσους τουλάχιστον ὄρους κυκλοφορίας.

Ἀλλὰ καὶ ἔπειτα ἀπὸ μίαν τέτοια ἀποκατάσταση, τὸ ζήτημα δὲν λύεται, ὅπως φαντάζονται οἱ λογοτέχνες. Διότι δὲν εἶναι μόνον ζήτημα τιμῆς, ἀλλὰ καὶ ζήτημα ποιότητος. Καὶ μολονότι πολλὰ ξένα βιβλία, ἀπ' αὐτὰ ποὺ εἰσάγονται καὶ πωλοῦνται στὴν Ἑλλάδα, εἶναι συχνὰ πολὺ χειρότερα ἀπὸ τὰ ἑλληνικά, τὸ γεγονός πάντως εἶναι ὅτι ἡ ποιότης τῶν τελευταίων δὲν εἶναι τίς περισσότερες φορὲς τέτοια, ποὺ νὰ μπορῆ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν σομοπισμὸ καὶ τὴν ξενομανία καὶ νὰ κατακτήσῃ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ.

Ἐφ' ὅσον τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ λογοτεχνικὰ βιβλία βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴν ἀτμόσφαιρα τῆς χώρας μας καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴ τοῦ λαοῦ μας, καὶ ἐπομένως δὲν εἶναι στὴν πραγματικότητα ἑλληνικά, ἀλλὰ μιμησις — καὶ συχνὰ μάλιστα κακῆς μιμησις — ξένων προτύπων· καὶ ἐφ' ὅσον ἀκόμη — ποὺ εἶναι καὶ τὸ κυριώτερο — ἀγνοοῦν ἢ καὶ περιφρονοῦν τὸ ἀληθινὸ νόημα καὶ τὴν ἀποστολὴ τῆς

τέχνης, ἀλλὰ ἀσχολοῦνται μὲ τεχνικοὺς ἀκροβατισμοὺς καὶ ἀνόητους μοντερνισμούς, ἢ μὲ προπαγανδιστικὰ κηρύγματα καὶ ἀρρωστα ἠθικῶς θέματα, δὲν μποροῦν ν' ἀπηχῆσουν στὴν ψυχὴ καὶ στὴν σκέψη τοῦ λαοῦ.

Καὶ αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ διαπίστωση ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ καλὸ ἑλληνικὸ βιβλίο, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὶς παραπάνω βασικῆς — πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς — προϋποθέσεις ὄχι μόνον δὲν ὑποφέρει, ἀλλὰ ἀπεναντίας κυκλοφορεῖ καὶ ἀπηχεῖ εὐρύτατα. Καὶ δείχνει ἔτσι τὸν δρόμο, ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσουν οἱ Ἕλληνες λογοτέχνες γιὰ νὰ πλησιάσουν καὶ νὰ δονήσουν τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ καὶ νὰ κερδίσουν τὴν ἀγάπη του καὶ τὴν ἐκτίμησίν του.

ΤΡΕΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Τώρα ποὺ συμπληρώθηκε τὸ τρίπτυχο τῆς περιοδοῦστας μελέτης τοῦ ψυχιάτρου κ. Ἀρ. Α. Ἀσπιώτη, γύρω ἀπὸ τὸν ψυχοπνευματικὸν ὄργανισμὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ σχετικὰ προβλήματα («Ἀπὸ τὴν σφαίραν τοῦ ἀρρώστου ψυχικοῦ ὄργανισμοῦ — «Θέματα τῆς σημερινῆς ψυχολογίας» — «Πρὸς ὀλοκληρώσιν τῆς προσωπικότητος»), αἰσθανόμεσθε τὸ καθήκον νὰ ἐπιστήσαμε καὶ πάλιν τὴν προσοχὴ τῶν πνευματικῶν μας ἀνθρώπων — ἐπιστημόνων, ἐκπαιδευτικῶν, λογοτεχνῶν — στὴ σοβαρὴ καὶ πολὺτιμη αὐτὴ ἐργασία. Δὲν θὰ βροῦν σ' αὐτὴν ἀπλῶς κατατοπιστικῆς καὶ καθοδηγητικῆς γνώσεις γιὰ τὴν κατανόηση τῶν ψυχικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μποροῦν συγχρόνως ν' ἀποκτήσουν τὴν δυνατότητα ν' ἀντιμετωπίζουν τὴν ἴδια τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ στὴν βαθύτερη καὶ οὐσιαστικώτερη σύνθεσίν της, νὰ παρακολουθοῦν ἀπὸ κοντὰ τὰ διάφορα στάδια καὶ τίς φάσεις τῆς διαμορφώσεως τῆς κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν ἀτομικῶν καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν, νὰ μελετοῦν καὶ νὰ νοιώθουν, νὰ συμπονοῦν καὶ νὰ βοηθοῦν τὸν ἀν-

σαν ὑπὸ τοῦ συζύγου, ἢ χωρισμόν, ἐὰν ἐπαρροσιάζθησαν ἀργότερον.

Σχετικῶς πρὸς τὴν νομικὴν ἀρχὴν *volenti non fit iniuria*, ἢ ἐφαρμογὴ καὶ ἐρμηνεία τῆς ἀπὸ τοῦς ἀγγλοσάξονας δικαστᾶς, ἐπίσης διαφέρει ἀπὸ τὴν τῶν εὐρωπαίων. Δυστυχῶς, συναίνεσις ἢ ἀνοχή τῆς ἐπληψίμου πράξεως, ὑπὸ οἰανδήποτε μορφήν καὶ διὰ οἰονδήποτε λόγον, ἐξηγεῖται ὡς παροχὴ συγγνώμης καὶ ἀποκλείει τὴν μετέπειτα ἀγαγὴν ἐναντίον τοῦ ἐνόχου συζύγου. Πολλὰ ἐπιχειρήματα φυσικὰ ἡμποροῦν νὰ λεχθοῦν ὑπὲρ καὶ κατὰ μᾶς

τοιαύτης κατὰ γράμμα ἐρμηνείας τῆς ὡς ἀνω ἀρχῆς. Ὅπισθεν ὅμως τῆς ἐρμηνείας ταύτης διαβλέπει κανεὶς τὴν προσπάθειαν διατηρήσεως καὶ προασπίσεως τοῦ οικογενειακοῦ θεσμοῦ ἐκ μέρους τῆς δικαιοσύνης. Αὐτὸν τὸν θεσμὸν δυστυχῶς δὲν ἐσεβάσθησαν οὔτε ἔλαβον ὑπ' ὄψιν οἱ μοντέρνοι κοινωνικοὶ «ἀναμορφωταὶ» τῆς ἐποχῆς μας, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν νὰ δεῖξουν εἰς τὸ ἐνεργητικόν των, παρὰ τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς οικογενείας καὶ τὸν αὐξάνοντα καθημερινῶς ἀριθμὸν διαζυγίων.

Μετὰ τιμῆς
ΧΡ. ΣΤΡΑΤΑΚΗΣ

θρωπο στὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀγωνία τῆς ψυχικῆς τοῦ ζωῆς.

Μέσα στὶς τρεῖς αὐτὲς μελέτες ὁ κ. Ἀσπιώτης κατάρθωσε, μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἱκανότητα, μὲ τὴν κοινωνιολογικὴ του κατάρτιση καὶ μὲ τὴν συγγραφικὴ του ἀξία, νὰ δώσῃ μιὰν περιεκτικὴ καὶ συνθετικὴν, ἀλλὰ καὶ σαφῆ καὶ πλήρη εἰκόνα τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, τῶν καταστάσεων καὶ τῶν ἐκδηλώσεών της, τοῦ ὅλου ξεχωριστοῦ της κόσμου καὶ βίου. Καὶ εἶναι βέβαια αὐτονόητο πόσο χρήσιμη καὶ ἀναγκαία, πόσο ἀπαραίτητη εἶναι γιὰ κάθε πνευματικὸν ἄνθρωπο, πού ἔχει συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς εὐθύνης του, ἢ εἰκόνα αὐτῆ, πού θὰ τὸν βοηθήσῃ νὰ γνωρίσῃ τὸν ἑαυτό του, νὰ γνωρίσῃ τοὺς συνανθρώπους του καὶ νὰ ἀνταποκριθῇ στὸν κοινωνικὸ καὶ πολιτιστικὸ προορισμὸ του.

Ἡ ΜΟΥΣΙΚΗ

ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ

Δύο ἀξιόλογοι ὄργανισμοί — ὁ σύλλογος «Ἡ μουσικὴ τοῦ παιδιοῦ» καὶ τὸ Καλλιτεχνικὸ Γραφεῖο Ἀθηνῶν — εἶχαν, ὁ καθένας χωριστά, ἀπὸ μιὰν ὀραία πρωτοβουλία. Ὁ πρῶτος δίδει συμφωνικὰ συναυλίες γιὰ παιδιά, μὲ κατάλληλα ἔργα καὶ μὲ φροντισμένην ἐκτέλεση. Καὶ τὸ Καλλιτεχνικὸ Γραφεῖο, πού ἀπὸ χρόνια τώρα ὀργανώνει μ' ἐπιτυχία σειρὰς συναυλιῶν μὲ ἐκλεκτοὺς δικούς μας καὶ ξένους καλλιτέχνες, προσφέρει τὶς ἴδιες συναυλίες σὲ ξεχωριστὰς παραστάσεις γιὰ νέους, μὲ ἐλάχιστη εἴσοδο.

Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ μιὰ σημαντικὴ καὶ χρήσιμη προσφορά, πού, μὲ τὴν προϋπόθεση βέβαια πάντοτε τῆς προσεκτικῆς καὶ συστηματικῆς ἐπιλογῆς τῶν ἔργων, μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ πολὺ στὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ψυχικὴν ἐν γένει καλλιέργεια τῶν παιδιῶν καὶ τῶν νέων.

Τὸ γεγονός μάλιστα ὅτι παράλληλα γίνεται παρόμοια προσπάθεια καὶ στὸν θεατρικὸ τομέα, μὲ τὶς τακτικὰς παραστάσεις τοῦ Ὁργανισμοῦ Παιδικῶν Θεάτρων καὶ ὅτι ὁ Δῆμος Ἀθηναίων ἐπλούτισε τὰ Κέντρα Παιδικῆς Χαρᾶς μὲ κατάλληλες κινηματογραφικὰς παραστάσεις, δημιουργεῖ τὴν ἐλπίδα ὅτι ἀρχίζει νὰ γίνεται κάποια πλατύτερη καὶ σοβαρώτερη προσπάθεια γιὰ νὰ δοθῇ στὰ παιδιά καὶ στοὺς νέους καθαρὴ καὶ ὑγιὴς πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ψυχαγωγία καὶ διαπαιδαγώγηση.

Ἄς ἐλπίσουμε ὅτι θὰ θρεθῇ τρόπος νὰ συστηματοποιηθῶν ἀκόμη περισσότερο, νὰ εὐρυνθῶν καὶ νὰ συντονισθῶν ὅλες αὐτὲς οἱ μεμονωμέναι καλὰς προσπάθειαι, ὥστε ν' ἀποδώσουν πρὸ πλατεῖα καὶ πρὸ χροῖμα ἀποτελέσματα.

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ

Εἶναι βέβαια πολὺ μεγάλη ἡ παγκόσμια διβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸν μεγάλο Ἕλληνα σοφό. Καὶ ἔχουν ἐξετασθῆ πλατὰ καὶ ἀναλυτικὰ — ἐξαντλητικὰ μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς — οἱ διάφορες ἀπόψεις καὶ πλευρὰς τοῦ ἔργου του καὶ τῆς προσωπικότητός του. Καὶ ὅμως τὸ βιβλίον «Πλάτων, ὁ ἄνθρωπος — ἡ ἐποχὴ του — τὸ ἔργο του», τοῦ γάλλου συγγραφέως Auguste D'ès, πού χει μεταφρασθῆ μὲ μεγάλη ἐπιτυχία ἀπὸ τὸν κ. Χρήστο Μαρκέτη καὶ ἔχει ἐκδοθῆ τὶς τελευταῖαι μέρες, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἀποκαλυπτικόν. Πολὺ σπάνια ἐδόθηκε ἡ ἀτμόσφαιρα, τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τῆς φιλοσοφίας τοῦ Πλάτωνος μὲ τὴν πληρότητα καὶ οὐσιαστικότητα, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐνάργεια καὶ σαφήνεια, ὅσο μέσα στὶς λίγαις σχετικῶς σελίδαις τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Εἶναι φανερό ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ καθαρό ἀπόσταγμα μακρᾶς μελέτης, βαθειᾶς κατανοήσεως καὶ θερμῆς ἀγάπης. Καὶ εἶναι ἐπίσης φανερό ὅτι ὁ Γάλλος σοφὸς ὄχι μόνον θέλησε, ἀλλὰ εἶχε καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ μεταδώσῃ τὸ ἀπόσταγμα αὐτὸ στὸ μικρὸν τοῦ βιβλίου, γιὰ νὰ τὸ προσφέρει, σὰν πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ δροσιά, στὸ μεγάλο κοινόν.

Ἀνατλάθοντας μ' ἐξαιρετικὴν παραστατικότητα τὴν ζωὴν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τοποθετεῖ μέσα στὸ περιβάλλον αὐτὸ μὲ ψυχολογικὴν ἱκανότητα καὶ μὲ περιγραφικὴ δύναμη τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἔργο του, παρουσιάζοντας τα ἔτσι αὐθεντικὰ καὶ αὐτοῦσια, ἀλλὰ καὶ ζωντανὰ καὶ χειροπιαστά:

Ἔτσι ὁ Πλάτων δὲν ἔρχεται μόνον κοντὰ μας καὶ δὲν γίνεται ἀπλῶς κατανοητό, ἀλλὰ γίνεται ἐπίσης καὶ ἀγαπητός, οἰκείος. Καὶ μένει μαζί μας.

«Ο ΦΑΡΟΦΥΛΑΚΑΣ»

Δύο ἀγόρια, μὲ γελαστὰ πρόσωπα, παίζουν στὴν μιὰ μεριά, πηδώντας τὸ ἕνα πάνω ἀπὸ τὸ ἄλλο. Στὴν ἄλλη, δύο κοριτσάκια κυνηγοῦν στὸν ἀέρα τὴν μπάλα μὲ χαρούμεναι κινήσεις. Καὶ ἀνάμεσά τους μιὰ λέξη, ἕνας τίτλος πού συνδέει τὶς δύο εἰκόνας καὶ τὶς ἐνώνει : «Ὁ Φαροφύλακας».

Καταλαβαίνει ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα ὅτι εἶναι ἕνα φυλλαράκι — ἕνα «δελτίον», ὅπως ἐξηγεῖ τὸ ἴδιο — ἀπρωρωμένο στὰ παιδιά καὶ γεμάτο ἀπὸ χαρὰ. Καὶ τὸ διαπιστώνει ἀληθινὰ στὸ περιεχόμενό του, γραμμένον ὅλο μὲ χαρούμενη διάθεση, μὲ εὐχάριστη ἀπλότητα, μὲ γελαστὴ ἔκφραση, μὲ χάση καὶ χιοῦμο, ὅλα ταιριαστά μὲ τὴν παιδικὴν ψυχὴ καὶ τὴν παιδικὴν ἀτμόσφαιρα.

Ἄλλὰ στὴν ἴδια σελίδα, στὸ κεντρικόν καὶ βασικόν της σημεῖον, ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη εἰ-

κόνα, πού συμπληρώνει καὶ δλοκληρώνει τὸ νόημα: Τρία ἄλλα παιδιά — ἢ μᾶλλον τὰ τρία ἀπὸ τὰ τέσσερα παιδιά πού ἔπαιζαν πῶ πάνω — ἐργάζονται, μὲ τὴν ἴδια χαρούμενη προθυμία, γιὰ νὰ στήσουν καὶ νὰ στερεώσουν πάνω σὲ δυὸ χοντρά δοκάρια ἕναν μεγάλο πίνακα. Τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ κόβει ἀκόμη μὲ τὸ πριόνι μιὰ σανίδα. Τὸ ἄλλο καρφώνει στὰ στημένα δοκάρια τὸν πίνακα. Καὶ τὸ τρίτο — τὸ κοριτσάκι — μόλις ἔχει τελειώσει, κρατώντας ἀκόμη τὸ πινέλο στὸ χέρι του, τὸ γράψιμο μιᾶς λέξεως, ἐνὸς συνθήματος: **Συνεργασία**.

Ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή περιμένεις νὰ φανῆ καὶ τὸ ἄλλο κοριτσάκι, πού κάτι ἀσφαλῶς θὰ φέρῃ καὶ αὐτό, κάτι θὰ προσθέσῃ στὴν ἐργασία τῶν τριῶν ἄλλων, ἕνα καρφί ἴσως, γιὰ νὰ στερεωθῆ καλύτερα ὁ πίνακας, ἢ μιὰ σφήνα, γιὰ νὰ στηριχθοῦν πῶ γερά τὰ δοκάρια. Καὶ ἡ Συνεργασία δὲν ἐγράφηκε μόνον ἐπραγματοποιήθηκε κιόλας.

Καὶ νὰ τοῦ ἀμέσως τὸ ὄρατο, εὐγενικό, ὑψηλὸ νόημα τοῦ «Φαροφύλακα», τοῦ μικροῦ, λιτοῦ καὶ σεμνοῦ δελτίου, πού εἶναι καὶ αὐτὸ «ἔκδοσις συνεργασίας» τῶν τμημάτων Ἀρρέων καὶ Θηλέων τοῦ Παιδικοῦ Τμήματος τῶν «Φάρων» τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φωτός». Καὶ νὰ τοῦ ἐπίσης καὶ τὸ νόημα ὅλης τῆς ἐργασίας τοῦ

Τμήματος, ὅλης τῆς μεγάλης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς προσπάθειάς τῶν «Φάρων» τοῦ «Ἑλληνικοῦ Φωτός».

Συνεργασία. Δηλαδή συναδέλφωση, ἀλληλεγγύη, ἀλληλοβοήθεια. Δηλαδή ἀγάπη, καλοσύνη, εὐγένεια. Ἐξαγνισμὸς ἀπὸ τὰ ταπεινά πάθη τοῦ ἐγωϊσμοῦ, τοῦ ἀτομικοῦ συμφεροντολογισμοῦ, τοῦ στενόκαρδου ὀρθολογισμοῦ, καὶ κατάκτηση τοῦ πλατιοῦ καὶ ὑψηλοῦ πνεύματος τῆς αὐτοθυσίας, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς ὑποταγῆς στὴν ὑπηρεσία τοῦ συνόλου. Καὶ σὰν συνισταμένη καὶ ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν: ἀμοιβαία κατανόηση, πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ ἐπικοινωνία, συνταυτισμὸς τῶν ἠθικῶν δυνάμεων γιὰ τὴν ἐξυτηρέτηση τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Μὲ μιὰ λέξη: Χριστιανισμὸς στὴν πῶ γνήσια καὶ οὐσιαστικὴ του ὑπόσταση.

Καὶ ὅλα αὐτὰ μέσα σὲ μιὰ λέξη, αὐτὴ τὴν ὄραία καὶ σημαντικὴ λέξη, πού τὰ παιδιά τῶν «Φάρων» ἔχουν γράψῃ στὸν πλατὺ καὶ ψηλὸ πίνακα πού ἔχουν στήσει καὶ στερεώσει στὴν ψυχὴ τους. Ὡ! Ποιὰ εὐτυχία νὰ μπορῆ κανεὶς νὰ φέρῃ καὶ αὐτὸς — ὅπως τὸ κορίτσι πού λείπει ἀπὸ τὴν εἰκόνα — ἕνα καρφί ἔστω, μιὰ σφήνα, ἕνα ζεστὸ κομμάτι τῆς ψυχῆς του, γιὰ νὰ βοηθῆσῃ στὸ στήριγμα καὶ στὸ ἄπλωμα τοῦ εὐγενικοῦ ἔργου.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Παρακαλοῦνται οἱ κ.κ. συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτίνων» ὅπως ἀποστείλουν τὴν συνδρομὴν των διὰ τὸ ἐρχόμενον νέον ἔτος 1956 ἐκ δρχ. 35, ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ (Καρύτση 14, Ἀθήναι).

Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων». Ἐκδοσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύτση 14, Ἀθήναι (1) Τηλ. 35-023.—Θεσβνικῆς: Ἀγ. Σοφίας 38.—Πειραιῶς: Φίλωνος 34α.—Ἰατρῆδος, κατοικία Τηλεμάχου 20, Ἀθήναι (7).—Ἐτησίᾳ συνδρομὴ δρχ. 25, ἔξωτερ. δολλ. 3.—Προῖστ. τυπογραφείου: Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομιχάλη 176.—Χειρόγραφα, δημοσιεύματα ἢ μὴ, δὲν ἐπιστρέφονται.

Τύποις «Ἑλληνικῆς Ἐκδοτικῆς Ἐταιρείας» Α.Ε., Παπαδιαμαντοπούλου 44
Ἐκμετάλλευσις Ἀλεξάνδρου Φιλοπούλου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΕΚΑΤΟΥ ΟΓΔΟΥ ΤΟΜΟΥ

1955

ΑΡΘΡΑ ΓΡΑΜΜΗΣ : Π. Μερίτη : "Ένας δάσκαλος, σελ. 49 - 53.—'Ο άνθρωπος τής εποχής που έρχεται, σελ. 145 - 51.—Είς όλας τις εκφάνσεις τής ζωής, σελ. 241 - 5.—Μπροστά στη μεγάλη στροφή, σελ. 433 - 9.—Γιά να γίνει ό έλεγχος, σελ. 481 - 5.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : Στ. Μ. Πλακίδη : "Εξάμηρος και Έπιστήμη, σελ. 11 - 3.—Δημ. Δ. Κωτσάκη : "Ο Μέγας Βασίλειος έναντι τών άστρολόγων, σελ. 29 - 31.—'Η έπιστήμη κατά τους χρόνους τής δουλείας, σελ. 128 - 32.—Μαρ. Γερουλάνου : "Άνθρωπος και σύμπα, σελ. 193 - 8.—Δ. Ε. Χαροκόπου : "Ιατρική τής υγείας, σελ. 261 - 7.—Κ. Πεντελικού : "Πώς βλέπει το μέλλον ή έπιστήμη, σελ. 296 - 9.—'Αρ. 'Α. 'Ασπιώτη : "Η γαλήνη εις τόν ψυχικόν οργανισμόν, σελ. 345 - 6.—Τρεις γεγαί γυναικών, σελ. 394 - 6.—'Ι. Γ. Ξυνοπούλου : "Πώς εμφανίζεται ή θεωρία τής σχετικότητας, σελ. 505 - 509.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : Β. Παπαδάκη : "Ιστορία και Χριστιανισμός, σελ. 101 - 5.—Βασιλείας Θεοδοσίου : "Ο Χριστιανισμός εις την ευρωπαϊκήν ιστορίαν, σελ. 164 - 6.—Arnold J. Toynbee : Κύπρος, σελ. 385 - 8.

ΘΕΟΛΟΓΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : Π. Ι. Μπρατσιώτη : "Οι τρεις Ιεράρχαι ως διδάσκαλοι τής οικουμένης και Ιδία τών 'Ελλήνων, σελ. 1 - 4.—G. Florovsky : "Ο 'Άγιος 'Ιωάννης ό Χρυσόστομος : ό προφήτης τής αγάπης, σελ. 5 - 10.—'Ιερ. Ι. Κοτσώνη : "Τό «φιλάνθρωπον» εις τους κανόνας του Μ. Βασιλείου, σελ. 14 - 20.—'Ηλ. Μαστρογιαννούλου : "Οι Τρεις 'Ιεράρχαι και ή φύσις, σελ. 32 - 5.—Θ. Ν. Καστανά : "Άνθρωπιστικά γράμματα και χριστιανική αγιότητα, σελ. 36 - 41.—Β. Χ. 'Ιωαννίδου : "Ο Χρυσόστομος τύπος και μιμητής του 'Αποστόλου Παύλου, σελ. 54 - 64.—Τ. Ρ. Virkkunen : "Από τή θρησκευτική ζωή στη Φιλανδία, σελ. 69 - 71.—Β. 'Επιθυμιάδη : "Πακάλ : Σκέψεις, σελ. 72 - 5, 167 - 71, 322 - 6.—'Ι. 'Ι. Κοτσώνη : "Τό 'Εκκλησιαστικόν Συνέδριον του Evanston σελ. 158 - 63.—Β. 'Εραστου : "Γρηγόριος ό Νύσσης, όπως τον βλέπει ό Jaeger, σελ. 213 - 7.—Μακάριος ό Αιγύπτιος, ένας άνθρωπιστής, σελ. 251 - 4.—'Ι. Ι. Κοτσώνη : "Τό χριστιανικόν «φιλάνθρωπον» και ό 'Ι. Κανόνες τής 'Εκκλησίας, σελ. 289 - 95.—'Ι. Θ. Κολιτσάρα : "Νικόδημος ό 'Αγιορείτης : "Προκηρύξεις» περί τών έργων του, σελ. 327 - 9.—Π. Ν. Τρεμπέλα : "Η 'Εκκλησία εις κατάστασιν Ιεραποστολής, σελ. 337 - 40, 389 - 93.—Β. 'Εραστου : "Πώς καθοδηγεί τόν άνθρωπον ό 'Ισίδωρος Πηλουσιώτης, σελ. 440 - 4.—Β. 'Εραστου : "Κλήρος και πολιτισμός, σελ. 498 - 500.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : Γ. Διαμαντίκου : "Η πορεία τών οικονομικών μας, σελ. 65 - 8.—Δ. Α. Χριστοφίδη : "Μία ματιά στις βιβλιοθήκες μας, σελ. 76 - 80.—Στ. Μ. Πλακίδη : "Από την πνευματικήν και έπιστημονικήν κίνησιν τών 'Ηνωμ. Πολιτειών, σελ. 97 - 100.—Α. Π. : "Οι άκατανίκτητοι, σελ. 106 - 7.—Κ. Κούρκουλα : "Απόπειραι προς ίδρυσιν Κατηχητικών Σχολείων, σελ. 109 - 12.—Μ. Δ. : "Υπέρ ή κατά τής προίκας ; σελ. 113 - 8.—'Ι. Θ. Κολιτσάρα : "Ο αγών κατά του άναλφαβητισμού, σελ. 119 - 21.—Φοίβης Στεφανιά : "Κάτι που λείπει από τόν σύγχρονο κόσμο, σελ. 176 - 9.—Εύα Σολιτσάκου : "Οι άποροι μας, σελ. 205 - 12.—Δ. Α. Χριστοφίδη : "Ο νόμος περί διοικητικής άποκεντρώσεως, σελ. 255 - 60.—Δ. Πεσυιώτη : "Τί θα πη «σεισμός», σελ. 300 - 5.—Γ. Α. Βασιλείου : "Από τά προβλήματα τών ειδικουμένων Ιατρών, σελ. 306 - 8.—Π. Δαγτύλου : "Τό διαζύγιον εις τά ελληνικά δικαστήρια, σελ. 347 - 56.—'Ι. 'Ερμωνικού : "Στή λησμονημένη πηγή, σελ. 357 - 61.—Δ. Α. Χριστοφίδη : "Τά δικαστήρια άνθίλων στην 'Ελλάδα, σελ. 407 - 12.—'Ιω. 'Ιωαννίδη-Φαληριώτη : "Μερικες πικρες και χρήσιμες αλήθειες, σελ. 445 - 9.—Εύα Σ. Πολιτσάκου : "Η προσωπικότης τής κοινωνικής έργατιδος και ό τρόπος τής εργασίας της, σελ. 450 - 5.—'Αθ. Τσαλίκη : "Η κρίσις τής ηγεσίας και ή εποχή μας, σελ. 456 - 60.—Γ. Α. Περρη : "Έργον χριστιανικού πολιτισμού εις την Φιλανδία, σελ. 461 - 2.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : Κ. Ι. Βουρβέρη : "Αί ανθρωπιστικά Ιδέαι Βασιλείου του Μεγάλου, σελ. 21 - 3.—Π. Ι. Ζέπου : "Οι Τρεις 'Ιεράρχαι, πρώτοι γνήσιοι «άνθρωπισται», σελ. 24 - 8.—Γ. Α. Περρη : "Επιστροφή ενός φιλοσόφου, σελ. 172 - 5.—Δ. Πυργιώτη : "Τεχνική πρόδοσις και εργασία, σελ. 152 - 7, 199 - 204, 246 - 50.—Μ. Β. Κωτσοπούλου : "Τό τέλος τών νέων χρόνων, σελ. 309 - 13.—Σ. Γ. Γουλιέλμου : "Η χριστιανική συνειδησις και τό πρόβλημα του πολέμου, σελ. 362 - 6.—Γ. Α. Π. : "Τί είναι Χριστιανικός πολιτισμός, σελ. 367 - 8.—Β. 'Εραστου : "Ένας πρόδρομος τής νεωτέρας ανθρωπολογίας, σελ. 402 - 6.—Γ. Μποζώνη : "Πρόσωπα και ιδέες από την αρχαιότητα, σελ. 491 - 7.—Θ. Β. Καρατζά : "Σέρεν Κίρκεγκαρντ, σελ. 501 - 4.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ : 'Ιω. 'Ιωαννίδη-Φαληριώτη : "Τό πρόβλημα τής ιδιωτικής εκπαίδευσως, σελ. 318 - 21.—'Απ. Φωτοπούλου : "Τό πρόβλημα τής ιδιωτικής εκπαίδευσως, σελ. 369 - 72.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ - ΤΕΧΝΗ : Χλ. 'Αχαϊκού : "Μηνύματα από τους «Ελευθερους πολιορκημένους» του Δ. Σολωμού, σελ. 218 - 23.—

Μελή Νικολαΐδη : Μιά ματιά στή σημερινή πεζογραφία μας, σελ. 341 - 4, 397 - 401.— Δ. Πυργιώτη : Τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Βάγκνερ, σελ. 486 - 90.

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ : Γ. Πύρρα : Τὸ « σπουδαῖο » καὶ τ' « ἀσήμαντα », σελ. 122 - 7.— Σ. Χονδροπούλου : Στὰ ψηλάματα, στὰ βοσκοτόπια, σελ. 224 - 7.— Γ. Πύρρα : Τὸ βαρόμετρο πέφτει : καταγίδα, σελ. 268 - 74.— Ἡ καὶ τὰ χέρια μας ἦ τίποτα, σελ. 314 - 7.— Ἡ θαυμάσια ζωὴ μας, σελ. 413 - 9, 463 - 7, 510 - 15.

ΠΟΙΗΜΑΤΑ : Σ. Βορινού : Ἀποκαρδοκία, σελ. 118.— Ἀναστάσιμος, σελ. 229.— Ἡ ἀρχή, σελ. 305.— Φοίβου Δέλφη (« Ἐλενας Μπόνος ») : Ὁ καιρὸς τοῦ Θεοῦ, σελ. 245.— Ν. Καμβύση : Τὸ καράβι, σελ. 204.— Ἐλένης Καριτά : Ὁ νοτιάς, σελ. 75.— Ἡ λ. Π. Κατσογιάννη : Παράκλησις, σελ. 340.— Γ. Δ. Καχριμάνη : Μὴ θροεῖσθε, σελ. 401.— Φιλήμων, σελ. 490.— Στ. Μ. Πολέτση : Σὲ φίλον ποιητὴ, σελ. 53.— Ὁ λιποτάκτης, σελ. 108.— Τύμπανα, σελ. 163.— Σὲ τέτοια ὄνειρα σὲ εἶδα, σελ. 179.— Ἡ πηγὴ, σελ. 198.— Χρυσόσπαθη ἀυγὴ, σελ. 267.— Φῶς θαμπὸ στὴν ὁμίχλη, σελ. 326.— Ἐνας γέρος ποιητῆς, σελ. 344.— Πικρὸ χιοῦμορ, σελ. 388.— Πλιατσικολόγοι, σελ. 412.— Χαμένα βήματα, σελ. 449.— Νὰς ἀνεγείρεται, σελ. 462.— Ἀ θ η ν ᾶ ς Τ α ρ -

σούλη : Ψαλμός, σελ. 41.— Αἰκ. Χιωτέλλη : Δισταγμός, σελ. 223.

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ : (Ὄψεις), Ἡ Ἐλενίτσα σελ. 81-3.— Ἡ ἁμαρτωλὴ, σελ. 180-1.— Ἐνα στὰ ἑκατὸ, σελ. 228-9.— Ἡ Δράκεια δὲν ἔχει γιατρό, σελ. 420-1.— Στους 2.000 ἐπισκέπτες, σελ. 468-70.

ΑΠΟΦΕΙΣ : 43 - 6, 84 - 7, 133 - 7, 182 - 6, 230 - 5, 275 - 83, 330 - 3, 373 - 8, 422 - 7, 471 - 4, 516 - 20.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ : 47 - 8, 89 - 91, 138 - 40, 187 - 9, 236 - 8, 284 - 5, 334 - 6, 379 - 81, 430 - 1, 475 - 6, 522 - 24.

ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΣΤΗΛΗ : 92 - 3.

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ : 93, 141, 190, 239, 286, 382, 431, 477.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ : 96.

BIBLIA : 93, 141, 190, 239, 286, 382, 431, 477.

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ : 47, 87, 137, 187, 235, 278 - 83, 334, 378, 427, 520 - 21.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ : 384, 432, 480.

ΑΛΦΑΒΗΤΙΚΟΝ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΥ ΟΓΔΟΥ ΤΟΜΟΥ 1955

A

Ἄγαμος ἥρωϊς	283
Ἄγανάκτησις	276
Ἄγαπη 5, 14, 85, 87, 151, 158, 165, 231, 234, 322, 346	
— καὶ δύναμις	52
Ἄγγλια	164, 385, 422
Ἄγια Γραφή 6, 11, 28, 89, 104, 166, 184, 322, 427	
Ἄγιον Ὄρος	327
Ἀγίτης χριστιανικὴ	36
Ἀγωγὴ νεολαίας	383
Ἀθανασία ψυχῆς	174
Ἄθηναιά νοικοκυρὰ	140
Ἄιμοδοσία	230, 517
Ἄϊνσταϊν 232, 241, 280, 282, 331, 378, 505	
Ἄϊρεσις	151, 241, 290
Ἀκατανίκητοι	106
Ἄλληλεγγύη τῆς Ἑλλ. Οἰκογενείας)	133
Ἄμαρτωλοὶ)	277, 333
Ἀμερικὴ	97, 101, 158
Ἄναλφάβητοι	119, 237, 429
Ἄναμόρφωσις)	235

Ἄνἀπλασις)	111
Ἄνεργία	445
Ἄνήλικοι	184, 407
Ἄνθρωπισμὸς	21, 24, 36, 251
Ἄνθρωπολογία	402, 440
Ἄνθρωπος 23, 72, 145, 167, 193, 241, 440, 492	
Ἄποδημος Ἑλληνισμὸς ..	98, 278, 445, 472
Ἄποκέντρωσις διοικητικὴ	255
Ἄπολύσεις ὑπαλλήλων)	276, 375
Ἄποροι	205
Ἄποστολικὴ Διακονία)	146, 184
Ἄπόστολος Παῦλος	54
Ἄριστοτέλης	146
Ἄστρονομία	5, 29, 32, 44, 93
Αὐτοδιοίκησις	255

B

Βάγκνερ	486
Βασίλειον ἱεράτευμα	231
Βασίλειος ὁ Μέγας	1, 11, 21, 29, 213
Βερίτης Γ.	236, 287
Βιβλιοθήκη	48, 76, 427
Βιομηχανοποίησις (ἐργασία)	153, 199

Βυζάντιον.....	3, 25, 238
Buttrick George.....	176
Butterfield Herb.....	164

Γ, G

Γαλήνη.....	345
Γάμος.....	81, 114, 277, 347
Gauss K.....	332
Γλάδστων.....	422
Guardini Romano.....	309, 331
Γονεΐς.....	114, 383
Γράμματα Έλληνικά.....	23, 24
Γρηγόριος ό Θεολόγος.....	2, 147
Γρηγόριος ό Νύσσης.....	213
Γυμνάσιον.....	183
Γυναικα.....	114, 231, 237, 394

Δ, D

« Δάσκαλος ».....	49
« Δήλωσις Έλλήνων Έπιστημόνων, Λογοτεχνών καί Καλλιτεχνών ».....	374
« Δήμοι καί Κοινότητες ».....	234
Διαζύγιον.....	347, 473, 518.
« Διακήρυξις Χριστ. Ένώσεως Έπιστημόνων » 84, 88, 92, 166, 520.	
Διδάσκαλοι τής Οικουμένης.....	1
Διδάσκαλος.....	231, 382
Δικαιοσύνη.....	72, 133, 148, 242
Δικαστήριον.....	347, 407
Δουλεία.....	128

E

« Έθνικόν Ίδρυμα ».....	234
Έκθεσις βιβλίου.....	88, 90, 427
Έκκλησία.....	182, 333, 337, 389
— όρθόδοξος 1, 15, 106, 112, 144, 158, 278, 333, 376, 440, 472	
Έκπαίδευσις.....	135
— ιδιωτική....	318, 369, 378, 428
Έλευθερία.....	5, 174, 502
« Έλληνικόν Φώς »... 86, 135, 190, 335, 524.	
« Ένορία ».....	336
« Έξαήμερος ».....	2, 10
Έπαρχία ελληνική.. 95, 187, 231, 238, 256	
Έπιστήμη.....	128, 296
— καί μέλλον.....	296
— καί πίστις.....	373
Έπιστροφή εις την πίστιν.....	172, 337
Έργασία.....	153, 199, 203, 246, 445
Έσχατολογία.....	40
« Έρωτόκριτος ».....	188
Evanston.....	158
Έφηβεία.....	394

Z

Ζωγραφική.....	380
« Ζωή ».....	45, 88, 89, 240
Ζωή.....	196, 241

H

Ήγεσία.....	425, 446, 456
Ήθική.....	173
Ήλεκτρική ενέργεια.....	66

Θ

Θέατρον.....	90, 138, 285, 381
— Έθνικόν.....	188, 238, 284, 476
Θεολογία (σχολαστική).....	1, 215
Θεοφιλάκη Τασία.....	136

I

Ίατρική 84, 87, 94, 176, 182, 195, 261, 306	
Ίεραποστολή.....	337
Ίεράρχαι, Τρεΐς 1, 5, 11, 14, 21, 24, 29, 32, 36, 43, 54, 87, 136, 251	
« Ίνστιτούτον Ίατρικής Ψυχολογίας καί Ψυχικής Ύγιεινής » 84, 88, 94, 254, 345, 394, 396, 522.	
Ίσιδώρος Πηλοσυιάτης.....	440
Ίστορία καί Χριστιανισμός....	101, 164, 438

J

Jaeger, Werner.....	40, 147, 213, 251, 406
Joad, Cyril E. M.....	172

K, C, G

Καμπή.....	433
Κανόνες ίεροί.....	14, 289
Καραθεοδωρή Κ.....	232, 281, 332
Carrel Al.....	176
Κατηχητικόν Σχολεΐον 45, 109, 134, 185, 191	
Κατοχή, Γερμανοϊταλική.....	275
Κήρυγμα.....	5
Κίργκεγκαρντ Σ.....	501
Κινηματογράφος.....	90, 138, 285
Κληρονομικότης.....	194
Κλήρος 89, 144, 182, 231, 234, 336, 338, 389, 440, 498	
Κλωντέλ Πόλ.....	187, 238
Κοινωνική έργάτις.....	450
Κοινωνικόν πρόβλημα.....	149, 183, 242
Compton, Arthur H.....	296
Κορίτσι.....	81, 94, 114, 231
« Κόσμος τής Έλληνίδος ».....	407
Κύπρος.....	47, 285, 385, 422, 476
Κωνσταντίνος ό Μέγας.....	24
Κωνσταντινούπολις.....	21, 333, 471

Λ, L

« Λαΐκοί ».....	231, 338, 389
Λαχεία.....	376
Λογοτεχνία.....	48, 87, 236, 341, 397

M

Μακάριος ό Αιγύπτιος.....	251
Μακρής Γεώργ.....	112, 235
Ματθόπουλος Ευσέβιος.....	277
Μεσαίων.....	166

Μεσολόγγι.....	218
Μετανάστευσις.....	445
Μηχανιστική θεωρία.....	193
Μουσική.....	486
Μπετόβεν.....	188

N

Νικόδημος Ἄγιορείτης.....	234, 327
Νίτσε.....	488
« Νουκοκυρά, Ἄθηναιά ».....	140
Νομάρχης.....	257
Νοσοκομεία.....	84, 212
Νυκτεριναί Σχολαί.....	121

O

Ἵδρηγισμός.....	191
Οἰκογένεια 118, 133, 205, 277, 347, 376, 383, 383,	
Οἰκονομικά.....	65

Π, Ρ

« Παγωμένοι πιστώσεις ».....	233, 474
Παιδαγωγική.....	23, 382
Παιδεία.....	21, 24, 146, 213
Παπαδιαμάντης Ἄλ.....	48
Παπακώστας Σεραφεῖμ.....	277, 427
Παράδοσις ἱερὰ.....	294
Παραθερισμός.....	426
Παρελθόν.....	491
« Παρνασσός ».....	76, 91
Πασκάλ.....	72, 167, 322
Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας 1, 5, 11, 14, 21, 24, 29, 32, 36, 43, 54, 87, 184, 213, 251, 292, 440	
Πατριαρχεῖον Οἰκουμενικόν.....	471
Πεζογραφία.....	341, 397
Περίθαλψις ἀνοικτῆ.....	210
Πλάνη.....	232, 281, 332, 378
Πλάτων.....	494, 523
Ποίησις.....	87, 218, 236
Πόλεμος.....	362
Πολιμυελίτις.....	231
Πολιτισμός.....	433, 461, 482, 492, 498
— χριστιανικός.....	367, 461
Πολύτεκνοι.....	207, 377
Προῖξ.....	113, 355
Πρόνοια στρατευομένων Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν.....	516
Πρόνοια κοινωνική.....	182, 450
Πρόδοσις τεχνική.....	152, 199, 246
Προσευχή.....	176
Προσκοπισμός.....	191
Προσωπικότης.....	174, 313, 450, 504
— καὶ ἱατρική.....	96, 195

P, R

Ραδιόφωνον - ἔκπομπαι.....	86, 136
Ρωσσία.....	106

Σ, S

Segura P.....	182
Σεισμόπληκτοι 137, 185, 230, 280, 283, 300	
Σκαλισσοῦνης Ἰωάννης.....	373

Σμύρνη.....	422, 471
Σολωμός.....	218
Spengler Oswald.....	434, 481
Σύμπαν.....	164, 193
Συνέδρια.....	96, 158
« Συνεταιριστής ».....	427
Σύνοδος Οἰκουμενική (ΣΤ').....	20, 292
Συνοικισμοί.....	234
Σχετικότητος θεωρία.....	505
Σωκράτης.....	492
Σώμα.....	241, 264

T

Ταίλιος (σύστημα).....	201, 282
Τέχνη.....	140, 238, 335, 397
Towards a Christian Civilization.....	201
Τεχνική.....	152, 199, 246
Τουρισμός.....	85
Τουρκοκρατία.....	128
Toynbee, Arnold G.....	385, 434, 482,
Τρεῖς Ἱεράρχαι 1, 5, 11, 14, 21, 24, 29, 32, 36, 43, 54, 87, 136, 251	
Τυφλοί.....	91
Τουρκικαὶ βαρβαρότητες 385, 422, 471, 475	

Υ, U

Υγεία.....	261
Υλη.....	72
Υπάλληλοι.....	276, 375
Υπεράνθρωπος.....	145
Υπηρέτρια.....	184, 468

Φ, F, V

Φαρισαῖος.....	242
« Φάροι ».....	334, 524
Φεστιβάλ.....	378, 430, 476
« Φιλάνθρωπον ».....	14, 137, 289, 347, 440
Φιλανδία.....	69, 461
Φιλοσοφία.....	11, 215, 501
Φλέμιγχ Ἀλέξ.....	182
Φρολογία.....	47, 133, 137, 185, 276, 375
Φυσικαὶ ἐπιστῆμαι.....	11, 33, 296

X, H

X.A.N. Χριστιανική Ἀδελφότης Νέων... 276	
« Χριστιανική Ἐνωσις Ἐκπαιδευτικῶν Λειτουργῶν » (X.E.E.A.).....	141
« Χριστιανική Ἐνωσις Ἐπιστημόνων » (X.E.E.).....	166, 184, 296
« Χριστιανική Ἐνωσις Ἐργαζομένης Νεολαίας » (X.E.E.N.).....	185
« Χριστιανική Φοιτητικὴ Ἐνωσις » (X.F.E.).....	93
Χρυσόστομος Ἰωάννης 2, 5, 24, 32, 36, 55, 230	
Χωρὸ ἐλληνικὸ.....	190, 234

Ψ

Ψυχαγωγία.....	92, 243, 346
Ψυχοσωματικὴ ἐνότης.....	198, 262